

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**Covid-19 Pandemi Sürecinde
İmamların Filyasyon Deneyimi**

Yüksek Lisans Tezi
Beyzanur Yılmaz Narin

Temmuz 2023

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**Covid-19 Pandemi Sürecinde
İmamların Filyasyon Deneyimi**

Yüksek Lisans Tezi

Beyzanur Yılmaz Narin

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Polat

Temmuz 2023

TEZ JÜRİSİ ONAYI

Beyzanur Yılmaz Narin tarafından hazırlanan “Covid-19 Pandemi Sürecinde İmamların Filyasyon Deneyimi” başlıklı bu yüksek lisans tezi, Sosyoloji Anabilim Dalı’nda hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe POLAT

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Elyesa KOYTAK

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İhsan KUTLU

Sakarya Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 12/07/2023

BEYANLAR

Yazım ve Kaynak Gösterme Kılavuzu Beyanı

Danışmanlığımda yazılan bu tezin APA yazım ve kaynak gösterme kılavuzunda belirtilen kurallara uygun olarak yapılandırıldığı ve bu kılavuzun APA kaynak gösterme standartlarının bu tezde tutarlı olarak uygulandığı tarafımdan incelenerek teyit edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Polat

Etik İlkeler Sadakat Beyanı

Hazırladığım bu tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

Beyzanur Yılmaz Narin

ÖZET

Covid-19 Pandemi Sürecinde İmamların Filyasyon Deneyimi

Yılmaz Narin, Beyzanur

Yüksek Lisans Tezi, Sosyoloji Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Polat

Temmuz 2023

Bu çalışma, Covid-19 Pandemi sürecinde yaşanan değişim ve dönüşümler kapsamında imam-hatiplik mesleğinin incelenmesidir. İmam-hatipler pandemi sürecinde filyasyon, Vefa Sosyal Destek grubu ve 112 Acil Çağrı Merkezi'nde sağlık hizmetlerinde görevlendirilerek süreçten etkilenen önemli bir meslek grubu olmuştur. Bu çerçevede; yaşanan etkilerin incelenmesi, gündelik deneyimler ve dönüşümler araştırmanın temelini oluşturmaktadır. Bu çalışmada yöntem olarak nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji kullanılmış, İstanbul ve Balıkesir illerinde devlet bünyesinde kadrolu olarak görev yapan 17 imam-hatip ile önceden belirlenmiş sorular eşliğinde yüz yüze yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sonucu elde edilen veriler, araştırmacı günlüğü ve gözlemlerle birlikte analiz edilmiştir. İmamların pandemi sürecini mesleki olarak nasıl deneyimledikleri, üstlendikleri yeni roller bu tezin asıl konusu olmakla beraber toplumun bu durumu nasıl karşılayıp imamlara aktardığı, imamların bu açıdan ne tür zorluk ve kolaylıklarla karşılaştıkları da incelenmiş; pandemi sürecindeki değişikliklerden etkilenen ve özellikle filyasyon ve Vefa Sosyal Destek gruplarında görev alan imamların deneyim ve görüşleri ele alınmıştır. İmamların hangi görevlendirmelere dahil edildiği açıklanmış; din görevlilerinin bu çalışmalara neden atandığına dair gerekçeler tartışılmıştır. İmamların Covid-19 pandemi sürecini bir ders olarak ele aldığı değerlendirmeler ve tedbirlerin imamlar tarafından cami ve sahada uygulanma biçimleri, katılımcıların birlikte görev yaptıkları diğer meslek grupları ile kendilerini karşılaştırması, imamların en yoğun çalışan grubun kendileri olduğu kanaati, imamlık mesleğinin toplumsal itibar algısının pandemi çalışmalarındaki yansımaları örneklerle birlikte ele alınmıştır. Bu yüksek lisans tezi,

Covid-19 pandemi sürecinde din ve din görevlilerine bakış ve mesleki yükleri ile ilgili sınırlı sayıdaki araştırmaya katkı sunmayı hedefleyen bir araştırmadır. Hem literatürde eksik görülen bir meslek grubu hem de pandemi gibi yeni ve dinamik bir periyot ele alınmıştır. Dolayısıyla pandemi sürecini ve bu süreçteki görevlendirmeleri imamların nasıl deneyimlediği ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İmam-hatiplik, Meslekler sosyolojisi, Covid-19 pandemisi, Filyasyon, İmamların itibarı.

ABSTRACT

Filiation Experience of Imams During the Covid-19 Pandemic Process

Yilmaz Narin, Beyzanur

Master Thesis, Department of Sociology

Advisor: Dr. Ayşe Polat

July 2023

This study is an examination of the imam-hatip profession within the scope of the changes and transformations experienced during the Covid-19 pandemic process. Imam-hatips have been an important profession group affected by the process by being assigned to filiation, Vefa Social Support group and health services in 112 during the pandemic process. In this context, examining the effects experienced, daily experiences and transformations form the basis of the research. In this study, phenomenology, one of the qualitative research designs, was used as a method, and face-to-face semi-structured interviews were conducted with 17 imam-hatips who work as permanent staff in the state in Istanbul and Balıkesir, accompanied by predetermined questions. The data obtained as a result of the interviews were analyzed together with the researcher diary and observations. How the imams experienced the pandemic process professionally, the new roles they assumed are the main subject of this thesis, how the society responded to this situation and conveyed it to the imams, and what kind of difficulties and conveniences the imams faced in this respect were also examined; the experiences and opinions of the imams who were affected by the changes in the pandemic process and who took part in the filiation and Vefa Social Support groups were discussed. It has been explained in which assignments the imams are included; the reasons why religious officials were appointed to these studies were discussed. Evaluations in which imams take the Covid-19 pandemic process as a lesson and the way the measures are implemented by imams in the mosque and in the field, the participants' comparison of themselves with other profession groups they work with, the opinion that imams are the most

busy group, the reflections of social reputation perception of the profession of imam in pandemic studies are discussed together with examples. This master's thesis is a research that aims to contribute to a limited number of studies on the view of religion and religious officials, and professional burdens of imams in times of emergency and crisis. A new and dynamic period, such as a pandemic, as well as a profession group that is seen missing in the literature are discussed. Therefore, the multidimensional effects of the pandemic process and the assignments in this process on imams were discussed.

Keywords: Imam-hatip, Sociology of professions, Covid-19 pandemic, Filiation, Prestige of imams.

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

Bkz: Bakınız

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı

KPSS: Kamu Personel Seçme Sınavı

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

Mil Diyanet Sen: Manevi İlkeli Liyakatli Diyanet ve Vakıf Çalışmaları Sendikası

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

Vb: Ve benzeri

WHO (DSÖ): World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)

YÖK: Yüksek Öğretim Kurumu

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırma Bağlamı ve Sorusu	2
1.2. Tezin Bölümleri	3
1.3. Teorik Çerçeve ve Literatür.....	5
1.3.1. Sosyoloji Disiplininde Mesleklerin Kavramsallaştırılması.....	5
1.3.2. Türkiye’de İmam-Hatiplik Mesleği	7
1.3.3. İmam-Hatiplerin Değişen İmajı	10
1.3.4. Koronavirüs, Covid-19 ve Pandemi Uygulamaları	13
1.3.5. Dünyada Din Görevlileri ve Pandemi	16
2. YÖNTEM VE ARAŞTIRMA AŞAMASI	18
2.1 Fenomenolojik Desen	18
2.2. Katılımcılar	21
2.3. Veri Toplama Yöntemi ve Aşaması	24
2.4. Verilerin Analizi	28
2.5. Araştırmanın Zorlukları ve Sınırlılıkları.....	29
2.6. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği	30
2.7. Araştırma Etiği.....	32
3. BULGULAR	34
3.1. İmamların Pandemide Sağlık Hizmetlerinde Görevlendirilmeleri	34
3.1.1. Neden Din Görevlisi?.....	35
3.1.2. İmamların Yeni İşleri: Filyasyon, Vefa ve 112.....	40
3.1.3. İmamların Pandemi Görevlerinde Sundukları Alternatif Çözümler ve Manevi Rehabilitasyon.....	49
3.2. İmamların Pandemiye Bakışı.....	53
3.2.1. Bir Ders Olarak Covid-19	53
3.2.2. Pandemi Yasakları Hakkında İmamların Görüşleri	56
3.2.3. Sahada ve Camide Tedbir ve Yasakların Uygulanması	58
3.3. Camiyle Filyasyon Arasında Koşturma	64

3.3.1. Cemaatsiz İmamlığın Zorlukları	64
3.3.2. İmamların İki İş Yüğü	65
3.3.3. İmamların Motivasyonu: En Hayırlı İnsan	69
3.3.4. İmamların Maddi Yetersizlikleri Aşma Çabası.....	73
3.3.5. Diğer Meslek Grupları ile Kendilerini Karşılaştırma.....	77
3.4. İmamlık Mesleğinin İtibarının Toplumsal Yansımaları	83
3.4.1. Açık-Gizli İmamlık Kimliği: “Merhaba! Ben Cami Hocası”	84
3.4.2. Toplumun İmamların Görevlendirilmesine Şaşırması	88
3.4.3. Değerimiz Yeterince Bilinmedi: Pandemide Görünmeyen İşimiz.....	96
3.4.4. “Kendimizi Gösterdik”	99
4. TARTIŞMA VE SONUÇ	107
KAYNAKÇA	117
EKLER.....	128
EK-1 Görüşme Soruları.....	128
EK-2 Katılımcı Bilgilendirme Metni	130

1. GİRİŞ

Toplumsal hayatın farklı alanlarını çeşitli şekillerde etkileyen Covid-19 pandemisi istihdam, çalışma hayatı ve meslekler sosyolojisi açısından da önemli değişim ve dönüşümlere sebep olmuştur. Bu çerçevede pandeminin sağlık çalışanları başta olmak üzere farklı meslek gruplarına çeşitli bakımlardan etkileri söz konusu olmuştur ve bunlar hakkında çeşitli araştırmalar yürütülmüştür. Ancak pandemi sürecinde en çok etkilenen meslek gruplarından biri olmalarına rağmen din görevlileri ve özellikle cami imamları hakkında çok az çalışma yürütülmüştür.

Covid-19 pandemi sürecinde salgın ile mücadele kapsamında dini pratiklerin bireysel ve toplumsal boyutlarına dair pek çok kısıtlama getirilmiştir. Örneğin cemaat ile toplu namazın bazı dönemlerde yasaklanması, camide geçirilen vaktin sınırlandırılması, cenaze törenleri ve yıkama işlemlerinin değiştirilmesi gibi bazı yeni düzenlemeler ve kısıtlamalar ortaya konmuştur. Bu çerçevede imamların mesleki pratiklerine yönelik çeşitli önlemler alındığı gibi imamların iş yükü ve çalışma şartlarında da değişikliklere gidilmiştir. İmamlar; filyasyon, 112 Acil Çağrı Merkezi destek ekibi ve Vefa Sosyal Destek grupları gibi kendi asli iş tanımları dışında pandemi ile ilgili çeşitli işlerde görevlendirilmişlerdir.

Bu tez çalışmasında imamların Covid-19 pandemi sürecindeki mesleki deneyimleri ele alınmıştır. İmamların pandemi sürecini mesleki olarak nasıl deneyimledikleri ve üstlendikleri yeni roller tezin asıl konusu olmakla beraber toplumun bu durumu nasıl karşılayıp imamlara aktardığı, imamların bu açıdan ne tür zorluk ve kolaylıklarla karşılaştıkları da incelenmiştir.

İmamlık mesleği toplumdaki bireylerle en çok etkileşim içinde olan meslek gruplarından bir tanesidir; bu açıdan pandemi koşullarında cami cemaatiyle uzaklaşmanın imamların mesleki tecrübe ve doyumlarına etkisi bu tez kapsamında araştırılmıştır. İmamların yeni rollerinin gerektirdiği farklı bilgi ve becerileri nasıl edindikleri, çalışma ortamlarının fiziki olarak değişimi, toplumun farklı kesimleriyle cami dışında karşılaşmayı nasıl deneyimledikleri ve mesleklerinin pandemi sürecindeki değişimini nasıl tecrübe ettikleri bu tezde ele alınmış temel araştırma sorularındandır.

Araştırma, Covid-19 pandemi sürecindeki değişikliklerden etkilenen ve özellikle filyasyon ve Vefa Sosyal Destek gruplarında görev alan imamların deneyim ve

görüşlerini ortaya koymayı amaçlamıştır. İmamların mesleki deneyimleri araştırmanın temelini oluşturmaktadır. Pandemi sürecinde yaşanan tecrübeler analiz edilerek özgün bir çalışmanın gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın örneklem kapsamı İstanbul ve Balıkesir illeridir. İstanbul içerisinde İl Müftülüğü'nün izni ile Ümraniye ve Beykoz ilçeleri dahil edilmiştir. Balıkesir ilinde ise Altıeylül ve Karesi ilçelerinde görev yapan imamlarla görüşme yapılmıştır. Devlet bünyesinde kadrolu olarak görev yapan 17 imam ile yüz yüze önceden belirlenmiş sorular eşliğinde ses kaydı alınarak yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Çalışma için rastgele iki imam ile ön görüşme yapılarak sorular düzenlenmiş, ardından Kasım 2022 - Ocak 2023 tarihleri arasında kalan görüşmeler tamamlanmıştır.

1.1. Araştırma Bağlamı ve Sorusu

Araştırmanın konusu Covid-19 pandemi sürecinde imam-hatiplerin mesleki yaşamdaki deneyimlerinin incelenmesidir. Pandemi sürecinin neredeyse tüm meslek gruplarını olumlu veya olumsuz etkilediği belirtilebilir. Dolayısıyla imam, müezzin, Kur'an kursu öğreticisi, müftülük personeli gibi çeşitli din görevlileri de gerek ibadet alanlarındaki kısıtlamalar gerek yeni görevlendirmeleri açısından bu süreçten dinamik olarak etkilenmişlerdir. Din görevlileri arasında da özellikle imam-hatipler yeni görevlendirmeleri ve asli görevlerindeki değişimler açısından mesleki rutinlerinden oldukça farklı bir süreç ve deneyim yaşamışlardır. Pandemi döneminde Türkiye'de salgının ve yeni görevlendirmelerin dini hayata ve din görevlilerinden imamlara olan etkisi bu araştırmanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Araştırmada imamların pandemi deneyimine odaklanılmasının gerekçesi dini alanda hizmet veren bir meslek grubunun sağlık çalışmalarında görevlendirilmesidir. İmamların pandemi sürecinde özellikle filyasyonda yer almalarıyla ilgili sorular araştırmanın başlangıç noktasını ve temelini oluşturmuştur: İmamlar pandemi sürecini mesleki olarak nasıl deneyimlemişlerdir? Çalışma hayatı boyunca camilerde görev yapan bir imam hem farklı bir mekan hem de farklı bir kimlik ile nasıl bir deneyim yaşamıştır? Bu deneyimin imamlara ve topluma yansımaları nasıl olmuştur? Bu noktada imamlar ne tür zorluk ve kolaylıklarla karşılaşmıştır? Pandemi öncesinde toplumdaki farklı birey ve gruplarla gündelik olarak camide karşılaşan imamların

cemaatle ilişkilerinin sekteye uğraması mesleki olarak imamları nasıl etkilemiştir? Covid-19 pandemi sürecinde devlet tarafından yeni işlerde görevlendirilmeleri imamların mesleki deneyim, itibar ve doygunluklarını nasıl etkilemiştir? İmamlar yeni rollerinin gerektirdiği farklı bilgi ve becerileri nasıl edinmiştir? Toplumun farklı kesimleriyle cami dışında karşılaşmayı imamlar nasıl deneyimlemiştir?

Pandemi sürecine kadar dini bir görev üstlenen imamların, sağlık çalışanlarının dahil olduğu kapsamda bir iş tanımına dahil edilmelerinin yansımalarını ele almak ve Covid-19 pandemisinde dini yaşantının bireysel ve toplumsal etkilerini imamların anlatıları üzerinden değerlendirmek bu çalışmanın hedefleri arasındadır.

Bu kapsamda deneyimi anlamlandırma ve derinlemesine analiz içeren bu çalışmanın yöntemi, nitel araştırma desenlerinden birisi olan fenomenoloji olmuştur. Covid-19 pandemisinden ve olağanüstü hallerden bağımsız olarak, sosyoloji disiplininin literatüründe ise imam-hatiplik mesleği hakkında yapılan çalışmalar çok fazla değildir. Var olan çalışmaların konusu da çoğunlukla mesleki itibar ve statüdür. Bununla birlikte pandemi sürecinde imamların deneyimine dair ortaya konmuş yeni bir çalışma yoktur. Din görevlileri ve pandemi hakkında var olan çalışmalarda ise imamların pandemideki yeni görevlendirmelerine ve görevlendirmelerdeki deneyimlerine değinilmemiştir. Pandemi sürecinin yakın zamanda bitmiş olması sebebiyle filyasyon hakkında yapılan çalışmalar ise dinamikliğini korumaktadır. Bu yüksek lisans tezi, Covid-19 pandemi sürecinde din ve din görevlilerine bakış ve mesleki yükleri ile ilgili sınırlı sayıdaki araştırmaya katkı sunmayı hedefleyen bir araştırmadır. Dolayısıyla hem literatürde eksik görülen bir meslek grubu araştırması hem de pandemi gibi yeni ve dinamik bir periyodun ele alınması araştırmanın özgün yanı olarak tanımlanabilir.

1.2. Tezin Bölümleri

Bu yüksek lisans tezi giriş, yöntem ve araştırma aşaması, bulgular ve tartışma ve sonuç olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Araştırmanın Bağlamı ve Sorusu başlığı altında çalışmanın öneminden bahsedilerek neden böyle bir çalışmaya gerek duyulduğu ve araştırmanın soruları belirtilmiştir. Teorik Çerçeve ve Literatür kısmında ise çalışmayla ilgili genel bir çerçeve çizilerek konu hakkında literatürdeki çalışmalara yer verilmiştir. Bu çerçevede Sosyoloji Disiplininde

Mesleklerin Kavramsallaştırılması, Türkiye’de İmam-Hatiplik Mesleği, İmam-Hatiplerin Değişen İmajı, Koronavirüs, Covid-19 ve Pandemi ve Dünyada Din Görevlileri ve Pandemi olmak üzere beş alt başlık oluşturulmuştur. İlk bölümde meslekler sosyolojisi ve mesleğin sosyolojideki yerinden mevcut kaynaklar eşliğinde söz edildikten sonra Türkiye’de İmam-Hatiplik Mesleği başlığı altında imam-hatiplik mesleği ve hakkındaki çalışmalar detaylandırılmıştır. Son iki bölümde ise Covid-19 pandemi dönemi ve bu dönemde küresel çapta dini grupların ve din görevlilerinin pandemi tecrübeleri ele alınarak bir özet sunulmuştur. Son olarak Tezin Bölümleri kısmında ise araştırmanın genel bir özeti verilmiştir.

Yöntem ve Araştırma Aşaması başlığını taşıyan üçüncü bölümde, çalışmada kullanılan bilimsel yöntemin açıklaması yapılmıştır. İlk olarak Fenomenolojik Desen başlığında nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji hakkında bilgi verilmiştir. Sonrasında ise araştırmanın metodolojik olarak nasıl yapıldığına dair aşamalar ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Katılımcılar kısmında çalışmaya katkı sunan imam-hatiplerden bahsedilirken, Veri Toplama Yöntem ve Aşaması başlığı altında nasıl bir yol izlendiği anlatılmıştır. Verilerin Analizi kısmında yöntemsel olarak araştırmanın analizinin nasıl yapıldığı sunulmuştur. Araştırmanın Zorlukları ve Sınırlılıkları bölümünde çalışma sırasında karşılaşılan zorluklar ve araştırmayı sınırlı hale getiren durumlar detaylandırılmıştır. Sonraki bölümde ise araştırmacının kendisini paranteze alarak çalışmayı güvenilir hale getirmek için yapılan uygulamalardan bahsedilmiştir. Son olarak ise Araştırma Etiği başlığı altında etik kurul izinlerinin kurallarının uygulandığına ve çalışmaya katkı sunan imam-hatiplerin kimliklerinin anonimliğine dair hususlardan söz edilmiştir.

Dördüncü bölümde ise Bulgular başlığı altında, fenomenolojik desen ile gerçekleştirilen analiz sonucunda ulaşılan temalar başlıklandırılmıştır. İmamların pandemide sağlık hizmetlerinde görevlendirilmeleri, imamların pandemiye bakışı, camiyle fiyasyon arasında koşturma ve imamlık mesleğinin itibarının toplumsal yansımaları olmak üzere dört ana tema ve alt temaları bu kısımda verilmiştir.

Son olarak tartışma ve sonuç bölümünde ile elde edilen sonuçlar özet olarak sunularak sosyolojik bir tartışma yapılmıştır.

1.3. Teorik Çerçeve ve Literatür

Bu kısımda meslekler sosyolojisi ve mesleğin sosyolojideki yerinden mevcut kaynaklar eşliğinde söz edildikten sonra Türkiye’de İmam-Hatiplik Mesleği başlığı altında imam-hatiplik mesleği ve hakkındaki çalışmalar detaylandırılmıştır. Sonraki bölümlerde ise imam-hatiplerin değişen imajı, Covid-19 pandemi dönemi ve bu dönemde küresel çapta dini grupların ve din görevlilerinin pandemi tecrübeleri ele alınarak bir özet sunulmuştur.

1.3.1. Sosyoloji Disiplininde Mesleklerin Kavramsallaştırılması

Sosyoloji disiplininin ortaya çıkışından bu yana birçok sosyolog, meslek grupları ve bu mesleklerin insanların yaşamlarıyla ilişkisi ve toplum için önemi hakkında araştırmalar yapmıştır. Modern dönemde meslek, modern toplumun ayırt edici unsurlarından biri olarak vurgulanmış; Max Weber’in meslekler hakkında çalışmaları özellikle klasik sosyolojiden beri meslek-modern toplum ilişkisi bağlamında ele alınmıştır.

Meslek kavramının genel bir tanımını yapmak zordur. Bu kavram, zaman ve kültürle göre farklı yorumlamalar yapılan uzun ve karmaşık bir geçmişe sahiptir. Meslek kelimesi, inanç veya niyetlerin bir kişi tarafından açıklanması veya ilan edilmesi anlamına gelen Latince "professio" kelimesinden gelmektedir (Oxford English Dictionary, t.y.). Freidson'a (2001) göre, meslek kavramı, modern toplumun giderek karmaşılaşması ve çeşitli alanlarda uzmanlığa ihtiyaç duyulması nedeniyle 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. Meslek (profession), mesleğe girmek isteyen bir kişinin işi iyi bildiğini ve iş için gerekli niteliklere sahip olduğunu ifade etmesi (profess) anlamını taşımaktadır (Cırhinlioğlu, 1996, s.26).

Durkheim’dan 1960’lara kadar meslek araştırmaları birbirini tamamlayan problematikler etrafında oluşmuştur. İşlevselci literatüre Durkheim’in eklediği profession ve occupation ayrımı ise Türkçe’ye meslek ve meşguliyet olarak çevrilmiştir (Koçtak, 2020). Occupation tanımı her işi kapsayacak bir uğraş şeklinde kullanılırken, profession tanımı daha çok tıp, hukuk ve mühendisliğe odaklanmaktadır. Ustalık olarak çevrilen vocation kavramı bilgi üzerine kurulmuş sanatı ifade ederken, iş ya da çalışma (job and work) kavramı üretmek için harcanan emeğe tekabül eder (Kurutkan, 2010).

Meslek sosyolojisinin 70'lere kadar Durkhemci ve işlevsel tanımların, 70'lerden günümüze ise Weberci ve Marksist anlayışların etkisinde olduğu söylenebilir (Koçtak, 2020). Durkheimci-işlevselci çizgi meslek derken hekimlik ve avukatlık gibi 19. yüzyıldan bu yana Batı'da yüksek gelir ve statü ifade eden işleri model almış ve naif, yüceltici ve soyut bir bakış geliştirmiştir. Buna karşılık çatışma, mücadele ve iktidarı merkeze alan Yeni-Weberci ve Yeni-Marksist incelemeler, yine hekimlik ve avukatlık gibi mesleklerden başlayarak eleştirel, tarihsel ve ilişkisel bir bakış getirmiştir (Koçtak, 2020, s.20). Weber ve Marx'ın görüşleri ise 70'lerden itibaren literatürde yeni tanım ve kavramlar doğurmuştur. "Yeni işçi sınıfı" olarak meslekler, bağımsız çalışma şartlarını kaybederek büyük ölçekli şirket yapıları veya kamu bürokrasisi tarafından istihdam edilerek hem iş üzerinde otorite kaybetmiş hem de ücrete tabi olma anlamında proleterleşmiştir (Koçtak, 2022, s.15).

Collins'e (1990) göre, mesleklerle ilişkilendirilen statü ve prestij, yüksek düzeyde eğitim ve eğitim gerekliliklerine, ayrıca mesleklerin önemli toplumsal işlevlerine karşılık olarak bir ödül olarak görülebilir. Ancak, mesleklerin statü ve prestiji aynı zamanda toplumda gerginlik ve çatışma kaynağı da olabilir. Bazı meslekler, örneğin hukuk ve tıp, öğretim veya sosyal çalışma gibi diğer mesleklere göre daha yüksek statü ve prestijle geleneksel olarak ilişkilendirilirler. Piyasadaki şartları kontrolde daha başarılı olan meslekler ise profesyonel meslekler olarak isimlendirilir (Collins, 1990). Abbott, profesyonel mesleğin bir örgütlenme biçimi, sosyal bir itaat düzeyi, bilgi ile kurulmuş bir kurum ve bireysel kariyerleri organize etme yolu gibi unsurları içerdiğini belirtmektedir (Abbott, 1988).

Sonuç olarak; meslek kavramı, sosyoloji ve diğer alanlarda geniş çaplı araştırmaların ve tartışmaların konusu olan karmaşık ve çok yönlü bir olgudur. Meçin'in (2018) yüksek lisans çalışması kapsamında Mersin ilinde 30 imam ile görüşerek yaptığı çalışma, imamlık mesleğinin toplumdaki statüsünü tespit etme amaçlıdır. Araştırmaya göre imamlar toplum içerisinde saygın yerleri olduğu konusunda hemfikir olsalar bile yaptıkları işin meslek olup olmadığı konusunda hemfikir değildirler. Dolayısıyla bu tez çalışması kapsamında araştırılan imamlık mesleğinin occupation, profession, vocation ya da job tartışmaları üzerinden müstakil bir tanımlamasını yapmak güç hale gelmiştir. Devam eden bölümde Türkiye'de imam-hatiplik mesleğinin seyri literatürdeki çalışmalarla birlikte aktarılmıştır.

1.3.2. Türkiye’de İmam-Hatiplik Mesleği

Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş döneminde din ve devlet ilişkisinin yeniden tanımlanmasıyla birlikte (Toprak, 2017, s.217) tanımlamanın yeni rejimdeki karşılığı, 3 Mart 1924’te hilafetin aynı zamanda Şer’iye Vekaleti’nin kaldırılması ve onun yerine Diyanet İşleri Başkanlığı’nın (DİB) getirilmesi olmuştur. (TBMM ZC, Devre:2, C. 7:21). Kuruma başlangıçta “din işleri” olarak verilen isimlendirme sonrasında “diyanet işleri” olarak değiştirilmiştir. Bu değişikliğin önemi DİB’e verilecek görevin sınırları ile ilgilidir. Din işleri insan ilişkilerine dair daha geniş bir konuyu kapsadığı halde Diyanet daha sınırlı bir alanı kapsamaktadır (Toprak, 2017). Cumhuriyet’in ilk yıllarında genel idare hiyerarşisi altında teknik bir idari hizmet amacıyla kurulan DİB, zaman içerisinde kuruluş misyonunu genişleten görev ve yetkiler üstlenmiştir (Aydın, 2019, s.269).

Günümüzde ise Türkiye’deki din hizmetleri alanında çalışma gösteren ana kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı, 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanunun 1. Maddesi gereğince camilerde yürütülen din hizmetlerini yürütmektedir. Bu madde ile “İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek” görevini de üstlenmiştir (DİB, 1965). 1965’te yürürlüğe giren bu kanun ile DİB’e önceki görevlerine ilaveten, ahlak esaslarıyla ilgili işleri yürütme ve din konusunda toplumu aydınlatma misyonları yüklenerek kurumun, sosyal hayatın içinde daha da görünür hale getirildiğini söylemek mümkün olabilir. 1 Temmuz 2010 tarihli 6002 sayılı kanun ile Başkanlık; genel müdürlükten müsteşarlık düzeyine çıkarılmış, hizmet birimi artırılmış, uluslararası din hizmeti için alt yapısı oluşturulmuş, cami dışı alanlarda din hizmeti yapabilir hale gelmiş ve radyo ve televizyon kurabilme imkanlarına ulaştırılmıştır (Aydın, 2019). Dolayısıyla kuruluşundan bu yana yapılan değişikliklerle birlikte DİB’in günümüzde sosyal hayatın hemen her alanında bulunabildiğini ve hizmet alanının genişletildiğini söylemek mümkün olabilir.

DİB bünyesine bağlı olarak çalışan başvaiz, uzman vaiz, vaiz, murakıp, Kur'an kursu başöğreticisi, Kur'an kursu uzman öğreticisi, Kur'an kursu öğreticisi ve cami görevlileri (başimam-hatip, uzman imam-hatip ve imam-hatip ile başmuezzin ve muezzin-kayyım) din görevlisi olarak tanımlanmaktadır (DİB, 2014). DİB Din

Hizmetleri Geneler Müdürlüğü Uygulama Genelgesi'nde cami ve mescitlerin denetiminin müftülöklere ait olduğu ifade edilmiştir. Bu kurum; müezzin kayyım, imam-hatip, Kur'an kursu öğreticisi, din hizmetleri uzmanı, vaiz gibi farklı statülerdeki personeliyle topluma farklı açılardan din hizmeti sunmaktadır. Camilerin yönetiminden imam-hatiplerin sorumlu oldukları, imam-hatiplerin bulunmadıkları zamanlarda ise müezzin-kayyımların görevli oldukları belirtilmiştir (DİB, 2020). DİB Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'un 12. Maddesine göre imam-hatipler ve müezzin-kayyımlar görev yaptıkları cami ve mescitlerde din hizmetlerini yürütmek ve dini konularda toplumu bilgilendirmekle görevlidir (DİB, 1965).

İmam-hatip olmanın ön şartları ise İmam hatip lisesi veya üstü dini öğrenim düzeyine sahip olmak, Kamu Personel Seçme Sınavı'ndan (KPSS) yeterli puanı almak, imam-hatiplik yapmaya herhangi bir engeli bulunmamak ve başkanlığın gerçekleştireceği imam-hatiplik sınavında başarılı olmaktır (DİB, 2014). İmam-hatip liselerinde eğitim gören öğrenciler mesleki olarak Kur'an-ı Kerim, Arapça, Fıkıh, Akaid gibi derslerle birlikte 12. Sınıfta Hitabet ve Mesleki Uygulama dersi olarak hitabeti uygulamalı olarak öğrenmektedirler (MEB, 2018).

17 Haziran 2014 tarihli DİB Görev ve Çalışma Yönetmeliği'ne göre imam-hatiplerin resmi görevlerinden bazıları şu şekildedir:

- Camilerde vakit namazları ile cuma, bayram ve teravih namazlarını kıldırarak.
- Cuma ve bayram hutbelerini zamanında ve usulüne uygun olarak okumak, gerektiğinde hutbe hazırlamak, hutbe yazma ve okuma konusunda çalışmalar yapmak.
- Görevli olduğu camide vaaz etmek; isteyen vatandaşlara camilerde veya müftülükçe uygun görülecek yerlerde Kur'an-ı Kerim okumayı öğretmek ve dini bilgiler vermek; yaz Kur'an kursları ile ilgili görevleri yapmak.
- Her gün öğle namazından bir saat önce açıp yatsı namazından sonra kapatmak suretiyle camiyi gün boyu açık tutmak.
- Dini gün ve gecelerde görev yaptığı camide program düzenlemek veya müftülükçe düzenlenecek programlarda görev almak.
- Türk Medeni Kanununa göre akdedilen nikahtan sonra isteyenlere nikahın dini merasimini icra etmek.

- Belediye tarafından cenaze hizmeti verilmeyen yerlerde cenaze teçhiz ve tekfin hizmeti vermek, cenaze namazı kıldırmak ve defin işlemlerini yapmak.
- Bayram, dini gün ve geceler, doğum, sünnet, düğün, hastalık, ölüm ve benzeri vesilelerle görev mahallinde ikamet eden vatandaşlara din hizmeti sunmak (DİB, 2014).

Yukarıda sıralandığı üzere imamlık mesleği yalnızca cami ve namaz kıldırmakla sınırlı değildir. Mesleğin yerine getirilebilmesi için alan bilgisi dışında birtakım yetkinlikler gereklidir. “Öne geçmek, sevk ve idare etmek” anlamına gelen “emm” kelimesinden gelen Arapça kökenli bir kavram olarak imam, “devlet başkanı” ve “cemaatle kılınan namaza önderlik eden kimse” anlamlarına gelmektedir (Küçükaşçı, 2000). Bununla birlikte imam, aynı zamanda hatiptir. Çünkü DİB’in son yıllardaki hizmet anlayışına göre din hizmetleri sadece cami ile sınırlı kalmamalı ve imam, sadece namaz kıldıran kişi olmamalıdır (Kiriş, 2022, s.255). Hutbeler aracılığıyla DİB, her hafta büyük bir toplumsal kesime ulaşabilmektedir. Hutbelerin etkili bir şekilde sunulmasının temel aktörü ise imam-hatiplerdir. Yapılan bir araştırmaya göre hutbe ve vaazların bireylerin zihinsel yapısının değişiminde rol oynadığı ortaya konmuştur (Usta, 2008).

Bununla birlikte Kaya’nın (2021) hutbeleri analiz eden çalışmasına göre hutbelerin çoğunluğunun ahlaki konular ile toplumsal olayları konu edindiği tespit edilmiştir (s.232). Çalışmada 2000’li yıllar öncesinde hutbelerde üzerinde daha sık durulan inanç, ibadet konularının yerini ahlaki normlara ve toplumsal değerlere bıraktığı ifade edilmektedir. Bahsedilen hatiplik yalnızca Cuma ve bayram hutbelerindeki konuşmalardan ibaret değildir. İmamlardan beklenen, imkanları kullanarak toplumun bütün kesimlerine din hizmeti sunabilmeleridir. Bu durumda yukarıdaki maddelere bağlı olarak imam-hatiplik mesleğinin görev tanımının geniş ve çeşitli becerileri içerisinde barındırdığı söylenebilir. İletişim becerileri, pedagojik bilgi ve dolayısıyla farklı alanlarda bilgi sahibi olarak hitabet becerileri de önem kazanmaktadır. Sonuç olarak imamların yalnızca cami içerisinde cemaate yönelik hizmetlerle değil aynı zamanda toplum içerisinde herkese yönelik din hizmetleriyle de görevlendirildiğini söylemek mümkündür. Yakın dönemde buna dair gerek DİB tarafından verilen kurum içi eğitimler gerekse ilahiyat fakülteleri müfredatlarına yönelik buna sıklıkla dikkat çekilmektedir.

Diğer din görevlilerine oranla imam-hatip sayısı, görevli personelin çoğunluğunu oluşturmaktadır. Verilere göre DİB'in toplam personelinin yaklaşık %60'ını imam-hatipler oluşturmaktadır (Kiriş, 2022, s.261). Bununla birlikte imamlar toplumdaki birey ve gruplarla doğrudan temas ve iletişim halinde oldukları için daha kolay ulaşılabilir bir grup olarak gösterilebilir.

İmam-hatipler doğrudan toplum ve bireylerle muhatap olarak çalışmalarını yürütmektedirler. Bununla birlikte namaz kıldırma, hutbe okuma, İslam dinine ait özel günlerde programları icra etme gibi görevleri gerçekleştirirken; cami dışarısında da zaman zaman görev yapmaktadırlar. Düğün, cenaze gibi törenlerde toplumun farklı kesimleri ile bir araya gelip aynı zamanda sohbetler aracılığıyla dini konularda toplumu bilgilendirebilmektedirler.

1.3.3. İmam-Hatiplerin Değişen İmajı

“Bireyin sosyal yapıda işgal ettiği yer” (Fichter, 2016, s.35) olarak tanımlanan statü, mesleki prestij veya mesleki saygınlık ve itibar düzeylerini kapsayan bir kavramdır (Suher, 2003). Buna ek olarak statü kişi, sınıf ve kategorinin toplumdaki konumunu ifade eder. Osmanlı Devleti döneminde şeyhülislama bağlı olarak görev yapan imamlar, prestij olarak saygın bir meslek grubu olarak kabul edilmiştir. O dönemde imamlar, camide namaz kıldırma işleri olmakla birlikte toplumda önemli görevleri yerine getiren önder şahsiyetler olarak da görülmüşlerdir (Öcal, 2002). Mahallelerin sorumlu kişileri olarak bilinen din görevlileri, dini görevleri yanı sıra doğum ve ölüm kayıtlarını tutmak, mahallenin genel ahlakını takip etmek gibi farklı görev ve roller üstlenmişlerdir. Bulundukları mahallede ahlak zabıtasına bakmaya, nüfus ve tapu kayıtlarını tutmaya, evlenen kişilere gerekli olacak bütün emirlerin tebliğlerine de aracı olmuşlardır (Öcal, 1999).

DİB'in kurulması ile birlikte din görevlilerinin çalışmalarında farklı düzenlemelere gidilmiştir. Bununla birlikte yukarıdaki görevlendirmelerin birçoğu farklı memur gruplarına dağıtılmıştır. Yukarıda bahsi geçen görevlendirmelerden yalnızca cenaze ve nikah görevi imamların sorumluluğunda devam etmektedir. Bunun dışında imamların görevlendirmeleri sadece dini ve ahlaki konuları kapsar niteliktedir. Buna bağlı olarak çeşitli sosyolojik perspektifleri ve Türkiye'deki araştırmaları dikkate

olarak, imamın dini otorite sembolü olarak rolünü ve modern toplumda oluşan imajını kısmen de olsa analiz etmek mümkün olabilir.

Kiriş'in (2022) yapmış olduğu durum çalışması imam-hatiplik mesleğinin tarihsel gelişimini, imam-hatip olabilme şartlarını ve görev ve sorumluluklarını farklı açılardan ele almıştır. Bununla birlikte de geçmişten günümüze imamlar hakkında bir literatür taraması yaparak mesleğin statüsünü tayin etmeye çalışmıştır. Mesleğin statüsünü toplumsal ve kurumsal imaj, saygınlık, eğitim düzeyi ve ekonomik durum gibi kavramlar çatısında inceleyen Kiriş (2022), bir mesleğin statüsünün o mesleği yürüten kişilerin niteliği ile doğru orantılı olduğunu tespit etmiştir. Meçin'in (2018) yüksek lisans çalışması kapsamında Mersin ilinde 30 imam ile görüşerek yaptığı çalışma, imamlık mesleğinin statüsünü tespit etmeye amaçlıdır. Araştırmaya göre imamlar toplum içerisinde saygın yerleri olduğu konusunda hemfikir olsalar bile yaptıkları işin meslek olup olmadığı konusunda hemfikir değillerdir. İmamların sosyal sermayelerinin yüksek olması ve eğitim durumları statülerini etkileyen koşullardandır. Ayrıca katılımcıların ifadelerine göre imamların cübbe gibi sahip oldukları belirli bir giyim kodu, Arapça diline hakim olma ve hatiplik düzeyleri statülerini etkileyen diğer unsurlardır (Meçin, 2018). Köylü'nün (1989) yaptığı bir çalışmada ise araştırmadaki katılımcıların büyük çoğunluğu, toplumda belli bir itibara sahip olabilmek için din görevlilerinin bilgi ve kültür seviyelerinin yükseltilmesi gerektiği görüşündedirler.

Çanakçı'nın (2015) anket tekniği ile 162 kişilik cami cemaati üzerinden Balıkesir ili özelinde yapmış olduğu çalışma, cemaatin öğrenim düzeyi yükseldikçe imam-hatiplere duyulan saygınlığın azaldığını; yüksek lisans ve doktora mezunlarında ise bunun en alt düzeyde olduğunu göstermektedir. Buna göre Çanakçı (2015) din görevlilerinin saygınlığı ile toplumun öğrenim durumu arasında ters orantılı bir ilişkinin olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca bu çalışmanın anketine katılan cemaatin yarısına yakını (% 45,1) imam-hatiplerin toplumda itibarının düşük olmasının sebebini imam-hatiplerin bilgi eksikliği ve mesleki yetersizlikleri, %26,5'i davranışlarındaki samimiyetsizlik, %14,2'si medyanın din görevlileri hakkındaki olumsuz yayınları, %9,2'si toplumun dine karşı ilgisizliği, %5,0'ı ise hoşgörü eksikliği ve söyledikleri ile yaptıklarının çelişmesi kaynaklı olduğunu belirtmiştir (Çanakçı, 2015). Buna göre Çanakçı (2015) imam-hatiplerin daha çok bilgi eksikliği ve mesleki yetersizlikten ötürü toplumda itibar kaybı yaşadıklarını vurgulamaktadır. Samsun'da daha erken bir dönemde 1990'larda yapılan benzer bir çalışmada ise, din

görevlilerinin dini yaşantılarındaki tutarsızlıkları ile siyasi görüşlerini belli etmeleri ve bunu camiye gelen cemaate empoze etmeye çalışmaları, toplumdaki itibarlarını düşürmelerinin sebepleri olarak gösterilmiştir (Dam, 1992). Uygun'un (2002) konuyla ilgili yaptığı benzer bir çalışmaya göre, araştırmaya katılan halkın yarısından çoğu (%56,77) din görevlilerinin sosyal ilişkilerde zayıf olduklarını belirtmektedir. Çalışmaya göre imamlar da dahil olmak üzere din görevlileri cemaatle diyalog kurma sıkıntısı yaşamaktadır.

İmamların toplumsal itibarı ile ilgili yapılan çalışmalarda bazı açılardan itibarı düşük olsa da bazı açılardan da beklenti ve itibarın yüksek olduğu söylenebilir. Örneğin Çanakçı'nın araştırmasına göre cami cemaatinin din görevlilerinden en büyük beklentisi toplumla kaynaşmaları ve sosyal faaliyetlere katılmalarıdır (Çanakçı, 2015). Olağanüstü durumlarda bu beklenti daha fazla artmaktadır (Gültekin, 2020). Örneğin; ülkemizde yaşanan deprem ve sel gibi olağanüstü durumlarda, insanların din görevlilerini dikkate aldıkları ve duyarlılık gösterdikleri tespit edilmiştir (Yaprak, 2008). Bununla birlikte modern dünyada insanların, çoğu zaman dini konularda din ile ilgili kaynaklardan ziyade, din görevlilerinin söz ve davranışlarına baktıkları ifade edilmektedir (Yılmaz, 2018). Olağanüstü şartlarda birey ve toplum, sivil toplum kuruluşlarının ve özellikle din görevlilerinin desteğini daha çok ararlar. Türkiye'de büyük can kaybı yaşanan depremlerde din görevlilerinin manevi rehberliği, insanları teselli etmeleri, birlikte dua etmeleri birçok sorunla baş etmelerini kolaylaştırmaktadır (İmamoğlu, 2008). Kula'nın (2006) yaptığı araştırma; istenmedik ve beklenmedik olağanüstü olaylar karşısında oluşan olumsuz duyguları aşmada, yaşanan olayın olumsuzluklarına odaklanmak yerine, öğrenme merkezli moral ve manevi desteğin faydalı olduğunu vurgulamaktadır.

Gültekin'in (2020) yapmış olduğu bir çalışmada ise Covid-19 pandemi sürecinde din görevlileri ile cami cemaati arasındaki ilişkilere yer verilmiştir. Dini alandaki kısıtlamalar neticesinde cemaatin ilk tepkisi, camiden uzak kalmanın etkileri, cami merkezli sosyal ilişkilerin kopması, cami cemaati ile din görevlileri arasında gerçekleşen iletişimin düzeyi gibi konuları bulgularında işleyen Gültekin, bu süreçte camilere verilen değerin arttığını öne sürmüştür (Gültekin, 2020). DİYANET-SEN Türkiye Diyanet ve Vakıf Görevlileri Sendikası'nın pandemide dini hayat temalı çalışmasında ise salgın döneminde din görevlilerinin dini hayata ve din hizmetlerine

yönelik tecrübeleri ele alınmıştır. Araştırmada din görevlilerinin pandemi dönemi din hizmetlerinde tedbirler ve kısıtlamalarla farklılaşan uygulamaları, dini inanç ve ibadetlere bakışlarının değişimi ve sürece ilişkin uygulamaları nasıl değerlendirdikleri analiz edilmiştir (Çapcıoğlu ve Kaya, 2021).

1.3.4. Koronavirüs, Covid-19 ve Pandemi Uygulamaları

2019 yılı Aralık ayında ilk olarak Çin'in Wuhan eyaletinde ortaya çıkan koronavirüs salgını, bulunduğu sınırları aşarak kısa zaman içerisinde küresel çapta bir hastalık haline dönüşmüştür. Bununla birlikte bu hastalık Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 2020 yılı Mart ayında pandemi olarak tanımlanmıştır (WHO, 2020). Eski Yunancada “herkes” anlamına gelen pandemi, demos (insanlar) kelimesinden türetilmiştir. Pandemi çoğunlukla birden fazla kıtada veya bir ülkenin tamamında kendini gösteren geniş bir alana yayılan ve etkisi altında bırakan bulaşıcı salgın hastalıklara verilen isimdir (Honigsbaum, 2009, s. 373). Tarih boyunca grip, çiçek hastalığı, dang, veba, kolera, solunum sendromu gibi çok sayıda önemli pandemi kaydedilmiştir. İnsanlık tarihinde ortaya çıkmış salgınların ortak noktaları ve farklılıkları ele alınca pandemi kavramı daha iyi anlaşılmaktadır (Özdemir, 2005, s. 23). DSÖ tarafından pandemi için üç esas kistas aranmaktadır. Bunlar; hastalığın yeni bir tip virüs ya da mutasyona uğramış olması, insanlara kolay bir şekilde geçebilmesi ve insandan insana hızlı ve sürekli olarak bulaşmasıdır (WHO, 2020). Son yirmi yıl içerisinde dünya üzerinde birkaç pandemi olmuştur fakat Covid-19 etki alanı ve sonuçları bakımından bu zamana kadar görülen “en kötü pandemi” olarak değerlendirilmektedir. Covid-19 pandemisi bağlamında vakaların yaygınlaşmasının ardından zararı en aza indirmek için tüm ülkeler tedbirler almaya başlamıştır.

11 Mart'ta Türkiye'de ilk vaka resmi kayda geçmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020). Tüm dünyada, süreci iyi bir şekilde yönetmek ve kayıpları en aza indirmek amacıyla tedbirler alındığı gibi Türkiye'de de ilk vakanın ortaya çıkmasının ardından 12 Mart 2020'de YÖK'e bağlı üniversiteler ve Milli Eğitim Bakanlığı'na (MEB) bağlı okullarda eğitime ara verilmiş, 13 Mart'ta Diyanet İşleri Bakanlığı'nın yaptığı açıklamaya göre de Cuma namazlarının camilerde kılınmaması kararlaştırılmıştır. Sinema ve tiyatro salonları, spor salonları, konser salonları, kafe ve restoranlar, eğlence merkezleri, çocuk oyun alanları, yüzme havuzları, kahvehane ve kiraathaneler gibi bulaş riski yüksek olan yerlerin faaliyetleri de geçici süreyle durdurulmuştur. Bu

zaman zarfında yurt dışı uçuşlarına da kısıtlama getirilmiştir. Kamu çalışanları da esnek çalışma saatleriyle çalışmaya başlamıştır. Spor müsabakaları seyircisiz oynanmış, her türlü sanatsal etkinlik ve bilimsel faaliyet Cumhurbaşkanlığı genelgesiyle geçici süreliğine ertelenmiştir. Bu süreçte ekonomik yönde sıkıntı yaşayan bireyler için de ekonomik destek yardımları başlatılmıştır (Resmi Gazete, 2020). Hızla yayılan salgını durdurmak için öncelikle pandeminin ilk evrelerinde nüfus yoğunluğu fazla olan 30 büyükşehir ve Zonguldak ili için geçerli olmak üzere şehirlerarası yolculuk sınırlaması getirilmiştir. Bu süre içinde şehirlerarası uçuşlar da durdurulmuştur. Bu illerde ayrıca virüs bulaşını engelleme çalışması kapsamında, zaman zaman hafta sonu sokağa çıkma yasağı getirilmiştir. Ayrıca tüm ülke genelinde 18 yaş altı ve 65 yaş üstü bireylere sokağa çıkma yasağı getirilmiştir. Bu yasak daha sonra belirli saat aralıklarında dışarı çıkış izni verilerek devam ettirilmiştir (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020).

Covid-19 kapsamındaki kısıtlamalardan dini hayat ve din görevlileri çeşitli şekillerde etkilenmiştir. Suudi Arabistan’da umre ziyaretleri 2020 yılının başında, 27 Şubat’ta durdurulmuştur (Çapcıoğlu ve Kaya, 2021). Bununla birlikte Suudi Arabistan’da bulunan Türk vatandaşları yurda dönmüşlerdir. Dini alanda alınan tedbirler kapsamında, Türkiye’de henüz ilk vaka görülmeden, 6 Mart’ta Cuma hutbesinde koronavirüse atıf yapılmıştır (Hutbe, 2020). 16 Mart’ta da Din İşleri Yüksek Kurulu, Cuma namazlarına ek olarak vakit namazlarının da camilerde ve mescitlerde cemaatle kılınmasına pandemi kısıtlamaları kapsamında ara verildiğini açıklamıştır. Bunun gerekçesinin İslam dininin temel hedeflerinden birinin insan hayatını korumak ve insanların hayatını riske atacak uygulamalara izin vermemek olduğu belirtilmiştir. Açıklamadaki bu ifadeler ayrıca Hz. Muhammed’in (s.a.v.) “Bir yerde veba hastalığı çıktığını duyarsanız oraya girmeyin, bulunduğunuz yerde veba hastalığı çıkarsa o bölgeden de ayrılmayınız” hadisine dayandırılmış ve karantina uygulamasına dikkat çekilmiştir. Benzer olarak; “Bulaşıcı hastalık taşıyan kişi, sağlam kişinin yanına gitmesin” hadis örneği ile de salgın hastalıklara karşı tedbirli olmanın gereği vurgulanmıştır. Dolayısıyla hastalığın yayılma tehlikesi ortadan kalkıncaya kadar Cuma namazı başta olmak üzere cami ve mescitlerde cemaatle namaza ara verilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Bu süreçte cuma namazı yerine öğle namazlarının kılınması, ezanların okunmaya devam edilmesi ve gerekli tedbirler alınarak camilerin namaz kılmak isteyenler için açık bulundurulmasının uygun

olacağına karar verilmiştir (DİB, 2020). Ayrıca 22 Mart'ta salgından kurtulmak için yatsı namazından sonra minarelerden dua edileceği duyurulmuştur.

Pandemi sürecinin hemen başlarında İslam dininin salgın hastalıklara bakışı konusunda, toplumsal bilgilenme ihtiyacını ve beklentileri karşılamak üzere DİB de bir kitap yayınlamıştır (Öztürk, 2020). Bu çalışmada İslam dininde genel manada hastalıklara karşı nasıl bir tutum sergilenmesi gerektiğine dair detaylar açıklanmıştır. Hastalık insanlar için bir imtihan, uyarıcı bir ilahi ikaz ve musibet olarak tanımlanarak; sabır ve metanet sahibi olmanın gerekliliği vurgulanmıştır. Bunların yanında Din İşleri Yüksek Kurulu'nun Koronavirüs salgını sürecindeki karar ve fetvaları yayınlanmıştır.

Koronavirüs hastalığı ve hastalık kapsamında alınan kısıtlamalar sebebiyle risk taşıyan ve yardıma ihtiyacı olan vatandaşlarla ilgilenilmesi için valilik ve kaymakamlıklar koordinasyonunda Vefa Sosyal Destek grupları kurulmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yaklaşık 140 bin personeli bu gruplarla birlikte çalışmıştır (Kaya ve Çapcıoğlu, 2021, s.13). “Cami ve Mescitlerde Cemaatle İbadet Edilmesi” kapsamında 29 Mayıs'ta tedbirler dahilinde öğle, ikindi ve Cuma namazları kılınmaya başlamıştır (Genelge, 2020). 23 Haziran'da ise sabah, akşam ve yatsı vakitleri de dahil edilerek cemaatle 5 vakit namaz camilerde kılınmaya başlamıştır.

Bunlara ek olarak koronavirüsü taşıyan hastaları ya da temas kuran diğer kişileri denetim amaçlı filyasyon ekipleri kurulmuştur. Filyasyon, bulaşıcı hastalıklar görüldüğünde koruma ve kontrol önlemlerinin alınması amacı ile kaynağın tespiti ve temaslıların belirlenmesi için yapılan bütün çalışmalardır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2021). Ekiplerde genellikle hekim, yardımcı sağlık personeli (hemşire, ebe, tekniker vb.) ve şoför bulunurken; pandeminin ilk dönemlerinde 2021 yılında dış hekimleri dahil olmak üzere farklı branşlardan sağlık personelleri (Polat vd., 2022) ve din görevlilerinin de içinde olduğu diğer memur grupları dahil edilmiştir. Sağlık profesyonelleri tıbbi yetkinlik gerektiren işleri yürütürken diğer memur grupları hastayı kontrol ve denetim görevini üstlenmiştir. Dolayısıyla din görevlilerinin bu süreçte bir sağlık çalışmasının değil, denetim ve düzenleme çalışmasının içinde bulunduğu belirtilebilir.

1.3.5. Dünyada Din Görevlileri ve Pandemi

Covid-19 pandemisinin küresel olarak etkisini en çok gösterdiği zaman dilimi olan 2020 yılında, birçok ülke hastalığın yayılmasını önlemek için toplu buluşmaları, toplantıları yasaklayarak sınırlamalar getirmiştir. Pew Araştırma Merkezi'nin dini alandaki kısıtlamalara ilişkin yayınladığı rapor, önlemlerin dini grupları nasıl etkilediğini ve bu grupların tepkilerini içermektedir. Araştırma merkezinin bulgularına göre, dünya üzerinde incelenen 198 bölgenin dörtte birinde yetkililer ibadet hizmetleri ya da dini amaçla oluşan herhangi bir toplantıda pandemi kısıtlamalarını uygulamak için tutuklama ya da hapis cezası gibi fiziksel işlemlere başvurmuştur (Pew Research Center, 2022). Örneğin Nepal'de Covid-19 pandemi kurallarını ihlal eden dini grupları dağıtmak için polis göz yaşartıcı sprey kullanmıştır (Reuters, 2020). ABD'de polis bir hahamın cenazesine katılarak eyaletin evde kal emrini ihlal eden 15 kişiyi tutuklamıştır (Washington Post, 2020). Güney Kore'de halka açık toplantıları ile kısıtlamaları ihlal eden kiliseye baskın düzenlenmiştir (Foreign Policy, 2020). Hindistan'da ise yasakları ihlal etmekle suçlanan iki Hristiyan gözaltında dövüldükten sonra vefat etmiştir (State, 2020). Türkiye'de de bu bulguyu destekler nitelikte durumlarla karşılaşmıştır. Tutuklama ya da hapis cezası gibi bir örnekle karşılaşılsa da para cezası uygulamaları yürütülmüştür. Örneğin, cami içerisinde toplu namaz kılmanın yasak olduğu dönemlerde toplu namaz kılan gruplara ya da 65 yaş üstü olmasına rağmen kısıtlama döneminde camiye gelen kişilere Kabahatler Kanunu çerçevesinde ceza yazılabileceği açıklanmıştır (Erdem, 2020).

Pew Araştırma Merkezi'nin konuya dair bir diğer bulgusu da dini grupların %27'sinin pandemi kapsamında alınan önlemlere dava açtığıdır. Buna göre kiliseler, camiler, sinagoglar ve diğer ibadet merkezleri kendilerini dükkan ve restoranlarla ya da diğer dini gruplarla kıyaslayarak kendilerine eşitsiz muamele edildiğini iddia etmektedir (Pew Research Center, 2022). Örneğin Belçika'da yaklaşık 100 Katolik toplantıların yasaklanmasının iptal edilmesini talep ederek büyük kalabalıkların ayinler yerine mağazalara gitmesine izin verilmesinin orantısız olduğunu savunmuştur (Pew Research Center, 2022).

Pew Araştırma Merkezi'nin araştırmasına göre incelenen bölgelerin %35'inde dini grupların Covid-19 salgını ile ilgili kısıtlamalara meydan okumuştur. Örneğin Kanada'da koronavirüsün yayılmasını önlemek için geniş toplantılara getirilen kısıtlamalara rağmen birkaç cemaat ayin düzenlemeye devam etmiştir. Kilise liderleri

toplantılara getirilen kısıtlamaları hak ve özgürlük ihlali olarak savunurken, ABD'deki bir papaz da kilisede ayinler düzenlemeye devam etmiştir (The News Stars, 2020).

Bunlara ek olarak bazı ülkelerde dini gruplar koronavirüsü yaymakla itham edilmişlerdir. Örneğin ABD Uluslararası Din Özgürlük Komisyonu'na göre Pakistan'da İran'a hac ziyaretinden dönen Şii Müslümanlar Covid-19'u yaymakla suçlanmıştır (Pew Research Center, 2022). Türkiye'de Bakırköy Ermeni Ortodoks Kilisesi'nin kapısı ateşe veren kişi ise bunu koronavirüsü Türkiye'ye Ermeni Hristiyanların getirmesi sebebiyle yaptığını dile getirmiştir (Duvar English, 2020). Bunların münferit örnekler olup olmadığı tartışılabilir ama pandeminin dini grup ve bakış açılarını kayda değer şekillerde etkilediği vurgulanabilir.

Pew Araştırma Merkezi'nin (2022) analizlerine göre dini gruplar ile ilgili bu tarz anlaşmazlıklara karşın dini gruplar ve dini grupların liderlerinin %47'si sosyal mesafe ve el yıkama gibi birçok önlemi desteklemiştir. Örneğin Lesotho'da hem Protestan hem de Katolik kiliseleri, salgın hakkında farkındalığın artmasına yardımcı olarak insanları önlem almaya teşvik etmişlerdir (Agenzia Fids, 2020). İstanbul'da da bir kilise ruhanisinin yaptığı açıklamada ise kilisenin dezenfekte edildiği, ibadete gelenlerin ateşlerinin ölçüldüğü ve kilisede maske takmanın zorunlu olduğundan bahsedilmiştir (Anadolu Ajansı, 2020). Bu açıdan Türkiye'de de gerek gayr-i Müslim cemaatler gerekse DİB ve fetva komisyonunun benzer bir eğilim gösterdiği ve halkı toplu ibadetlerden uzaklaşmaya teşvik ettikleri ayrıca bulaşı önlemeye yönelik tedbirler aldıkları vurgulanabilir.

2. YÖNTEM VE ARAŞTIRMA AŞAMASI

Bu bölümde çalışmada kullanılan yöntemle ilgili öncelikle fenomenolojik desen ve bu yöntemin tercih edilme sebepleri kısaca açıklanacak; daha sonra araştırma süreci ve araştırmaya dahil olan katılımcılara nasıl erişildiği, katılımcı bilgisi, araştırma zorlukları ve sınırlılıklarından bahsedilecektir.

2.1 Fenomenolojik Desen

Nitel araştırma, insanların kendi deneyimlerini anlama çabasıyla inşa ettikleri sosyal yapı ve sistemlerin derinliklerini keşfetmek için geliştirdiği bilgi üretme biçimlerindendir (Baltacı, 2019, s.370). Gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, olguların ve yorumlanma biçimlerinin doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırma nitel araştırma olarak tanımlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.39). Bu çalışma, sosyal bilim araştırma yöntemlerinden olan nitel araştırma modeliyle yapılmıştır.

İnsanların bireysel olarak yapıp ettiklerinden oluşan kendi deneyimleri büyük çeşitliliğe sahiptir (Neuman, 2014). Aynı zamanda bir keşif olan bu deneyimi anlamlandırma çabası, kolaylıkla ölçülemeyen sesleri belirleme veya susturulmuş sesleri duyma ihtiyacından kaynaklanmaktadır (Creswell, 2013, s.48). Bu çalışmada imamların anlatılarını paylaşmak ve seslerini duyurmak (Creswell, 2013) amaçlı nitel araştırma uygun görülmüştür. Katılımcıların pandemi sürecini hangi bağlamda ele aldıklarını anlamak ve anlamlandırmak için nitel araştırma yapılmıştır.

Bu tez çalışmasında nitel araştırmanın bir deseni olarak fenomenolojiye başvurulmuştur. Fenomenoloji; nitel araştırma desenlerinden biri olmakla beraber felsefi bir geleneğe dayanmaktadır. Bilincin kendine görüneni birtakım işlemlere tabi tutarak kendince yeniden görmesi ve gördüğünü yine birtakım yorumlama işlemlerine tabi tutarak anlamasına dayanır (Sofuoğlu, 2009). Edmund Husserl başta olmak üzere fenomenolojiye çeşitli felsefi yaklaşımlar bulunmaktadır. Ancak bu yaklaşımların birçoğuna bakıldığında; felsefi varsayımların, kişilerin yaşam deneyimleri üzerinde çalışılması ve bu deneyimlerin bilinçli olduğu görüşünde (van Manen, 1990) ortak bir zemine dayandığı görülebilir (Creswell, 2013, s.77)

Fenomenolojik yöntem sosyolojik araştırmalar için önemli bir çerçeve sunar ve bireylerin sosyal olgulara atfettikleri yaşanmış deneyimleri ve öznel anlamları sosyologların keşfetmelerine olanak tanır. Fenomenoloji sosyal dünyanın daha bütüncül algılanmasına katkıda bulunur. Araştırmada Covid-19 pandemi sürecine bağlı olarak farklı görevlendirmelerde bulunan cami imamlarının deneyimleri fenomenolojik desen ile çalışılmıştır. İmamların pandemi sürecinde sağlık çalışmalarında görevlendirilmiş olması herkes tarafından bilinen bir olgu olabilir. İmamların neler yaptıklarına, hangi işlerde görevlendirildiklerine dair bilgi sahibi olunabilir. Ancak pandemi sürecindeki bu görevlendirmeler imamlar için ne anlama gelmektedir? İmamlar filyasyonda yer almayı nasıl deneyimlemiştir? Bu deneyimlerinin ortak yanları, örtüşen anlam örüntüleri nelerdir? Bu süreçteki yenilikler ve görevlendirmeler imamları, ilişkilerini (aile, arkadaş ya da cemaat gibi) nasıl etkilemiştir? İmamların mesleki hayatında bu süreç ne gibi sorunlara ya da katkılara yol açmıştır? Bunlar ve benzeri konularda yeterli düzeyde bir anlayışa ve açıklamaya sahip olunmadığı için bu tez çalışmasında bu sorulara fenomenolojik desenle yanıt aranılmıştır. Fenomenoloji, bu tür konulara odaklanarak pandemi sürecinin farklı açılardan imamlar için ne anlama geldiğini çıkarabilmeyi amaçlar.

Fenomenoloji tecrübe sahibi olunmayan olguları onu deneyimleyen kişilerin bakış açısı, tecrübesi üzerinden inceleyerek o olgu hakkında derinlikli bir kavrayış elde edebilmeyi vaat eder. Bu açıdan fenomenoloji yaşanmış deneyimi değerlendirmeye odaklanan bir yöntemdir (Kocabıyık, 2015; Miller, 2003). Günlük yaşantımızda deneyimler, olaylar ya da durumlar gibi değişik şekillerde araştırmacıların karşısına çıkan ancak derinlikli bir kavrayışa sahip olmadıkları olguları araştırmacılar o olguyu yaşamış/yaşamakta olan kişiler üzerinden inceleyerek keşfetmeyi amaçlar. Dolayısıyla fenomenoloji günlük olarak sıklıkla karşılaşılabilen, yabancı olunan ancak tam anlamının anlamlandırılma biçiminin bilinmediği konuları kavramak amaçlı yürütölen bir araştırmadır (Yıldırım ve şimşek, 2016, s. 69). Fenomenolojinin amacı insan deneyimini anlamaktır (van Manen, 2007, s.12). Amaç, olguların altında yatan ortak anlamları bulmak için katılımcıların deneyimlediği fenomeni tanımlamaktır (Kocabıyık, 2015). Fenomenolojide olguyu deneyimleyen kişilerin olgu ile aralarında bir bağlantı olduğu vurgulanarak, olguların başlangıç noktasını da yine kendileri oluşturmaktadır (Kocabıyık, 2015, s.55). Dolayısıyla cami imamlarının pandemi sürecindeki deneyimini anlamaya çalışmak, anlamlandırmak ve tanımlamak

fenomenoloji deseni ile mümkün görülerek bu araştırmada tercih edilmiştir. İmamların bu olguya dair deneyimleri, düşünce, duygu, bakış açısı, değerlendirme ve yorumları böylece görünür hale getirilmiş olacaktır.

Çalışmada Moustakas'ın (1994) takip edilmesini tavsiye ettiği ana aşamalar takip edilmiştir (Creswell, 2013). İlk olarak konunun fenomenolojik yaklaşıma uygun olup olmadığı belirlenmiştir. İmamların Covid-19 pandemi süreci ile ilgili ortak deneyimlerini anlama ve anlamlandırma problemi bu araştırma türü için uygun olarak görülmüştür. Bu deneyimlerin anlaşılması hem Covid-19 pandemi sürecinin hem de imamların özelliklerini daha detaylı anlayabilmek açısından önemlidir (Creswell, 2013). İkinci olarak ise çalışmanın fenomeni belirlenmiştir. İmamların bir din görevlisi olarak fenomeni yani Covid-19 pandemi sürecini mesleki olarak nasıl deneyimledikleri ve bir din görevlisinin sağlık çalışmalarında yer almasının ne demek olduğu soruları ele alınmıştır.

Son olarak ise fenomenolojinin felsefi varsayımları araştırılarak nesnel gerçeklik, bireysel deneyim gibi konularda bilgi sahibi olunmuştur. Ayrıca bu kısımda araştırmacı kendi deneyimlerini ve ön yargılarını paranteze almayı denemiştir. Araştırmacının kişisel deneyimlerini paranteze alması ve konuya dair varsayımlardan uzak durmaya çalışarak görüşmelere katılması, katılımcı imamların Covid-19 pandemi süreci deneyimleri hakkındaki ifadelerini doğru algılayabilmek açısından önemlidir. Ancak bu durum araştırmacı için veri toplama aşamasındaki bir zorluk olarak da tanımlanabilir. Her halükarda araştırma sırasında ön yargılardan uzak durularak ve paranteze alma durumu kullanılarak merak canlı tutulmaya çalışılmalıdır (LeVasseur, 2003). Böylece araştırmacı kişisel anlayışlarını nasıl ve ne şekilde çalışmasına dahil edeceğine karar vermeye çalışır (Creswell, 2013). Paranteze alma Husserl'e (1931) ait bir tanımdır. Buna göre araştırmacı veriyi dış müdahalelerle kirlenmemiş, saf şekliyle belirlemek için dünyayı ve ön varsayımları paranteze alır. (Patton. 2018, s .485).

Bir kişinin belirli bir deneyime sahip olması nasıl bir şeydir? Bu merak aslında bir araştırmayı yönlendiren hatta devamlılığını sağlayan en temel unsurlardandır. İkinci husus ise araştırmanın fenomenini belirlemektir. Yaşanmış deneyimlerin anlamlarının keşfedilmesi ve ifade edilmesi için bir başlangıç noktası olarak şeyin kendisine gitmek, araştırma sorusunun formüle edilmesine yardımcı olur (Kleiman, 2004, s. 10).

Özetle; bir kişi veya bir gruba dahil olan bireylerin bu fenomene ilişkin deneyimlerinin anlamı, yapısı ve özü nedir? (Patton, 2018, s.133). Bu çalışmada imamların fenomene ilişkin deneyimlerinin anlamı, yapısı ve özü araştırılmıştır.

Süreç içerisinde diğer din görevlileri de bu yeni görevlendirmelere dahil edilmiş olsa da hem örneklem çokluğu hem de iş yükü fazlalığı sebebiyle araştırmaya yalnızca cami imam-hatipleri dahil edilmiştir. İmam-hatiplik mesleğinin tek başına toplumdaki algısı detaylı olarak ele alınmamıştır.

2.2. Katılımcılar

Fenomenolojik çalışmalarda veri oluşturma genellikle katılımcılarla derinlemesine ve çoklu görüşmeler kullanılarak yapılmaktadır (Creswell, 2013). Ayrıca katılımcı gözlemi, eylem araştırması, odak gruplar ve kişisel metinlerin analizi dahil olmak üzere çeşitli yöntemler kullanılabilir (Tekindal, M. & Uğuz Arsu, Ş., 2020, s.168). Bu çalışmada; pandemi sürecinde 112 Acil Çağrı Merkezi, Vefa Sosyal Destek grupları ve filyasyon ekiplerinde aktif rol almış imamlarla yüz yüze derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Pandemi şartlarında gözleme başvurmak zor olacağı için veri toplama aracı yarı-yapılandırılmış görüşmelerle sınırlı tutulmuştur. İl Müftülüğünden alınan izin (Bkz. Etik İzin) ile birlikte İstanbul'daki izin kapsamına giren ilçe müftülükleriyle (Beykoz ve Ümraniye) irtibat kurulmuş ve imamlara ilçe müftülükleri aracılığıyla ulaşılmıştır.

Katılımcılar toplam 17 kişiden oluşmakla birlikte nitel araştırmada amaçlı örnekleme tekabül etmektedir. Amaçlı örneklem, araştırmacının araştırması için katılımcıları ve mekanları seçmesine anlamına gelmektedir (Creswell, 2013). Katılımcıların tamamı kamuda resmi olarak görev yapan imam-hatiplerden oluşmaktadır. Bununla birlikte 4 imam Balıkesir'de, kalan 13 imam İstanbul'da çalışmaktadır. Görüşmelerin çoğu İstanbul'da yapılmış ve Balıkesir'den az sayıda katılımcıya erişilebilmiş ise de araştırma açısından en azından İstanbul dışında bir ilden de katılımcıların seçilmesi örneklem çeşitliliğini arttırmak için tercih edilmiştir. Benzer şekilde İstanbul'da da iki ilçede görev yapan imam hatiplerle görüşülmüş, tek bir ilçe ile sınırlandırılmamıştır. Daha fazla ilçedeki imam hatiplerle görüşülememesi ise bürokratik izinler açısından yaşanan zorluktan ötürüdür. Her halükarda örneklem çeşitliliği ve heterojenliği ile katılımcıların deneyimlerinin ortak ve farklı yanları bulunarak karşılaştırmalı analize imkan aranmıştır.

İmamların 112 Acil Çağrı Merkezi, Vefa Sosyal Destek grupları ve filyasyon ekiplerinde görev yapma süreleri 3 ay ile 2 yıl arasında değişmektedir. İmamlar pandemide çalışma sürelerini belirtirken tam ve kesintisiz bir zaman diliminden söz etmemişlerdir. Bu süreci ortalama olarak ifade etmişlerdir. Örneğin çalışma süresini 2 yıl olarak ifade eden imamların birçoğu 2 yıl aktif olarak görev yapmamıştır. Hastalığın artış ya da azalış durumuna yani görevlendirmelerdeki ihtiyaç durumuna göre göreve başlayıp sonra görevden ayrılabilmişlerdir. Dolayısıyla sürecin imamlar için değişken ve düzensiz olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu durum, araştırmanın temel sorunsalı ve örnekleme açısından bir problem teşkil etmemiştir.

Katılımcılara ait demografik bilgiler isim ve soy isimler anonimleştirilerek aşağıdaki tabloya eklenmiştir.

Tablo 1: İmamların Demografik Bilgileri

	İl	İlçe	Takma İsim	Yaş	Eğitim Durumu	Meslekteki Süresi	Pandemide Görev Yaptığı Birimler	Pandemide Çalışma Süresi
1	Balıkesir	Altıeylül	Mehmet Çınar	58	Ön lisans	37	Vefa Sosyal Destek	3 ay
2	Balıkesir	Karesi	Mustafa Çelik	47	Yüksek lisans	21	Filyasyon, Vefa Sosyal Destek, 112	1.5 yıl
3	İstanbul	Beykoz	Ahmet Şahin	50	Ön lisans	30	Filyasyon, Vefa Sosyal Destek	1 yıl
4	İstanbul	Beykoz	Ali Öztürk	50	Lisans	33	Filyasyon	5 ay
5	İstanbul	Beykoz	Hüseyin Aydın	42	Lisans	15	Filyasyon	1.5 yıl
6	Balıkesir	Karesi	Hasan Yıldız	53	Lisans	35	Filyasyon	1 yıl
7	İstanbul	Ümraniye	İbrahim	47	Yükseko-	25	Filyasyon	9 ay

			Sönmez		kul			
8	İstanbul	Ümraniye	Süleyman Akbulut	42	Lisans	15	Filyasyon, Vefa Sosyal Destek	9 ay
9	İstanbul	Ümraniye	Yusuf Yıldırım	45	Lisans	20	Filyasyon	2 yıl
10	İstanbul	Ümraniye	Ömer Yılmaz	47	Lisans	12	Filyasyon, Vefa Sosyal Destek	2 yıl
11	İstanbul	Ümraniye	Mahmut Kaya	43	Ön lisans	10	Filyasyon, Vefa Sosyal Destek	1 yıl
12	İstanbul	Beykoz	Salih Başaran	50	Lisans	15	Filyasyon, Vefa Sosyal Destek	2 yıl
13	İstanbul	Beykoz	Kemal Ardiç	35	Ön lisans	15	Filyasyon, Vefa Sosyal Destek	2 yıl
14	İstanbul	Beykoz	Ramazan Sevinç	38	Ön lisans	14	Vefa Sosyal Destek, 112	6 ay
15	İstanbul	Ümraniye	Recep Balcı	47	Ön lisans	10	Filyasyon	7 ay
16	İstanbul	Beykoz	Osman İnce	40	Ön lisans	16	Filyasyon, Vefa Sosyal Destek	2 yıl
17	Balıkesir	Karesi	Samet Özer	43	Ön lisans	19	Filyasyon	1 yıl

Katılımcılar 8 ön lisans, 7 lisans, 1 yüksek lisans ve 1 de yüksekokul mezunu olmak üzere toplam 17 kişidir. Türkiye’de yalnızca erkekler imam-hatiplik yapabildiği için katılımcıların hepsi erkektir. Katılımcıların en genci 35 ve en yaşlısı 58 yaşında olmak üzere yaş ortalaması 45’tir. İmamların meslekteki süreleri ise 10 yıl ile 37 yıl arasında değişiklik göstermektedir. Araştırma için izin talep edilip görüşülen müftülüklerden mesleki tecrübe, eğitim durumu ya da yaş kategorisine bağlı olarak heterojenliği sağlamak için geniş bir aralık talep edilmiştir. Beykoz Müftülüğü katılımcı imamları kendisi belirlerken, Ümraniye Müftülüğü kayıtlı listeyi direkt olarak araştırmacıya

vermiştir. Araştırmacının bu açıdan resmi ve etik izin süreçleri gereği farklı bir yöntem takip edebilmesi mümkün olmamıştır. Ancak müftülükler liste vermekle beraber katılımcılar tamamen kendi rıza ve onamları ile araştırmada yer almıştır. Bu çerçevede görüşme yapmayı reddeden pek çok imam hatip olmuştur. Bundan ötürü Beykoz Müftülüğü birkaç defa ziyaret edilerek çalışmaya katılabilecek yeni isimler talep edilmiş, kendileri ile irtibata geçilerek mülakat yapmayı kabul edenlerle görüşmeler camide gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın zorlukları ve sınırlıkları başlığı altında ele alınacağı üzere hem araştırmacının kadın olması hem de ses kaydı eşliğinde bir görüşme yapılması sebebiyle bazı imamlar görüşmeye katılmaya çekinmiş ve bazıları da vazgeçmiştir.

2.3. Veri Toplama Yöntemi ve Aşaması

Veri toplama sürecine başlamadan önce 13.06.2022 tarihinde iki pilot görüşme gerçekleştirilmiştir. Buna göre katılımcılar tarafından anlaşılmayan ya da yanlış anlaşılma neden olabilecek sorular danışman Dr. Ayşe Polat ile birlikte tekrar düzenlenmiştir. Görüşmelere enstitü etik kurul izninin ve il müftülük izninin onaylanmasıyla 17.11.2022 tarihinde başlamıştır. Toplam on yedi görüşme ile iki buçuk ay süren mülakat aşaması 01.02.2023 tarihinde verilerin doyum noktasına ulaşmasıyla sonlandırılmıştır. Pilot görüşmeler de verilere dahil edilmiştir. Bununla birlikte temaların büyük çoğunluğu ilk 8 görüşmede tamamlanmıştır. Creswell (2013), fenomenolojik çalışmanın sonunda araştırmacının yaygın bir anlayış ortaya çıkarabilmesi için, çalışmaya katılanların söz konusu fenomeni bütün yönleriyle yaşamış bireylerden seçilmiş olması gerektiğini vurgulamaktadır. Buna bağlı olarak Covid-19 pandemi sürecinde filyasyon başta olmak üzere sağlıkla ilgili kamu görevi almış, süreci aktif olarak deneyimlemiş imamların çalışmaya dahil edilmesine özen gösterilmiştir. Bir araştırmacı için fenomeni tamamıyla deneyimlemiş bireylerin bulunması zor olabilir (Creswell, 2013). Ancak araştırmacı, bu noktada süreci hemen her yönüyle deneyimlemiş imamları incelemeye çalışmıştır.

İlerleyen görüşmelerde ilk temalara dahil olabilecek verilerle karşılaşmıştır. Young ve Casey'in (2018) araştırmasına göre nitel araştırmalarda küçük örneklemeler anlamlı bulgular sağlayarak araştırmayı açığa kavuşturabilmektedir. Üç farklı çalışmanın karşılaştırıldığı Young ve Casey'in çalışmasında temaların önemli kısmının minimum 6 ile 9 örneklem boyutunda olduğu ve temalarının tamamlanma sürecinin 7 ile 10

örneklem gerektirdiği tespit edilmiştir (Young & Casey, 2018, s.4). Ayrıca Creswell'in (2013) fenomenolojinin karakteristik özellikleri arasında çalışılacak grup büyüklüğünü 3-4 kişi ile 10-15 kişi arasında değişen bir grup olarak nitelendirdiği görülmektedir. Bu çerçevede gerek bu çalışmalarda belirtilen örneklem sayısının yeterliliği gerekse data saturation (veri doygunluğuna erişme) kriteri mülakatlardaki katılımcı sayısını belirlemede esas alınmıştır. Amaçlı örneklem “doygunluk (saturation)” kavramı etrafında konumlanmaktadır. Yeni bilgiye veya yeni bir temaya ulaşamadığı nokta verinin doygunluğunu ifade eden noktadır. Farklı katılımcılardan benzer bilgiler duyulmaya başlandığında nitel araştırma doyum noktasına ulaşmış demektir (Glaser ve Strauss, 1967).

Araştırma çerçevesinde gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeler bizzat araştırmacı tarafından yapılmıştır. İstanbul'daki katılımcılara ulaşım ilçe müftülükleri aracılığıyla olmuştur. Balıkesir ilindeki katılımcılara ulaşım ise bireysel imkanlarla sağlanmıştır. Görüşmeler katılımcı imamın görev yaptığı camide, camiye ait din görevlisi odasında veya yine cami adına kurulan derneklerde (genellikle cami bahçesinde veya hemen yanında bulunan mekanlarda) gerçekleştirilmiştir. Sadece bir katılımcı ile katılımcının talebi üzerine ilçe müftülüğünde görüşme yapılmıştır.

Bazı imamlar kendi inançları gereği, İslami kurallara göre kapalı bir alanda kadın araştırmacı ile yani yabancı bir kadın ile yalnız kalmak istememiş, bu imamlar görüşmelere kendileri dışında bir diğer kişiyi de dahil etmişlerdir. Araştırmacı buna araştırma sürecine olumsuz etkisi olacak bir durum olduğunu düşünmediğinden ve katılımcıların rızası araştırma etiği gereği temel prensip olduğundan itiraz etmemiştir. Bu ikincil kişiler cami müezzini, dernek başkanı ya da bazı zamanlarda cemaatten birisi olmuştur. İkinci kişiler genel akışa müdahale etmeseler de zaman zaman katılımcı imamların da teşviki ile bazı sorulara cevap vermiş ve yorumlarını eklemişlerdir. Bu kısımlar da transkripsiyonlara eklenmiştir.

Görüşmeler genellikle imamların görev yaptığı vakit namazlarından önce veya sonra, katılımcı imamın müsaitlik durumuna göre belirlenmiştir. Mülakatlar araştırmacının şahsi telefonundaki ses kayıt programı ile kayıt altına alınmış ve yine araştırmacı tarafından kayıtlar kelimesi kelimesine transkribe edilmiştir. Görüşmeler ortalama 40 dakika sürmüş, yazıya dökülmesiyle toplamda 135 sayfalık işlenmemiş veri elde edilmiştir.

Önceden hazırlanmış 11 ana soru ve takip sorularıyla (Bkz. Formlar Ek-1) yarı yapılandırılmış görüşmeler dinamik bir şekilde gerçekleşmiştir. Yarı yapılandırılmış mülakatlarda araştırmacı sorularını ön hazırlıkla mümkün olduğunca anlaşılır kılmaya çalışır; görüşme boyunca da soruların anlaşılmadığı veya beklenmedik sorunların ortaya çıktığı durumlarda sorularını tekrar düzelterek katılımcıya yöneltir (Polat, 2022, s.172). Mülakatın akışına göre ve katılımcıların ifadeleri doğrultusunda o görüşmeye has özel sorular ek olarak sorulmuştur.

Moustakas'a (1994) göre katılımcılara temelde sorulması gerek iki soru vardır: Fenomenle ilgili hangi deneyimleri yaşadınız? Hangi ortam veya durumlar fenomenle ilgili yaşadığınız deneyimleri etkilemiştir? Bu çerçevede imamlara temelde Covid-19 pandemi süreci ile ilgili hangi deneyimleri yaşadıkları ve hangi ortam ve durumların bu süreçte yaşadıkları deneyimi etkilediği sorulmuştur. Buna bağlı olarak da takip soruları ve alt sorular eklenmiştir. Bu çerçevede bu tez çalışmasında katılımcılara aşağıdaki temel sorular yöneltilmiştir:

1. Pandemi sürecinde müftülük tarafından nasıl görevlendirildiniz?
2. Dönüşümlü mesai uygulamasından etkilendiniz mi?
3. Pandemi ile birlikte farklı bir görevlendirmede bulunduysanız yeni görevinizi nasıl öğrendiniz? (Gassallık, filyasyon vb.)
4. Bu süreçte mesleki olarak karşılaştığınız durumlardan bahseder misiniz?
5. Pandemi sürecinde bir din görevlisi olarak filyasyon çalışmalarında bulunmak size nasıl hissettirdi?
6. Cami cemaatinden uzaklaşmak mesleki olarak sizi nasıl etkiledi?
7. Pandemi sürecine dair neler hatırlıyorsunuz? (mesleki olarak)
8. Pandemi sürecinde görev yaptığınız muhite yönelik toplumsal, ekonomik, kültürel gözlemlerinizi oldu mu? Örnekler verebilir misiniz?
9. Filyasyonda bir din görevlisi olarak halk tarafından nasıl karşılandınız?

10. Bir din görevlisi olarak bu süreçte dini alanla ilgili alınan tedbirler ve yasaklar hakkında neler düşündünüz?

11. Benim atladığım, sormadığım ya da sizin eklemek istediğiniz bir şey var mı?

Nitel araştırmada görüşmeci katılımcıların düşünce, duygu, yorum ve tespitlerini anlamaya çalıştığı için yönlendirici olmadan onların anlatılarına ulaşmaya çalışmalıdır (Polat, 2022, s.171). Amaçlı sohbet şeklinde sürdürülmesi gereken bu tür görüşmelerde, katılımcının kendini rahat bir şekilde ifade etmesi, üzerinde baskı hissetmemesi, kendisini sınırlandırılmış hissetmeden sözel betimlemelerini dile getirebilmesi önemlidir (Özdamar, 1999). Bu açıdan mülakatlar boyunca katılımcıların kendilerini en rahat şekilde ifade edebilmeleri için güvenli bir ortam oluşturulması için azami dikkat gösterilmiştir. Katılımcıların anlatılarının doğal akışı içinde seyretmesine özen gösterilmiştir. Güven ortamının olduğu fenomenolojik görüşmelerde katılımcıların kendilerinin bile tam farkında olmadıkları ya da üzerinde önceden düşünüp somutlaştırmadıkları deneyimleri anlatabildikleri gözlemlenmektedir. Görüşmelerde bu temel ilkelere uyulmaya azami dikkat gösterilmiş, ayrıca konudan sapmamak için daha önce hazırlanmış yarı yapılandırılmış açık uçlu soruların dışına çıkılmamaya da özen gösterilmiştir.

Araştırma sırasında kullanılabilecek bir diğer veri toplama kaynağı da gözlemdir. Fenomenolojik araştırmalarda gözlem genellikle görüşmelere temel oluşturma ya da destekleme amacıyla bir veri toplama aracı olarak kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.75). Veri toplama sürecinde cami imamı artık 112 Acil Çağrı Merkezi, Vefa Sosyal Destek grupları ve fiyasyon ekiplerinde görev yapmadıkları için deneyimlerine dair aktif bir gözlem yapılamamıştır. Ancak araştırmacı günlüğü tutulmuş ve görüşmelerdeki gözlemler bu günlüğe aktarılmıştır. Verilerin analiz kısmında araştırmacı günlüğünde yer alan bu gözlemlerden de faydalanılmıştır. Bu sebeple verileri katılımcılarla yapılan görüşmelerin transkripsiyonları ile birlikte araştırmacı gözlemleri oluşturmaktadır. Bunlarla birlikte sosyal medyadan da bazı analizler yapılmıştır. Din görevlilerinin kurmuş oldukları ortak platformlar incelenerek konuya dair paylaşımlar analiz edilerek çalışmaya dahil edilmiştir. Örneğin Manevi İlkeli Liyakatli Diyanet ve Vakıf Çalışmaları Sendikası'nın (Mil Diyanet Sen) sosyal medya hesabı ve Diyanet-Sen'in sitesindeki paylaşımları

incelenmiştir. Son olarak literatür taramasından elde edilen bulgular da verilerin bağlamsal analiz ve değerlendirmesinde kullanılmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Fenomenolojik araştırmalarda veri analizi, deneyimleri ve anlamları ortaya çıkarmaya yöneliktir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Veriden anlam çıkarmak için araştırmacı somut veri seti ile soyut kavramlar arasında ve yine tanımlamalar ve yorumlamalar arasında gidip gelerek çalışmasını yürütür (Merriam, 2009; Çelik, Baykal ve Memur 2020). Araştırmanın analiz kısmında Creswell'in (2013) Moustakas'tan (1994) olarak tanımladığını ifade ettiği fenomenoloji prosedürleri takip edilmiştir. Öncelikle genel bir anlayış ve kavrama için elde edilen veriler transkripte dökülmüştür, yani kelime kelime deşifre edilmiştir. Transkriptler okunarak deneyime dair ilgili her ifade not alınmıştır. Moustakas (1994) bu adımı anahtar ifadelerin listelenmesi olarak tanımlamaktadır. İkinci olarak bu önemli ifadeler kodlanıp kategorilendirilmiştir. Kodlama, verilerin farklı yönlerini tespit etmek ve bunu daha küçük kısımlar halinde işaretlemek veya etiketlemektir (Merriam, 2009; Miles ve Huberman, 2016).

Bu işlem 53 önemli ifadeden oluşan bir kategori listesi ile sonuçlanmıştır. Birbiriyle örtüşen ifadeler sınırlandırılarak tekrar eden sabit kategoriler bulunmuştur. Ardından ise bu değişmez kategorilerden 4 ana tema oluşturulmuştur. Bu temalar dokusal ve yapısal betimleme olarak iki temel kategoriden oluşmaktadır. Dokusal betimleme katılımcıların deneyiminin özüne, mahiyetine, özelliklerine dair analizleri içerirken; yapısal betimleme katılımcıların fenomeni deneyim etme şekillerini etkileyen ortam ya da bağlam ile ilgili analizleri içermektedir (Moustakas, 1994). Her iki betimsel analiz üzerinden bütüncül olarak fenomenin özünü ortaya koyan, dokusal ve yapısal özellikleri barındıran karma bir analiz ortaya konmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak analiz edilen veriler betimsel bir anlatım ile sunulurken sıkça doğrudan alıntılara yer verilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bunlarla birlikte kategorilerden ortaya çıkan temalar üzerinden elde edilen bulgular yorumlanarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Nitel araştırmanın analiz kısmının yazımında kategorilerin temalara dönüştürülmesi aşamasından sonra bunların detaylandırılması gelir. Metni yazarken söz konusu analitik temalardan bazılarının yaşanan deneyim ve olaylar hakkında tutarlı bir anlatıya/hikayeye dönüştürülmesi beklenir (Emerson, Fretz ve Shaw, 1995) Bu sayede

ortaya güçlü, derinlikli, bütüncül, akıcı bir tematik bir anlatım çıkabilir. Çalışma içerisinde anlatıya dönüştürme ve tematik bir anlatım ortaya koymaya dikkat edilmiştir.

2.5. Araştırmanın Zorlukları ve Sınırlılıkları

Çalışmanın zorluklarının birincisini cami imamlarının görüşmeye katılımdaki çekingenliği oluşturmaktadır. Birçok katılımcı, araştırmacının kimlik bilgileri dahil kişisel bilgilerini aldıktan sonra çalışmaya katkı sunmayı kabul etmiştir. Ayrıca görüşme talebinin reddedildiği yaklaşık 15-16 telefon görüşmesi yapılmıştır. 3 imam önceden oluşturulmuş randevusunu iptal ederken, 1 imam da randevuya katılmamıştır. Buna ek olarak ilçe müftülüklerini arayarak araştırmacıyı teyit eden imamlar olmuştur. Bu ikna ve teyit süreci görüşme randevularını ertelemiş, dolayısıyla da veri toplama aşamasını yavaşlatmıştır.

İkinci zorluk ise birincisiyle bağlantı şeklinde, imamların çekingenliğinin görüşme sırasında da devam etmesidir. Bu bağlamda özellikle ses kaydı almanın imamlar üzerinde bir çekingenliğe yol açtığı araştırmacı tarafından gözlemlenmiştir. Görüşme öncesinde tüm imamlara kayıtların anonim olarak kullanılacağı, ses kayıtlarının araştırmacıdan başka kimse tarafından dinlenmeyeceği, bilimsel bir çalışmaya katkı sunarak aynı zamanda toplumsal hafızaya katkı sundukları katılımcılara araştırmacı tarafından detaylı olarak açıklanmıştır. Ancak tüm bu açıklamalara rağmen katılımcıların bir kısmı şeffaf olma halinden geri durmuştur. Hatta araştırmacı ile eş zamanlı olarak şahsi telefonundan ses kaydı alan imamlar olmuştur. İmamların bu tavrının ardında devlet memuru olmaları, özlük hakları ile ilgili çeşitli sorunlar yaşayabilecekleri şeklinde korkular ve meslek sosyolojisi kısmında açıklandığı üzere mesleki itibarları ile ilgili etkenler söz konusu olabilir. Ancak bu çekincelere rağmen görüşme sonunda neredeyse tüm imamlar araştırmayı çok değerli bulduklarını belirtmiş ve araştırmacıya başarı temennilerini eksik etmemiştir. Bu çerçevede imamlarla yürütülen araştırmaların az olması, bu tür çalışmalar hakkında çok bilgi sahibi olmamaları kaynaklı ön yargının görüşme sonrasında kırıldığı da ifade edilebilir.

Etik izinlerin alınması sırasında il müftülüğünün yalnızca 2 ilçe özelinde araştırmaya izin vermiş olması da araştırmanın sınırlılığı olarak belirtilebilir. Müftülük tarafından

araştırmacının ikamet ettiği muhite yakın 2 ilçe için araştırma izni verilmiş, çeşitlilik adına araştırmaya dahil edilmek istenen farklı ilçelere dair talep ise reddedilmiştir. Dolayısıyla çalışma İstanbul özelinde sınırlı bir örneklemi kapsamaktadır. Buna ek olarak çalışmaya dahil edilen Balıkesir ili hem çeşitlilik ve daha küçük şehir örneği olarak, hem de araştırmacının kolay ulaşabileceği örneklem kapsamında çalışmaya dahil edilmiştir.

2.6. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Nitel araştırmada geçerlik, araştırmacının konu edindiği problemi olabildiğince tarafsız bir şekilde çözüme kavuşturma derecesidir (Baltacı, 2019, s.380). Buna bağlı olarak verilerin gerçekte var olan durumları yansıtıp yansıtmadığı geçerlik ölçütlerindendir. Katılımcılara mülakat sırasında sorulan soruların yanıtları mülakat içinde teyit edilmiştir. Örneğin bir soruya cevap veren imamın cevabı not edilip başka bir soruda kendisine hatırlatılarak teyit edilmiştir. “Az önce şöyle bir ifade kullanmıştınız, doğru mudur?” ya da “Önceki soruda da söylemek istediğiniz bu muydu?” gibi ifadelerle imamların ifadelerinin araştırmacı tarafından doğru anlaşılıp anlaşılmadığı teyit edilmeye çalışılmıştır. Bunlara ek olarak çalışma bir yüksek lisans tezi olarak danışmanın uzmanlığı dahilinde yürütülmüştür. Veri toplama ve analiz sürecinin aşama ve bulguları danışman ile paylaşılarak hem bilgilendirme yapılmış hem de uzmanlık bilgi ve görüşüne başvurulmuştur. Dolayısıyla çalışmaya araştırmacı dışında bir uzmanın da bakış açısının eklenmesi, çalışmanın geçerliğini arttırmıştır.

Çalışma, araştırmacının şahsi görüşlerinden ve kendi deneyimlerinden mümkün olduğunca bağımsız olarak tarafsız bir şekilde yürütülmeye çalışılmıştır (Baltacı, 2018; Denzin ve Lincoln, 2008b). Araştırmacının Müslüman bir kimliğe sahip olması ve geçmiş deneyimleri bağlamında imam-hatiplere yabancı olmaması katılımcılarla ilgili birtakım fikir ve önyargılara sahip olmasına sebep olmuştur. Örneğin, imamların eğitim durumu ve resmi memur statüsünde olmaları sebebiyle eleştirel ifadelerden uzak durarak onlarla ilgili yapılacak herhangi bir akademik araştırmaya temkinli yaklaşımları araştırmacının çalışma öncesinde olumsuz olarak zihninde var olan fikirlerdendir. Ancak çalışmaya başlamadan önce bu anlayışlar askıya alınmaya ve sahadaki merak canlı tutulmaya çalışılmıştır. Bu düşüncelerin yalnızca birer önyargı olduğu düşünülerek çalışma nesnel bir biçimde yürütülmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın iç geçerlik olarak nitelendirilen geçerlik soruları şunlardır: Araştırmacı olarak gözlemlenen ya da anlaşıldığı düşünülen olgulara ilişkin analizler gerçekliği yansıtıyor mu? Araştırma bulguları kendi içinde tutarlı ve anlamlı mı? Bulguları elde etmede kullanılan sistematik yöntemler mevcut mu? Açık olmayan olgular var mı? Bulgular araştırmaya katılan bireyler tarafından teyit edilmiş mi? (Baltacı, 2019; Patton, 1990; Silverman, 2016). Bu sorular akılda tutulup dikkat edilerek saha çalışması ve analiz aşaması gerçekleştirilmiştir.

Bunun yanında dış geçerlik olan nitelendirilen geçerlik soruları da şunlardır: Araştırma örneklemini başka örneklemlemlerle karşılaştırma yapılabilecek düzeyde tanımlanmış mıdır? Örneklem genellemeye izin verecek şekilde çeşitlenmiş midir? Araştırma sonuçları araştırma soruları ile tutarlı mıdır? Araştırma bulguları benzer ortamlarda test edilebilir mi? (Baltacı, 2019).

Bu soruların hepsine yanıt vermek zor olsa da araştırma belirli bir sistematik ve özenle yürütülmüştür. Örneğin nitel araştırmanın önemli ilkelerinden birisi olan esneklik ilkesine (Yıldırım ve Şimşek, 2016) bağlı olarak, görüşme sorularına yeni sorular eklenmiştir. Geçerlik ve güvenilirliği sağlamak için kodların üzerinden birkaç defa geçilmiş ve temalar üzerinde tekrar çalışılmıştır. Analiz kısmında görüşmelerdeki alıntılara direkt olarak yer verilmiş ve bunlardan yol çıkılarak açıklamalar yapılmıştır. Ayrıca 17 imam ile yapılan bu çalışmanın genelleme iddiası yoktur ancak aktarılabilirlik iddiası vardır. Nitel araştırmalarda okuyucu araştırma sonuçlarından yola çıkarak kendi ortamına doğrudan genelleme yapamayabilir, ancak kendi ortamı için geçerli olabilecek bazı dersler ya da deneyimler çıkarabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.259). Dolayısıyla bu örneklemin deneyimi evren için genellenebilir olmasa da başkalarının deneyimine benzer olması sebebiyle aktarılabilir (transferability) (Lincoln ve Guba, 1985; Creswell, 2013) nitelikte olabilir.

Aynı çalışma tekrar yürütülse yine benzer sonuçlara ulaşılabilir mi? Bu soruya cevap verebilmek ise güvenilirlik kavramı ile ilişkilidir. İnsan tutum ve davranışlarının dinamik ve değişken olması sebebiyle çoğu araştırma tekrarlanamaz, ama farklı ölçme işlemleri ile inandırıcılığı arttırabilir. İnandırıcılığın temel koşullarından olan güvenilirlik, araştırmalarda sağlanması gereken en önemli koşullardan birisidir. Güvenirliği düşük olan bir araştırmanın bilimsel değeri olmadığı gibi, güvenirlüğün yüksek olması da yapılan araştırmanın geçerliğinin garantisi olamamaktadır (Baltacı,

2019). Yine de bir araştırmanın geçerli olması için güvenilir olması şarttır. Araştırmanın analizinin şeffaf bir şekilde aktarılması, katılımcıların ve kaynakların da açık bir şekilde detaylandırılması güvenilirlik şartlarındandır. Bununla birlikte araştırmanın yöntem bölümünde veri toplama araçları, veri toplama süreci ve verilerin nasıl analiz edildiğinin ayrıntılı olarak açıklanması dış güvenilirliğe katkı sağlar (Baltacı, 2019).

Araştırmanın yöntem ve analiz kısımlarında bu ilkelere uygun olarak hareket edilmeye çalışılmıştır. Araştırma sürecinde görüşülen imamlar açık bir biçimde tanımlanmış, verilerin elde edildiği görüşme süreçleri detaylı bir şekilde aktarılmıştır. Analiz kısmında anlatılardaki farklı boyutlar ortaya konmaya çalışılarak bir tema ile ilgili farklı durumlar varsa değinilmiştir. Temalardaki ifadelerin doğruluğu, kodlara ve alıntılara tekrar bakılarak teyit edilmiştir.

Sonuç olarak geçerlik ve güvenilirlik ilkelerinin oluşması için, araştırma için yeterli büyüklükte bir örneklem seçilerek konu uzman danışman ile birlikte ele alınmıştır. Bununla birlikte farklı kaynaklardan da yararlanılmıştır. Elde edilen veriler anonimleştirilerek kimseyle paylaşılmamış ve veri toplama aşaması detaylarıyla yöntem kısmında paylaşılmıştır.

2.7. Araştırma Etiği

Çalışma boyunca araştırma etiğinin temel ilkelerine dikkat edilmiştir. Etik kurullar ve kurumsal yönergeler fenomenolojik araştırmanın etik yönlerini denetleme ve değerlendirme noktasında büyük önem taşımaktadır. Buna bağlı olarak görüşmelerden önce İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'ne etik izin başvurusu yapılmıştır. Başvuru sonucunda çalışmanın gerçekleştirilebilmesi için kuruldan etik olarak herhangi bir problem olmadığına dair onay alınmıştır.

Etik kurallara uyum fenomenolojik çalışma yaparken temel öneme sahiptir. Etik kurullar, araştırma süreci boyunca katılımcıların haklarını ve itibarını korumayı sağlar. Dolayısıyla araştırmacılar çalışma yaparken etik önlemleri dikkatlice planlamalıdır. Çalışma boyunca etik kurul başvurusundaki beyanlara uygun olarak hareket edilmiştir. Bununla birlikte her katılımcıya görüşme öncesinde detaylı

bilgilendirme yapılmış; bu bilgilendirmenin ve araştırmacının iletişim bilgilerinin yazılı olduğu bir metin katılımcılara verilmiştir (Bkz. Formalar Ek-2).

Görüşme öncesindeki bilgilendirmede; Patton'un (2018) belirttiği temel prensip uygulanmaya çalışılmıştır. Patton'a göre (1) bilgi önemlidir, (2) önemli olmasının sebepleri ve (3) araştırmacının mülakat yaptığı kişiye olan saygısından dolayı mülakatın amacını açıklamaya istekli olmasıdır (Patton, 2018). Bu açıdan Patton'ın (2018) belirttiği üzere yapılacak mülakatın ve bilgi toplamının amacı, toplanan bilginin nasıl ve hangi amaçlarla kullanılacağı, mülakatta ne tür soruların yer aldığı, mülakat yapılacak kişi için olabilecek söz konusu risk ve yararlar araştırmacı tarafından katılımcıya basit cümlelerle, doğrudan ve anlaşılır şekilde aktarılmaya çalışılmıştır. Katılımcılarla karşılıklı anlayış ve güvene dayalı bir iletişim kurulmaya özen gösterilmiştir. Katılımcılara herhangi bir negatif sonuç olmaksızın görüşmeden çekilme hakları olduğu da belirtilmiştir. Verilen bilgilerin fazlaca detaylı anlatılması hem uzun ve sıkıcı hale geleceğinden hem de imamlardaki çekingenlik ve endişeyi arttırabileceğinden bilgilendirme öz ve anlaşılır tutulmaya çalışılmıştır.

Araştırma süreci boyunca araştırmacı tarafından gerekli gizlilik ve anonimlik durumu korunmuştur. Görüşmeler araştırmacının kendi şahsi telefonu ile ses kaydına alınmış, daha sonrasında da yine kendi şahsi bilgisayarına aktarılmıştır. Araştırmacı kayıtları transkribe ettikten sonra her iki cihazdan da silmiştir. Araştırma boyunca katılımcıların kimlik bilgileri ve kişisel detayları gizli tutulmuş, korunmuştur. Katılımcıların isim ve soy isimleri tez boyunca rastgele anonimleştirilerek kullanılmıştır. Görüşme sırasında katılımcıların kullandıkları cami ve mahalle gibi özel isimler ise metne aktarılmamıştır. Bunun dışında şehir ve ilçe isimleri açıkça belirtilmiştir. Aktif görev yapan imam-hatip sayısının çokluğu sebebiyle bu bilgilerin paylaşılmasında sakınca görülmemiştir. Son olarak iyi bir nitel araştırmanın özelliklerinden birisi de araştırmacının duruşunu belli etmesidir (Hammersley ve Atkinson, (1995); Creswell, 2013). Bu, araştırmacının nitel bir çalışmaya kattığı önyargıların, değerlerin ve deneyimlerin bilincinde olduğu yansıtıcılık (reflexivity) kavramı olarak tanımlanmaktadır (Creswell, 2013). Araştırmacı, kendi önyargılarının ve varsayımlarının bulgular üzerindeki potansiyel etkilerini düşünerek yansıtıcılık (reflexivity) ilkesi çerçevesinde eleştirel ve analitik bir değerlendirmede bulunmaya çalışmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde katılımcı imamlar ile araştırmacı tarafından derinlemesine yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen verilerin, nitel araştırma desenlerinden birisi olan fenomenoloji çerçevesinde gerçekleştirilen analizi sunulacaktır. Kodlama, kategoriler oluşturma ve temalaştırma sonucunda; imamların Covid-19 pandemisinde sağlık hizmetlerinde görevlendirilmeleri, imamların pandemi sürecinde yaptıkları işler, imamlık mesleğinin itibarının toplumsal yansımaları ve pandemi görevlendirmelerinin imamlara etkileri olmak üzere dört ana tema ve bu temaların alt temaları oluşturulmuştur. Aşağıda bu temalar alt temalarıyla detaylı olarak açıklanacaktır.

3.1. İmamların Pandemide Sağlık Hizmetlerinde Görevlendirilmeleri

Devlet bünyesinde kadrolu olarak görev yapan birçok memur grubu pandemi sürecinde geçici olarak sağlık çalışmalarına dahil edilmiştir. Din görevlileri, muhtarlar, öğretmenler, okul müdürleri, polisler, zabıta, askeri personel gibi meslek grupları bu çalışmalara görevlendirmeye atanmıştır. Sağlık alanı dışındaki bu profesyoneller pandemi sürecinde sağlık profesyonellerine destek amaçlı çeşitli işler yapmışlardır. Bu meslek gruplarının yaptıkları işlerden bazıları şunlardır: 112 Acil Çağrı Merkezi'nde acil çağrılara yanıt verip hastalar için yönlendirme yapmak; filyasyon ekipleri oluşturarak haneleri gezip, hastaların evde olup olmadığını kontrol etmek; Vefa Sosyal Destek gruplarında bulunarak pandemi sebebiyle maddi yönden sıkıntıya düşmüş vatandaşlara devlet tarafından gönderilen erzak ve bazen para yardımı dağıtmak. Ayrıca imamlar, maske görevi olarak nitelendirilen bir diğer görevlendirme ile şehrin ya da ilçenin merkezi yerlerinde nöbet tutarak vatandaşların maske ve mesafe kurallara uyumunu kontrol etmiş; yasaklar sebebiyle maaşını çekmeye gidemeyen 65 yaş üstü vatandaşların maaşını çekerek vatandaşa teslim etmişlerdir.

İmamların Covid-19 pandemisinde görevlendirilme sürecinde öncelikle müftülük, kendisine bağlı çalışan personelden pandemi çalışmalarında yer alabilecek din görevlilerini tespit edip kaymakamlığa iletmıştır. Daha sonra sürecin işleyişi kaymakamlık bünyesinde devam etmiştir. Bir katılımcının vurguladığı üzere imamlar bu görevlendirilme sürecinde kaymakamlığa bağlı olarak çalışmışlardır:

“Müftülük boyutunda bize verilen görev mahalledeki insanların pandemi olmuş adamları kontrol etmek. Yani kaymakam, müftülükten daha ziyade biz kaymakamlığın emrine verildik. Kaymakamlık bizi görevlendirdi yani sen dedi 5 tane sokaktaki hastaların bize sistem o bir sistem vardı, telefonda ona geliyordu.” (İbrahim Sönmez, İstanbul, Ümraniye)

Sağlık çalışanları dışında görevlendirme ile pandemi çalışmalarında yer alan kurumlar arasında Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) önde gelmiştir. Bunun gerekçesinin kurumun sayı itibarıyla en çok personele sahip olan kurumlardan biri olması muhtemeldir. Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş'ın açıklamasına göre 61.000 imam resmi olarak Vefa Sosyal Destek gruplarında çalışmıştır (Özkaya, 2020). DİB bünyesinde görev yapan imam, müezzin, Kur'an Kursu öğreticisi ve müftülük personeli gibi birçok din görevlisi pandemi sürecinde görevlendirilmiştir. Ancak bu din görevlileri arasında cami imamları hem sayıca en yüksek görevli grup olmaları hem de mahalle bazında çalışarak daha çok kişiyle iletişim kurmaları sebebiyle ön plana çıkmışlardır. Pandemi öncesinde de camiye gelip namaz kılan, ibadet eden, kendilerine danışan cemaat sayesinde toplumun en azından bazı kesimleriyle temas halinde olan imamlar; pandemi sürecinde toplumdaki bireylerle hem cami dışında farklı bir mekanda hem de farklı bir biçimde iletişime geçmişlerdir. Ayrıca cemaate dahil olmayan bireylerle de yüz yüze ya da telefonda iletişim kurmak durumunda kalmışlardır. Bu açıdan pandemideki görevlendirmelerinin imamları toplumun daha geniş kesimleriyle karşılaştırdığı belirtilebilir. Bu boyut ileride ele alınacak temalar arasında daha kapsamlı olarak ele alınacaktır.

3.1.1. Neden Din Görevlisi?

Bu kısımda birçok devlet memurunun pandemi sürecinde ekstra görevlendirmesiyle birlikte imamların da bu süreçte etkin bir rol almasının sebepleri, hangi kriterlere göre görevlendirildikleri ve görevlendirmelerindeki gönüllülük/zorunluluk esası analiz edilecektir. İlk olarak pandemi sürecinde alınan önlemler ve yasaklar kapsamında camilerde uzun bir süre ibadet yasaklanmıştır. Bu açıdan imamlar pandemide farklı alanlarda görevlendirilmiştir. Dolayısıyla asli görevlendirmeleri sebebiyle toplumla yakın ilişkide bulunan imamlar, cemaatsiz kalarak rutinlerinden farklı bir süreç geçirmişlerdir. Her ne kadar hiç kimse olmasa da imamların vakit namazlarında camide bulunup namaz kıldırmaya ya da kılmaya devam etmesi görev kapsamında

sürse de bu durum imamların cemaatsiz kaldığı gerçeğini değiştirmemiştir. Bu rutinin dışında kalan sürece bağlı olarak da imamlar pandemide farklı pozisyonlarda görevlendirilmiştir. Benzer olarak bu görevlendirmeler diğer meslek grupları için de geçerlidir. Örneğin, öğretmenler okulların online eğitime geçtiği dönemde görevlendirilirken tekrar yüz yüze eğitime döndüğünde pandemi görevlendirilmesinden muaf tutulmuşlardır. Ancak imamlar için bu durum değişmemiştir. Pandemi sürecinde dini alanda alınan önlemler bitmiş ve imamlar tekrar eski aktif görevine dönmüş olsalar bile imamların bir kısmının pandemi görevlendirmeleri devam etmiştir.

İmamların bu süreçte devlet tarafından görevlendirilmesinin ikinci gerekçesi ise toplumla yakından temaslı bir meslek grubu olmaları ve görev yaptıkları muhiti tanımaları olabilir. Ayrıca toplumun bir kısmını oluşturan cami cemaatinin çoğunluğu ile iletişim halinde olmaları da bir etken olmuş olabilir. Üçüncü olarak imamların diğer meslek gruplarına göre, özellikle diğer din görevlilerine nazaran, görev yaptığı muhitte ikamet etmeleri görevlendirilme sebepleri arasındadır. Katılımcıların beyanları da bu tespiti desteklemektedir:

“Kur’an kursu hocasından ziyade genelde imamlar yaptı bizde bunu imamlar müezzinler yaptı. Çünkü Kur’an kursu hocaları genelde aynı bölgede oturmuyorlar. Başka ilçede oturuyor. Mesela burada Kur’an kursu hocası ama Üsküdar’da oturuyor. Gelip gitmesi zor olduğu için genelde imam ve müezzin aynı mahallede olduğu için bizi böyle göreve tercih ettiler.” (Ahmet Şahin, İstanbul, Beykoz)

Dolayısıyla imamların cemaatsiz kalarak rutin görevlerinden uzak kalması, asli görevlendirmeleri gereği toplumla yakından temaslı bir meslek grubu olmalarının yanında görev yaptıkları muhitte ikamet etmeleri pandemi şartlarında görevlendirmelerinin temel gerekçeleri olarak durmaktadır. Bu çerçevede imamların yeni görevlendirmelerinin toplum tarafından nasıl karşılandığı, bu durumun imamları nasıl ve hangi yönlerden etkilediği soruları da önem kazanmaktadır.

3.1.1.1. Genç ve Sağlıklı İmamların Görevlendirilmesi

İmamların hangi kategorilere göre görevlendirildiği ise yaş ve sağlık durumuyla ilgili olarak ifade edilmiştir. Yaşı ileri, kronik rahatsızlığı olan, sağlıkla ilgili herhangi bir engeli olan ya da ailesinde sağlıkla ilgili bir engeli olan imamların pandemi görevlendirmelerine dahil edilmediği imamlar tarafından belirtilmiştir:

“Call center’da çalışanlar ilk başta şey gibi böyle yaşı genç olanlar, daha aktif, böyle toplumla daha iç içe olan pozisyonlara girebiliyor. Yaşı zaten 65 yaş üstü zaten memur olmuyor da şey böyle 40-50 yaş üstü olanlar yani yaşlı hocalara görev vermiyorlardı zaten gençleri böyle şey yapıyorlardı. Genelde görev verme şeyi standardı şeye göre ya gençliği gençlere göre.”
(Ömer Yılmaz, İstanbul, Ümraniye)

Yaş kategorisi imamların kendi içerisinde ayrıştırılmasına sebep olan ilk kriter olarak ifade edilmiştir. İmamlar görevlendirmelerin yaş ile ilgili olabileceğini ifade etmişlerdir. Ömer Yılmaz’ın ifadesine göre yaşı 40-50’nin üzerinde olan imamlar çalışmalarda görevlendirilmemiştir. Ancak kendisinin yaşı 47’dir. Bununla birlikte görüşme yapılan imamların yaş ortalaması 45’tir. Dolayısıyla görevlendirmenin tamamen yaş kategorisi üzerinden belirlendiğini söylemek mümkün değildir.

İkinci olarak sağlık durumuna göre eleme yapılarak yeni görevlendirmelere dahil edilecek imamlar, bağlı oldukları müftülük tarafından tespit edilmiştir. Tüm bunlara ek olarak geçerli bir mazereti olup yine de görevlendirmeye dahil edilen imamlar ise dilekçe ile itirazda bulunarak görevlendirmeden muaf kalabilmiştir; ancak mazeretleri geçersiz sayılmış ise fiyasyonda yer almışlardır. Yusuf Yıldırım’ın, *“İlk başta muaf tuttular 1-2 ay, sonra ekip yetmediği için bize görev verdiler. Sadece şeker hastaları göreve çıkmadı. Onun dışında bütün kronik rahatsızlığı olanlar göreve çıktılar.”* şeklindeki ifadesine göre kronik rahatsızlığı olan imamlar da görevlendirmelerine uymuşlardır. Katılımcının aktarımından muaf tutulan imamlar açısından bir ikircik olduğunu, imamların hangi durumlarının mazeret olarak sayılıp sayılmadığının tam net belli olmadığını söylemek mümkündür. Başlangıçta hastalık sebebiyle izin alarak görevlendirmeden muaf tutulan imamlar ekiplerdeki ihtiyaca binaen görevlendirmeye dahil edilmişlerdir. Bu durumda ise yalnızca hastalık riski yüksek olan mazeretli imamlar görevlendirilmemiş gibi görünmektedir.

Dolayısıyla imamların pandemi şartlarında yaş ve sağlık kategorilerine göre görevlendirildiği ifade edilse de yaş kategorisine dair bir ayrıştırma kesin olmayıp, genel olarak 50 yaşın altındaki imamlar için uygulanmış gibi durmaktadır. Bununla birlikte imamların sağlıklı ya da sağlıklı olmama durumunun imamin, pandemi görevlendirmelerine dahil edilip edilmemesine sebep olduğu belirtilebilir.

3.1.1.2. Gönüllü mü Zorunlu mu?

Katılımcıların çoğunluğunun ifadeleri imamların zorunlu olarak pandemi görevlendirmelerine yerleştirildikleri noktasında yoğunlaşmaktadır. Bazı imamlar zaten bu görevi gönüllü olarak yapacaklarını belirtmesine rağmen, görevi reddetme ya da seçme şanslarının olmadığı da bazı imamlar tarafından vurgulanmıştır. Ömer Yılmaz ve Osman İnce'den alıntılanan iki örnekle destekleyerek görevlendirmeye itiraz etmenin ya da görevlendirmeyi reddetmenin mümkün olmadığı ortaya konabilir. Ömer Yılmaz, *“Ya gönüllülük esası vardı ama yani kimse bu işi gönüllü yapamayacağı için müftülük yapacaksınız diyordu yani. (gülüyor)”* diye ifade ederken; Osman İnce, *“Hocam seni oraya görevlendirdik. Burada yıkama görevi var deniyordu. Görevlendiriliyordu (gülüyor) ister misin diye soran yok.”* diyerek söz haklarının olmadığını belirtmişlerdir. Bu ifadelere göre imamların fiyasyon görevlendirmelerinin zorunluluk esası taşıdığı belirtilebilir.

Ancak bu görevlendirme her ne kadar imamlar için zorunlu bir iş de olsa en temelde yatan motivasyonlarının Allah rızası olduğunu ifade etmişlerdir. Bu sebeple olumsuz yorumlar olumlu yorumlarla sonlandırılmıştır:

*“Yani devlet bize bir görev verdi, işin ucundan bir tarafından da biz tutalım diye. Yani memnuniyetimiz var. Ha yorucu oldu ayrı konu ama yine de pişman değiliz. Yani devlet verdiği görev Allah rızası için yaptık. Biz herhangi bir katkı görmedik karşılığında (gülüyor) yani öyle bir şey beklemedik zaten gönüllü daha çok. Genelde 2 görevlilerden bir tanesini mutlaka görevlendiriyorlardı. **Biz de gönüllü olarak zaten hem gönüllü (gülüyor) hem mecburiyetten katıldık.** Yani sıkıntı olmadı.”* (Recep Balcı, İstanbul, Ümraniye)

Mecburi olarak bu görevlendirmelere dahil edildiğini belirten Recep Balcı, aynı zamanda görevlendirme mecburi de olsa bu durumu “Allah rızası” temelli ifade ederek görevlendirmenin kendisi için sıkıntı oluşturmadığını ifade etmiştir. Katılımcılardan Süleyman Akbulut ise, “*Yok. Kesinlikle isteğim değil ama yani işte müftülük görevlendirdiği zaman çok fazla bir şey de diyemiyorsun.*” ifadesiyle görevlendirmesinin zorunlu olduğunu belirtmiştir. Ramazan Sevinç ise “*Yani hem görevimiz hem gönüllü görev yapmış olduk yani.*” diyerek her iki yönün de etkili olduğunu ifade etmektedir. Bunlara ek olarak imamlar pandemi görevlerine başlarken gönüllülük esas alınmamakla birlikte imamların görevi bırakma gibi bir seçenekleri de olmamıştır:

*“Gönüllü olarak ayrılmak istedik ama ayrılamadık. Hatta dedim ki ya bak artık biz çok görev yaptık. Yani sistemin başından beri varız. ... **Bırakmak istiyorum, mahalle geniş. Bırakamıyoruz.** Bazı arkadaşlarımız Covid olup görev yaptı Covid. Hatta entübe olanlar oldu. Allah'tan bizde ölen olmadı ama bu entübe olup öyle arkadaşın hani ağır duruma düşmesi bizi bir ürpertti.”*
(Ahmet Şahin, İstanbul, Beykoz)

Buradaki mecburiyet düşüncesi Ahmet Şahin tarafından açık bir şekilde ifade edilmiştir. İmamların pandemi görevlendirmesinin riskli bir görev olması sebebiyle korkuları öne çıkmış, bırakmak isteseler de bırakamamışlardır. Beykoz’da görevli Şahin devamında, “*Biz de bırakalım artık bu iş bizim işimiz değil diye düşündük ama sonra baktık ihtiyaç var, mecbur yaptık şeyimizi.*” ifadesiyle çalışma mecburiyetini yinelemiştir. Görevlendirmenin mecburi ve ani olması devam eden ifadede “*Görevlendirdiler. Hatta biz anlamadık ne yapacağımızı. Dediler ki bütün kamu kuruluşlarında sağlık bakanlığına destek olunacak, bu şekilde görev yaptırdılar bize. Ondan sonra mecburen biz sisteme kendi isteğimizle girmedik, bizi koydular yani.*” şeklinde belirtilmiştir. İlk olarak bu görevlendirmenin ne olduğu ile ilgili detaylı bir bilgilendirmenin yapılmaması imamların bu duruma olumsuz yaklaşımlarına ve önyargılı durmalarına sebep olmuştur. İkinci olarak ise sisteme zorunlu bir şekilde dahil oldukları düşüncesi imamları tedirgin etmiştir. Balıkesir’de görevli Mustafa Çelik ise hayır demenin bir lüks olduğunu ifade etmiştir:

“Ya tabii gönüllülük esas bunda ama tabii şimdi hem görev veriliyor hem müftülüğümüz olsun hem işte amirimiz, kaymakamlık olsun. Bu görev

verdikten sonra bizim hayır deme gibi lüksümüz olmaz zaten. Yani bu verilen görev de ne diyelim seve seve yapıldığı zaman aslında bir gönüllülüğe dönüşmüş oluyor. Çünkü sonuçta devletimizin verdiği emir milletimizin refahı içindi.” (Mustafa Çelik, Balıkesir, Karesi)

Görevlendirme kaymakamlık ve müftülük tarafından geldiği için imamlar itiraz etme durumunun olmadığını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla bu görevlendirmelerin çoğunlukla bir seçim değil zorunluluk olarak algılandığı söylenebilir. İmamların çoğunluğu mecburi olarak bu görevi yaptıklarını ifade etseler de bunlara ek olarak devlet yararı, millet refahı gibi düşüncelerle bu durumun gönüllülük esasına dayandığını da söylemişlerdir. Bu açıdan özetle imamların görevlendirmelerinin “zorunlu bir gönüllük” esasına dayalı olduğu ifade edilebilir.

3.1.2. İmamların Yeni İşleri: Filyasyon, Vefa ve 112

Bu kısımda imamların yeni görevlendirmesinde hangi işleri yaptıkları ve yapacakları işleri nasıl öğrendikleri detaylandırılacaktır. İmamlar filyasyon kapsamında hastaya telefon etme, evine giderek hastanın evde olup olmadığını teyit etme (bir anlamda kontrol), temel ihtiyaçlarını giderme (market, manav gibi), ekstra ihtiyaç tespiti; gözlemlerini FİTAS’a kaydetme; Vefa Sosyal Destek grubu kapsamında erzak dağıtımı, bazı durumlarda devletin sağladığı maddi destek dağıtımı, şoförlük, maaş dağıtımı; 112 Acil Çağrı Merkezi’nde telefonlara cevap verme, sistem takibi; evlere maske ve kolonya dağıtımı gibi temel görevlendirmelerde bulunmuşlardır. Filyasyon kapsamında imamların yaptıkları görevler şu şekilde ifade edilmiştir:

“...Öncelikle insanların evlerine giderek onların pandemi kurallarına uyup uymadığını bizzat yerinde tespit ederek ardından ikinci olarak da onların istek ve talepleri varsa şikayetleri varsa onların istek ve taleplerini hem müftülük hem de kaymakamlıkla koordineli bir şekilde yerine getirmeye çalıştık. Şikayetleri varsa onları da gerekli mercilere ileterek böyle bir görev üstlendik.” (Hüseyin Aydın, İstanbul, Beykoz)

Hastaların evlerini kapıdan ziyaret ederek evde olup olmadıklarını kontrol etmek ve taleplerini kaydederek kaymakamlığa iletmek filyasyon bünyesinde yeni işlerinde imamların temel görevleridir. İmamların filyasyondaki asli görevi ise aslında sadece

kontroldür. Beykoz'da görevli Ali Öztürk'ün, *“Müftülük tarafından bu evde denetim olarak görevlendirildik. Yani evde denetim dediğimiz pandemiye yakalanan vatandaşlarımızın, kardeşlerimizin dışarı çıkmamaları ve hastaneyle ilişkileri, yani ambulansın aranması ve evde ihtiyaçlarının giderilmesi amaçlı görevlendirildik.”* ifadesiyle kontrol görevi vurgulanmıştır.

Diğer iş kalemlerindeki görev tanımları ise değişiklik göstermektedir. Örneğin Vefa Sosyal Destek grubunda kronik hastalığı bulunanlara, engelli vatandaşlara ve 65 yaş üstüne onların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik yaptıkları özel iş kalemleri bulunmaktadır:

“... Tabii ki özellikle hastalık durumu olanlar onlara şeyde de herhalde kronik hastalığı olanlar özellikle artı çok yaşlılar, 65 yaş üstü olup daha çok yaşlı olan dışarıya mesela nihayetinde yani dışarıya çıkmamaları onlar açısından daha uygun olduğunu söylediklerinden dolayı onların ihtiyaçlarını biz karşıladık. Onların maaşlarını biz götürdük.” (Salih Başaran, İstanbul, Beykoz)

Vefa Sosyal Destek grubu kapsamında imamların riskli durumdaki vatandaşların ihtiyacını giderme ve maaşlarını teslim etme görevlendirilmelerinde bulunduğu görülmektedir. Bu açıdan imamlar Vefa hizmet hatları yanı sıra 112 Acil Çağrı Merkezi ve başka yerlerde de halkın çeşitli ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik farklı görevler almıştır:

“Özellikle 112 Acil Çağrı Merkezlerinde görevlendirilen bazı arkadaşlarımız orada 3 ay boyunca hizmet verdi. Diğer yönden Vefa hizmet hatlarımız vardı bizim, sosyal hizmet hattı. Orada da yine din görevlileri büyük bir fedakarlıkla hemen hemen pandemi boyunca başından sonuna kadar hizmet verdiler. Milletin işte gıda ihtiyacından tutalım, yeme içmeden hani maaşlarını alıp evine ulaştırma noktasında hemen hemen bütün alanda sahadaydık.” (Mustafa Çelik, Balıkesir, Karesi)

Farklı birimlerde yaptıkları bu tür hizmetin aslında bir nevi “şoförlük yapmak” olduğunu belirten bir katılımcı kaymakamlık tarafından verilen her işi yaptıklarını dile getirmektedir:

“Kaymakamlıkta ne görevlendirilirse, bazen 65 yaş üstünün maaşını dağıtıyorduk. Bazen işte erzak falan dağıtıyorduk. Yani kaymakamlık hangi ihtiyacı görürse onu yapıyorduk ya biz araç kullanıyorduk sadece. Sonra bazı, yani ben öyleydim ama başka arkadaşlarım farklı görevleri vardır. Bazıları mesela 112 grubunda işte o call center'da çalışıyorlardı yani. İşte öyle yani.”
(Ömer Yılmaz, İstanbul, Ümraniye)

Bu alıntıdaki kaymakamlık hangi göreve uygun görürse ifadesi çarpıcıdır. İmamların pandemi sürecindeki görevlendirmelerinin farklı pek çok şeyi kapsadığını/kapsayabildiğini ortaya koymaktadır. İmamların ne tür işler yapacaklarına dair belirli bir tanımlama olmayıp dinamik bir şekilde farklı alanlarda ve işlerde yer almaları istenmiştir.

Bu açıdan imamlara bazen temel ihtiyaçları halka ulaştırmaları, onların telefonlarına yanıt vermeleri yanı sıra yaşlılardan doğrudan sorumlu olmaları gibi vazifeler de verilmiştir. Vefa Sosyal Destek grubu haricinde müftülük ve kaymakamlık imamlara mahallelerinde bazı yaşlıları “zimmetleyip” sorumlu tutmuştur. *“...bir de belki duydunuz, belki duymadınız. Mahallelerde herkese zimmetlenen yaşlılar ekibi vardı.”* (Yusuf Yıldırım, İstanbul, Ümraniye). Bu ekibin kendi muhitinde ikamet eden yaşlı kimselerin ihtiyaçlarını ve sıkıntılarını karşılamaya, problemlerini çözmeye yönelik kurulmuş bir grup olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu imam haricinde bu çalışmadan bahseden başka bir imam olmamıştır.

İmamlar görevlendirmelerinde kaymakamlık, muhtarlık, belediyeler gibi çeşitli kurumlardan bekçi, polis gibi farklı meslek gruplarıyla birlikte çalışmışlardır. Genel itibariyle bu grupların amacı da hastaların ihtiyaçlarını karşılamak olmuştur. Müftülüğten gönderilen isim listelerine göre imamlar bekçilerle beraber maske ve kolonya dağıtımında bulunmuştur (Samet Özer, Balıkesir, Karesi). Ancak bu durumun yalnızca Balıkesir'deki imamlar tarafından ifade edilmesi sebebiyle küçük şehirlerde uygulanmış olması muhtemeldir. İstanbul'daki imamlar bu tarz bir ortak görevden bahsetmemiştir. Benzer şekilde maske kontrolünü de bekçi ve polislerle beraber yürüttüğünü Balıkesir'deki imam aktarmıştır:

“...orda maske kontrolü yaptık. Maskesi olmayanları maske takması için uyardık. Yanımızda polis de vardı. Karşı gelenlere polis müdahale

ediyordu. O da bir 1 hafta sürdü. Maskeden, sürekli gelenlerin maske kimde var kimde yok ona bakıyorduk. Maskesi olmayanları da hemen yanına gidip maskesini maskenizi takar mısınız? Diye söylüyorduk. O da sert müdahale yapınca işte polis orada bizi zaten izliyor. O da müdahale ediyordu.” (Samet Özer, Balıkesir, Karesi)

Maske kontrol görevi daha kısa süreli sadece bir iki aylık gerçekleştirdikleri bir iş olmuş olabilir: *“Artı bir de maske görevimiz vardı bizim. Çarşıda. Bu yaklaşık 1 ay 1 buçuk ay devam etti. Arkadaşlar, belirli mıntikalarda bekçiler nezaretinde yanımızda bir de bekçi vardı emniyetin verdiği. (Mustafa Çelik, Balıkesir, Karesi)*

İmamlar güvenlik kapsamında bir iş tanımı olan bu görevi polis ya da bekçilerle birlikte yerine getirmişlerdir. Ancak bu işi yaparken yalnızca sözlü ifade ile vatandaş uyarılmış, herhangi bir olumsuz tepkide müdahale etmemiş, müdahale gerekli olursa bu yanlarındaki polis ya da bekçiye bırakılmıştır. Dolayısıyla pandemi sürecinde çeşitli görev tanımlarında imamların bulundurulduğunu söylemek mümkündür.

Bunlara ek olarak imamlar filyasyon esnasında sağlık çalışanlarının da aktif olarak kullandığı FİTAS isimli uygulamayı kullanmışlardır. Hastaya dair kişisel bilgilerin olduğu bu uygulamaya filyasyon sırasında hastanın evde olup olmadığının tespitinin girişi yapılmaktadır:

“Biz hastaların evine gidiyoruz. Bize verilen adresler var, o adreslere gidiyoruz. Onların evde olup olmadığını pandemi kurallarına uyup uymadığını bizatihi görerek şey yapıyoruz, tespit ediyoruz yani ve bunu FİTAS var şeyde sistemde FİTAS üzerinden kurallara uyuyor veya uymuyor diye belirtiyoruz.” (Hasan Yıldız, Balıkesir, Karesi)

Sonuç olarak İstanbul ve Balıkesir’deki imamlar filyasyon, Vefa Sosyal Destek grubu ve 112 Acil Çağrı Merkezi’nde çeşitli görevlendirmelerde bulunmuşlardır. Küçük şehir örneği olan Balıkesir’de ise bu görevlendirmelere ek olarak imamlara maske kontrolü, maske ve kolonya dağıtımı gibi görevlendirmeler de verilmiştir. Her iki şehir örneğinde de imamların Covid-19 pandemi sürecinde belirli bir iş tanımı olmamakla birlikte ihtiyaç durumuna göre görev yerlerinin belirlendiği söylenebilir.

3.1.2.1 Sahada Öğrenme, İmamlara Verilen Eğitimin Yetersizliği

Katılımcılara yöneltilen yapacağınız işi nasıl öğrendiniz, sorusuna çoğunlukla verilen cevap görevin öğrenilecek zor bir şey olmadığıdır. Örneğin özellikle teknik bilgi gerektiren kullandıkları FİTAS uygulamasını nasıl öğrendikleri sorulduğunda WhatsApp üzerinden gönderilen video, görsel ya da ses kaydı ile öğrendiklerini belirtmişlerdir. Bunun dışında kalan saha görevlerini ise sorarak, arkadaşlarından ya da sahada kendi kendilerine öğrendiklerini beyan etmişlerdir.

“...yani buraya görevlendirildiniz şu şu şekilde kullanımı diye bize özelden videolar falan attılar. Yani özel bir eğitimden ziyade onu görünce zaten hani bi birkaç uygulama var hem resimli hem de kısa video şeklinde. Oradan öğrendik yani çok zor da bir uygulama değil.” (Mustafa Çelik, Balıkesir, Karesi)

Özellikle yapılacak işin ya da kullanılan uygulamanın çok zor olmadığına dair vurgular imamların çekingenliğinin göstergelerinden olabilir. İmamlar çoğunlukla DİB’in ya da bağlı oldukları müftülüğün eksik veya yanlış gösterilmemesi konusunda titiz davranmışlardır. Beykoz’da görev yapan Salih Başaran, *“Yani bununla alakalı olarak şöyle yani seminer oldu manasında yani bilgilendirdik yani yani bu işin bilgisi bize verildi. Yani siz oraya isterseniz kayıt olarak seminer verildi diye yaz yani. O manada yani bilgilendirildik nihayetinde yani.”* ifadesiyle araştırmacıya seminer olmadığını söylediği halde *“kayıt olarak seminer verildi diye yaz”* diyerek yönlendirmede bulunmuştur. Ancak görüşmenin devamında yalnızca telefon üzerinden bilgilendirildiklerini belirtmişlerdir. Katılımcının yanındaki müezzin arkadaşı sorulan soruya *“yoo...”* diyerek cevap vermek üzereyken; katılımcı imam yukarıdaki ifadesini uzun uzun duraklayarak yapmış ve müezzin arkadaşını susturmuştur. Yapılacak işi sahada öğrenilmesinin örneği olarak Osman İnce’nin,

“Eğitim... (gülüyor). Hocam şunu yapacaksın dediler. Biz de aldık gittik.” ifadesi örnek olarak verilebilir. İmamların yeni işlerini sahada, kendi kendilerine, işi yaparak öğrendikleri açıkça ifade edilmiştir. Süleyman Akbulut, *“Eğitim yok eğitim işte sahada kendi kendimize. Geze geze öğrendik.”* demiştir. Kendi kendimize ifadesi, bazı imamların göreve -özellikle filyasyona- yalnız çıkmalarından kaynaklıdır. Ümraniye ilçesinde görevli İbrahim Sönmez’in, *“...biz filyasyon ekibinden çıktığımızda yeni bir filyasyon ekibine giren arkadaşlar onlara biz işte filyasyon hani böyle diğer imam arkadaşlar bir kısmı girmemiş, buna bir kısmı girmişti. Nasıl yapacağınız dendiğinde bizden görelim onlara işte durumu telefonda gösterdik.”* ifadesiyle imamların yapılacak işi birbirlerinden öğrendikleri vurgulanmıştır.

Yapılacak yeni işlere dair genel bir bilgilendirmenin yapıldığı ifadeleri de mevcuttur. Bu genel bilgilendirmeye nelerin dahil edilip edilmediği ise net değildir. Beykoz’da görev yapan Hüseyin Aydın, *“Tabii tabii bununla ilgili, yani nasıl bir yol izleyeceğimiz insanların ihtiyaç ve taleplerine hangi birime, hangi bölüme ileteceğimiz ile ilgili bir genel bilgilendirme yapıldı.”* şeklinde ifade etmiştir. Dolayısıyla saha görevlendirmelerinde eğitiminin sahada ve yoğunlukla tek başına olduğunun ifade edilmesi mümkün olabilir.

Çağrı merkezinde görevlendirilen imamların durumu ise biraz daha farklıdır. Sahada değil, belirli bir mekanda ve bilgisayar ya da telefon başında olmaları sebebiyle idarecileri ile bir arada bulunmuşlardır. Ayrıca diğer meslek gruplarından da görevlendirilen kişilerle yine birlikte aynı mekan içerisinde çalışmışlardır. Dolayısıyla da işi öğrenebilecekleri alternatifleri çoğalmıştır.

“Evet, zaten bize de ilk vardığımızda ilk gün böyle eğitim veriyordu müdür bey sağ olsun. İlk gün eğitime geçiyor. Kimisi 1 saatte öğreniyor. Kimisi 10 dakikada kimisi işte bir 2-3 saat bekliyor ondan sonra bilgisayara da işleneceği için 3 tane ekran var karşımızda. Onları nasıl kullanacağını ilk gün öyle bir tecrübe yaptık. Ertesi gün artık bi bize ayrı bir masa tahsis ettiler orada.” (Mustafa Çelik, Balıkesir, Karesi)

Genel kanı, görevin öğrenilecek bir şey olmadığına dair olsa da görüşmelerin devamında bu eksiklik kendisini göstermektedir. Örneğin, özellikle filyasyon sırasında maske, eldiven, siperlik gibi malzemelerin kullanılmaması ya da imamların

hastalara yetkisi dışında ilaç ve alternatif tedavi tavsiyesinde bulunmaları imamların bu işi bilgilendirilmeden ve kurumdan kopuk bir şekilde yürüttüklerinin kanıtı olarak değerlendirilebilir. İmamların kriz anında görevlendirilmeleri ve Covid-19 pandemisinin hiç bilinmeyen yeni ve farklı bir şey olması görev öğrenme aşamasının aksamasına sebep olmuştur. Bazı imamlar bunun farkında olsa da bazıları bu aşamanın yeterli olduğu konusunda emindir. Bununla birlikte Türkiye'nin tüm illerinde görevlendirilen imamlardan filyasyon sırasında hastalık kapıp vefat edenler olmuştur (Evrensel, 2020). Dolayısıyla bu gibi durumlar, imamlara verilen eğitimin yetersizliği ile ilişkilendirilebilir.

3.1.2.2 “Mahallemizin Sahibiyiz”

İmamlar için yeni bir şey olarak nitelendirilen filyasyon gibi pandemi görevlendirmeleri imamların kendisi tarafından ise yeni bir şey olarak ifade edilmemiştir. İmamlar çoğunlukla meslek olarak zaten toplumun içerisinde olduklarını, herhangi bir hastalık halinde görevleri olmadığı halde gidip o hasta kişiyi ziyaret ettiklerini, bu görevlendirmenin onlar için sadece ekstra bir düzen oluşturduğunu düşünmektedirler. Bu düşünceye sahip imamlar katılımcıların çoğunluğunu oluşturmaktadır. Ümraniye’de görevli Mahmut Kaya “...ama tabii bir imam efendinin mahallesindeki hastayı zaten ziyaret etmesi vazifesidir. Bu sadece düzenli hale getirildi pandemide.” şeklindeki ifadesiyle imamların ziyareti vazife olarak gördüğünü belirtmiştir. İmanın görev yaptığı mahalle sakinlerinin hayatında olup bitenler, gündelik hayatta devamlı imamların gündemindedir. Katılımcıların ifadelerine göre nerede bir hastalık, ihtiyaç veya hac/umre ziyareti var ise imamlar bu kişileri ziyaret etmeyi kendilerine görev edinmişlerdir.

“... Bizim şöyle bir avantajımız vardı. Biz zaten mesela diyelim ki hasta olan birinin zaten ziyaret ediyoruz. Hocalarımız olarak yani, çok ağır hasta olan Allah muhafaza kanser hastası olan haberimiz, yani bizim haberimiz olduğu zaman muhakkak ziyarete gidiyoruz zaten onları. Mesela diyelim ki bir umreden gelmiş yine mahallemizden birisi yine onu ziyarete gidiyoruz. Hacca gitmişse hacdan dönüşte yine onu ziyarete gidiyoruz. Yani bu tür şeylerde ziyaret yani halkla iç içe olduğumuz için bu ziyaretlerimizi bundan dolayı da yani bu filyasyon ekibi olsa da Vefa Destek grubu olsa da olmasa da biz yani

o açıdan bir halkla bir şeyimiz var yani koşturmalarımız var yani.” (Kemal Ardiç, İstanbul, Beykoz)

Gündelik hayatın gelişmelerindeki bu takibat imamlar tarafından görevin getirileri olarak algılanmaktadır. Görev tanımlarına bakıldığında resmi olarak böyle bir tanımlama bulunmasa da bu durum imamlar için yazılı olmayan kurallardandır. Osman İnce'nin “Zaten görev icabıyla da hem cami cemaatimiz önceki görev yerimiz olsun şimdi burada yapmış olduğumuz faaliyetler olsun; cemaatten kopuk bir yapımız yok. Yani bu işi yapılacaksa Allah'ın izniyle en güzel biz yaparız diye diyerekten yola çıktık.” ifadesi bu durumu destekler niteliktedir. Bu görevlendirmelerin imamlar için yeni bir şey olmaması düşüncesi imamların cemaatten ve görev yaptıkları topluluktan kopuk bir yapısının olmaması olarak ifade edilebilir. Buna bağlı olarak imamların çoğunluğu da bu işin, yani yeni görevlendirmelerin tam onlara göre olduğunu ifade etmektedirler.

İmamların zaten toplumun içinde bir meslek grubu oldukları düşüncesi ise yoğunluktadır. Ahmet Şahin'in “...yani biz yine halkın içinden bir gruptuk, hatta kaymakam hanım da bizi bu yönde destekledi. Siz halkın içindesiniz, halkı biliyorsunuz.” ifadesiyle de bu düşünceleri üst mercilerce desteklenmiştir. “İnsanlara hizmet etme” anlayışı imamlar tarafından hem bir görev gerekliliği hem de İslam dinine göre Müslüman bir kimsenin edinmesi gereken misyonlardandır: “...Çünkü öncesinde de insanlara hizmet etmek bizim için güzel bir görev olduğu için hani görevi severek yaparak yaptığımızdan dolayı hani pandemi süreci sadece bir farklı alanda çalışma olmuş oldu bizim için.” diyen Ramazan Sevinç, pandemi ile birlikte görevinin değil çalışma alanının değiştiğini düşünmektedir. Her iki şehirde de görevli imamların çoğunluğu mesleki görevlerini tüm hayatlarında yaşayarak yerine getirdiklerini ifade etmektedirler:

*“...her zaman din görevlisiyiz 24 saat sadece camide 5 vakit değil. Ya bu 5 vakit namaz bizim için en hafifi yani. **Onun haricinde dışarıda bir imam, mihrap haricinde halkın içindeydik yani.** Biz hiçbir zaman hani sakınma gibi pandemi var, bize bulaşmasın, korku; bunu hiç yaşamadık zaten. Sürekli teyakkuz halindeydik. Yani görevimizin yani yük olarak azaldığını değil. Yani normal seyrinde devam etti diye düşünüyorum.” (Mustafa Çelik, Balıkesir, Karesi)*

Dolayısıyla imamlar bir mesai kavramına sahip olmadıklarını da ifade etmişlerdir. Bir din görevlisi olarak sadece camide ve namaz vakitlerinde değil, hayatın her anında farklı biçimlerde çalışmanın gereklilikleri vurgulanmıştır. Buna bağlı olarak da imamlık mesleği sosyal bir meslek olarak tanımlanmaktadır. İmamlar bu durumu örneklerle ifade etmektedir:

*“Ya tabii şimdi biz burada şu şöyle diyelim, **biz zaten mahallemize sahibiz, evladım.** Yani bu mahallemizde biz şimdi burada kim açtır, kim toktur hemen hemen biliriz. Çünkü biz burada esnafla beraber çalışıyoruz. Yani bütün esnaf hepsi tanır zaten bizi, yani biz cemaatimizle bir ilişkimiz, asosyal değil, sosyal. Yani iç içeyiz.” (Mehmet Çınar, Balıkesir, Karesi)*

Mahalledeki diğer meslek gruplarıyla devamlı iletişim halinde olarak görev yaptığı muhite “sahip olduğunu” düşünen Mehmet Çınar’ın görev yaptığı cami çarşının merkezinde yer almaktadır. Kendisi ile gerçekleştirilen mülakat sonrası cami bahçesinde biraz sohbet edilmiştir. O sırada mülakat notlarına da eklenen bir diyalog gerçekleşmiştir. Yardıma ihtiyacı olan bir kadın gelerek direkt olarak imamdan yardım talep etmiştir. İmam da daha önce yardım ettiğini izah ettikten sonra tekrarının sözünü vererek kadını göndermiştir. Kadın gittikten sonra imam, mahallede gerçekleştirdiği yardımları da detaylarıyla anlatmıştır. Dolayısıyla bu gibi örnek ve ifadelerle imamların bu gibi işleri kendilerine vazife edindiğini, toplumun ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştığını söylemek mümkündür.

Katılımcılardan Kemal Ardiç araştırmacının ikamet ettiği mahalledeki camide görev yapmaktadır. Araştırmacı ile mülakat öncesinde sohbet eden imam, araştırmacının yakın bir vakitte bu muhite evlenerek geldiğini öğrendikten sonra çok büyük mahcubiyet hissetmiş ve bunu mülakat öncesi ve sonrasında sıkça dile getirmiştir. Mahcubiyetinin sebebi de mahalleye yeni taşınmış ve üstelik yeni evlenmiş birisini ziyaret edip tebrik etmemesidir. Dolayısıyla imamların büyük çoğunluğunda mahalle sakinlerinin kapısına gitme, cemaatini tanıma ve mahalleye hakim olma anlayışı vardır.

Son olarak imamlardan bazıları pandemi görevlendirmelerinin kendileri için yeni olup olmaması ile ilgili olarak dini değerlerle temellendirilmiş görüşlerini belirtmişlerdir. Örneğin hasta ziyaretinin tavsiye edilen bir iş olduğundan bahseden imamlar hem bu

kaynaklarla motive olmuşlar hem de bu görevi bir yükümlülük olarak görmüşlerdir. Yani bu iş zaten onların rutin hayatında olması gereken bir iş iken gerekli kurumlar tarafından resmi ve düzenli hale getirilmiştir:

*“Şunu ifade edeyim, peygamberimiz sallallahu aleyhi vesellem hasta ziyaretinde bulunmuş mudur, bulunmuştur ve hasta ziyaretinin sevabından çok bahsetmiş midir? Bahsetmiştir. ... Yani kesinlikle bu zaten bizim vazifemiz. Ne oldu? **Devlet eliyle kaymakamlık vasıtasıyla bir disiplin haline getirildi** ya bu zaten bizim vazifemiz kesinlikle bir imamın bu vazifeyi hoş görmemesi doğru değildir. Bu vazife bizim zaten vazifemiz, ağır gelmesi zor gelmesi ifadelerini kullanmamızın sebebi de alışık olmamamız.” (Mahmut Kaya, İstanbul, Ümraniye)*

İmamların çoğunluğunun pandemi görevlendirmelerini yeni olarak algılamamalarının sebebi bulundukları muhiti yalnızca cami cemaati olarak düşünmeleri olabilir. Örneğin imamlar yukarıda ifade ettikleri hasta ziyareti, hac ziyareti gibi aksiyonlarını cemaatten tanıdıkları kimselere gerçekleştirmektedirler. Ancak bu durumda cemaate dahil olmayan diğer bireyleri göz ardı etmiş olmaktadır. Pandemi ile birlikte ise görev yaptıkları mahallede daha önce iletişim kurmadıkları büyük bir kesim ile tanışmışlardır. Dolayısıyla imamlar bu görevlendirmelerini her ne kadar yeni olarak ifade etmese de imamların yeni bir şey tecrübe ettikleri söylenebilir.

3.1.3. İmamların Pandemi Görevlerinde Sundukları Alternatif Çözümler ve Manevi Rehabilitasyon

Bu kısımda imamların görevleri esnasında iletişim kurdukları hastalara ilaç tavsiyesinde bulunmaları ve dini söylemleri kullanarak alternatif çözüm sunmaları ele alınacaktır. İmamlar bazı durumlarda iletişim kurdukları hastalara, hastalığa ve tedaviye dair alternatif çözümler sunarak ilaç tavsiyesinde bulunmuşlardır. Ayrıca hastalığı ayet ve hadis örnekleriyle izah ederek hastayı telkin etmeye çalıştıkları durumlar da olmuştur. İmamlardan bazıları hastalarla olan iletişimde kendilerinin mesleki olarak bir anlamda psikolojik danışmanlık yaptıklarını düşünmektedirler. Örneğin imamlar, hastaların içinde bulundukları bunalımlı halden dolayı onlarla konuşarak destek olmak ve psikolojik olarak olumlu bir hale geçmelerine yardımcı

olmak istemişlerdir. Bu durumu da manevi bir rehabilitasyon olarak tanımlamışlardır. Beykoz'da görev yapan Ramazan Sevinç, *“Burada insanların en çok aslında psikolojik desteğe ihtiyacı oluyordu. Biz de bunu manevi psikolojik destekle sağlamaya çalışıyorduk yani rehabilite ediyorduk ya manevi bir rehabilitasyon.”* demiştir. “Manevi rehabilite” görevini üstlenen imamların bu durumu da kendi mesleklerinin bir gerekliliği olarak algıladıkları ifade edilebilir. Buna ek olarak dini alandaki kısıtlamalar gibi gereklilikleri de dini usullere dayandırarak açıklamışlardır:

*“Yani bu sağlık dedi ya kul hakkı yani dışarı çıkarsan kul hakkına giriyorsunuz, çıkmayın. Bu konuda da hani anlattık bu hastalıktır, **Resulullah döneminde de hasta olan yere girilmemiş veya hasta varsa oradan çıkmamışlar.** Bunu da izah ederek ehemmiyetini söyleyip 7 gün yani veya 10 gün neyse buna dikkat etmeleri konusunda uyarılar da yapıyorduk. Onun için faydalı oluyordu.”* (İbrahim Sönmez, İstanbul, Ümraniye)

Karantina sürecine uymanın dini olarak bir gereklilik olduğunu ve ona uyulmadığı takdirde kul hakkına girileceğini izah eden İbrahim Sönmez, bu açıklamanın hastanın kısıtlamalara uyması noktasında etkili olduğunu düşünmektedir. İmamlar görevlendirmeleri esnasında hastaları dini usullere dayanarak uyarmanın yanında hastalara tedaviye ilişkin çözüm tavsiyelerinde de bulunmuşlardır. Örneğin; hastalara moral ve motivasyon desteği sağlayarak katılımcının tanımıyla manevi danışmanlık sağlamışlardır:

“Tabi, yani sadece ihtiyaçlarıyla alakalı değil aslında ruhi hem maddi hem manevi durumlarıyla alakalı da bizlere hani tabiri caizse danışmanlık gibi soru sordukları da oluyordu. Yani aslında hani telefonla bile çözebileceğimiz mevzular oluyordu. Onları yazmıyorduk onları telefonda direkt çözüp o sorularına cevap verip onları motive edip onlara moral verip öyle şey yapıyorduk yani.” (Ramazan Sevinç, İstanbul, Beykoz)

Bu durumda imamların hastalarla yalnızca görevlendirme tanımı çerçevesinde değil aynı zamanda konuşarak çözebilecekleri noktada, kişisel becerilerini kullanarak problemleri çözdükleri görülmektedir. Bu örneğe ek olarak Ahmet Şahin'in doktor kimliğine bürünerek hastalara tıbbi sorular sorduğu ve çözüm sunduğu görülmektedir:

*“ İŖte bu Covid-19’un hastalığını çekenler ilk etapta bazen koku tat kaybı yaŖadılar, yaŖıyorlardı yani. Sonra ğrendik ki iŖte bazıları hocam iŖte bu iyileŖenlere soruyordum iŖte nasıl geçirdin? Bu sana ilk etapta nasıl geldi, etki kaldı mı? Bunları dinleyelim diye az buçuk bir Ŗeyler kazandık. İŖte bacağımdan vurdu, sırtımdan vurdu iŖte sırt ağrısı var mı? Kol ağrısı var mı? **Biz de doktor gibi soru sormaya baŖladık.** Birisi dedi ki ben dedi bu tat koku kaybını kaybettim, doktora gittim, iyileŖince. İyileŖtikten sonra dedi hocam dedi bana dedi turp yememi tavsiye etti bu turp yiyince dedi koku ve tadı geri getiriyormuŖ dedi. Dedim nasıl geldi mi dedim, geldi dedi. Ondan sonra ben tecrübe ettim. Gidenler bana iŖte tat alamıyorum diyordu. Turp ye diyordum. (gülüyor).” (Ahmet Ŗahin, İstanbul, Beykoz)*

İmamların görev sırasında hastalara alternatif czm sundukları konulardan birisi ilaç kullanımıdır. Katılımcılardan biri, görev sırasında hastaya açıkça ilaç tavsiyesinde bulunurken bir diğeri de hastaların verilen ilaçları kullanmamasını tavsiye etmiŖtir: *“... soruyorduk zaman zaman tabii ilaçlarını kullandın mı ya da kullanıyor musun? Gerekli değilse kullanmayın diyorduk. Yani ilaç ihtiyacınız yoksa çok yani böyle sıkıntıya dŖmezsiniz, kullanmayın diyorduk yani bunu çünkü bize öyle söylüyorlardı, biz de o Ŗekilde onları bilgilendiriyorduk.” (Kemal Ardıç, İstanbul, Beykoz).* rnekte de görüldüğü üzere imam, ilacın gerekli değilse kullanılmayacağını baŖkasından duyduğunu ifade etmektedir. Kendisine bu Ŗekilde söylendiğini ve dolayısıyla bunu da hastaya ileterek bilgilendirdiğini dŖnmektedir. Recep Balcı ise iletiŖim kurduğu hastaya açıkça bir ilaç tavsiye etmiŖtir: *“He iŖte Ŗyle, boğazlarım ağrıyor, ne yapayım diyor (gülüyor). Bazen yönlendirdiğimiz oluyordu iŖte Parol i Gripin i... Çünkü sağlık ekibinden duyuyorduk bunları, genelde iŖte Parol veriyordular sağlık ekipleri.”* Dolayısıyla imamların yetkisi dıŖında, diğeri görevli meslek gruplarından duydukları ve gördükleri tıbbi czmleri görev sırasında hastayla direkt temas kuran biri olarak kullandığı görülmektedir.

İmamların bir kısmı görevlendirme esnasında diğeri meslek gruplarından, hastalardan ya da diğeri vatandaŖlardan hastalık ile ilgili duyduklarını ve gördüklerini bilgi olarak kullanmıŖlardır. Sahip oldukları bu bilgileri, tıbbi bir yetkinlik olarak kullanmasalar da alternatif birer czm olarak gerekli gördükleri durumlarda ifade etmekten ekinmemiŖlerdir. Pandemi görevlendirmeleri öncesi imamlara verilen eğitimin

yetersizliği ile de ilişkilendirilebilecek bu durum, din-sağlık ilişkisi çerçevesinde de tartışılabilir. Filyasyon çalışmaları temelde bir sağlık çalışması olmakla birlikte imamlar din görevlisidir. Ancak imamlar pandemideki filyasyon görevlendirmelerinde bir sağlık çalışanı gibi görev yapmamışlardır. Mahalleyi tanımaları ve yoğun bir grup olmaları sebebiyle filyasyon çalışmaları altında kontrol görevinde bulunmuşlardır. Dolayısıyla diğer sağlık çalışanlarından duydukları ya da gördükleri alternatif çözümleri gerekli gördükleri yerlerde kullanmalarının sebebi sağlık çalışması olarak nitelendiren bir filyasyon grubunda yer almaları olabilir.

3.1.3.1. Dini Söylemlerin Hastalık İzahında Kullanımı ya da Sabır Telkini

İmamlar görevlendirme sırasında dua, hadis ya da ayet kullanarak hastaları bir anlamda motive etmeyi hedeflemişlerdir. Salih Başaran, “*Sonra da yani kendinizi çok sıkıntıya sokmayın, nihayetinde bu geçici bir hastalıktır inşallah diyorduk. Rabbim size şifa versin yani iyi dilek ve temennilerde bulunuyordum. Bu da onların hoşuna gidiyordu yani.*” demiştir. Dini kaynakların referans olarak kullanılmasının iletişim kurdukları toplum tarafından olumlu karşılandığı ifade eden imamlar, “inançlı” olduğunu düşündükleri ya da gördükleri insanlara yönelik olarak bu söylemlerini kullanmışlardır:

“...yani insanların hastalığın hepimize gelebileceğini ve bu hastalık karşısında da yine ve bizlerin sabırlı bir şekilde yani zengin fakir ne olursanız bu hastalık gelebildiğini söyledik. Bir kısımları inançlı insanlar oldukları için tabii ki buna dikkat edeceğiz. Kimseye zarar vermeyeceğiz. Bu dikkat etmemiz gereken herhangi bir aykırı hareket eden çok aykırı hareket eden bir kimseyle karşılaşmadık.” (İbrahim Sönmez, İstanbul, Ümraniye)

Ümraniye’de görev yapan İbrahim Sönmez imamların hastalık üzerinden sabır tavsiyesinde bulunmalarını “*Sıkıntılı bir durum gördüğümüz hastalarımıza telkinde bulunduk. Yani sabırlı olması gerektiğini, bazen dini terimlerden de insanlara misaller vererek bu konuda sabırlı olmaları gerektiğini insanlara telkinde bulunduk.*” şeklinde ifade etmiştir. İbrahim Sönmez, bu söylemlerini “sıkıntılı bir durum gördüğümüz hastalara yönelik” olarak ifade etmiştir. Buradaki ifadenin karşılığı

hastalığını ağır geçiren kişileri kapsamaktadır. Covid-19 pandemisi ile ilgili alınan kısıtlamaları onaylayıcı hadis örneğini de kullanan imamlar, hastalara bu durumu izah ettiklerini ifade etmişlerdir: “...Peygamberimizin hadisi var zaten bu konuda peygamber efendimiz diyor, bir yerde veba varsa oraya diyor yaklaşmayın, orayı karantina altına alın diyor. Bunları anlattık biz cemaate.” (Mehmet Çınar, Balıkesir, Altıeylül)

Dolayısıyla imamların hastalarla iletişimde dini söylemleri, hadis örneklerini hastalık izahı ya da sabır telkini gibi konularda kullandıkları söylenebilir. Bu durumun ilk sebebi filyasyon gruplarında görevli kişinin bir din görevlisi olmasıdır. Filyasyon çalışmaları her ne kadar sağlık çalışması olarak nitelendirilse de imamlar bu kapsamda bir sağlık çalışması değil hastaları kontrol, hastalara hal-hatır sorma, ziyaret, hastaların ihtiyacını karşılama gibi görevlerini yerine getirmişlerdir. Ancak bu işler imamların filyasyon çalışanı olarak yaptıkları işler değil, imamlık mesleğini yerine getirirken de zaman zaman yaptıkları işlerdendir. Dolayısıyla imamın hastalarla iletişimde dini söylemleri kullanmasının ikinci bir sebebi olarak, bir anlamda asli mesleğindeki görevine devam ediyormuşçasına filyasyon çalışmalarında yer alması gösterilebilir. Katılımcıların bazılarının ifadelerine göre görevli imam, bir sağlık çalışması değil imamlık mesleğinin gerekliliklerini yerine getirmiştir.

3.2. İmamların Pandemiye Bakışı

Bu kısımda imamların pandemi sürecini hangi açılardan ele aldıkları, tedbir amaçlı alınan yasakları ve önlemleri nasıl değerlendirdikleri ve bunları sahada ve camide uygulayıp uygulamamaları ele alınacaktır. Ayrıca kuralları uygularken cami içerisinde karşılaştıkları zorluklar ve kolaylıklar ve görev sırasında karşılaştıkları durumlar analiz edilecektir.

3.2.1. Bir Ders Olarak Covid-19

Covid-19 Pandemi süreci her kesim tarafından farklı yorumlamalara mazhar olduğu gibi imamlar tarafından da çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Bu yorumlardan en çok üstünde durulanı ise Covid-19’un “bir ders”, tanımlanması; insanlığın Müslümanların üzerinde durup düşünmesi, kendi durumlarını sorgulamalarına vesile olacak bir olgu

olarak değerlendirilmesidir. İmamlar pandemi sürecini her ne kadar korku ve endişe içinde geçirdiklerini ifade etseler de bu hastalığı dini değerlere dayandırarak bir imtihan olarak tanımlanmışlardır: *“Yani pandemide şöyle süreçle ilgili bir korku endişe herkeste olduğu gibi bizde de oldu ama biz yani fedakarlık yaptık yani bizim inançla ilgili elhamdülillah inanıyoruz, güveniyoruz. **Bunun bir imtihan olduğunu düşünüyoruz.**”* (Ömer Yılmaz, İstanbul, Ümraniye). Katılımcı imamlar Covid-19’un Allah tarafından topluma bir sınav olarak geldiği konusunda hemfikirdir. Katılımcılar hastalığın ortaya çıkması konusunda kendilerinde dini anlamdaki eksiklikleri sorgulamışlardır:

“Acaba ne yaptık da biz camiden ayrı düştük, cumadan ayrı düştük. Ramazanlarda camileri dolup taşar mukabelesidir, teravihidir, şeyidir. Biz camide teravih kılamadık yani. Bu cemaate de bize de çok ağır geldi ama aynı zamanda camilerin bir değerini de bize hatırlattı. Bunun için camisiz hayat virane hayattır, cemaatsiz cami de biraz öyledir.” (Yusuf Yıldırım, İstanbul, Ümraniye)

Camiden, toplu namazlardan, Ramazan ayına özel ibadetlerden ve cemaatten ayrı kalan imamlar; bunun sebebini bir imtihanın yanında aynı zamanda Allah’ın bir cezası olarak nitelendirerek kendilerini sorgulamışlardır:

*“... Bu yani zaten Allah'ın bir cezası da çünkü yani Kabe bize kapandı. Camiler yüzümüze kapandı, insanlar birbirinden efendim diyalogu tamamen kesti. **Yani Rabbimiz'in bu bir cezasıydı aslında.** Siz birbirinizi sevmiyorsunuz. ... Ben de size bunları kapatıyorum dedi belki Rabbim. ... Ne birbirimizi sevmeye yine öğrenebildik, ne cemaat olabilmeyi öğrenebildik, ne cami, ne Kabe'nin kıymetini maalesef hâlâ anlayamadık. Ama bu da bir mesela Allah'ın bir musibeti idi ...”* (Hasan Yıldız, Balıkesir, Karesi)

Toplumdaki insanların birbirini sevmedikleri için, birlik ve beraberlik olmadığı için ve Kabe ve cami gibi dini mekanların değerinin bilinmediği için bu hastalığın insanlara geldiğini düşünen Hasan Yıldız, yukarıdaki diğer örnekte olduğu gibi hastalığın sebebini kendisini sorgulayarak aramıştır. Bu örneklerle benzer olarak bazı imamlar da hastalığı dua etmeye ve tövbe etmeye bir vesile olarak görmektedir:

*“Müslüman bir insanın tövbe istiğfar etmesi gerekiyor, ... Belki orada duruyor şey o heralde duruyor. Bilmiyorum koparılmamışsa. Kendimi hazırladım, maksat yani bir şeydir. Yani bir temenni bir dua yani böyle bir dua edin. Yani bizim başımıza böyle bir hastalık gelmiş. Yani bu hastalıktan kurtulmamız için biz Allah'a yalvarır yakalarsak dua edersek kim bilir **belki Rabbimiz bize yani merhameti sonucunda bizi bu hastalıktan kurtarır** yani diye.” (Kemal Ardiç, İstanbul, Beykoz)*

Kemal Ardiç, cami içerisine hastalıktan kurtulmak için dua edilmesine dair bir yazı astığından bahsetmektedir. Hastalığı bir imtihan olarak nitelendirerek tövbe ve duanın gerekliliğinden söz etmektedir. Bu sebeple Allah ile yakınlaştığını düşünen imamlar da vardır. Ömer Yılmaz, *“Yani insan çok dua ettik. Allah’a bizi yaklaştırdı. Yani Allah’a çok dua ettik. Manevi olarak kuvvetlendik. Bu bir imtihan neticede yani.”* ifadeleriyle Covid-19 pandemi sürecini bir imtihan, dua ve tövbe sebebi olarak almış ve Müslüman bireyin kendisini sorgulaması için bir vesile olarak nitelendirmiştir. Bunlara ek olarak hastalığı bir hediye olarak gören imamlar da olmuştur. *“Yani bunu bir dert olarak görmediğim için bu bi hediye Rahmani gördük diyelim yani Cenabı Allah tarafından ki topluma da böyle hep anlattığımızda sohbetlerimizde bu yönüyle bakmaya çalıştık. Yani geldi geçti.”* diyerek diğer imamlara kıyasla hastalığı bir musibet ya da ceza olarak nitelendirmeyen Mustafa Çelik, bunun yerine hastalığı hediye olarak gördüğünü ifade etmektedir. İmamın asıl kastı aslında bu hastalığın Allah tarafından gelmesidir. Yine hastalık sebebiyle dua ve tövbeye yöneldiği için Allah’a yaklaştığını düşünen Çelik, bu sebeple süreci hediye olarak nitelendirmiş ve topluma da o şekilde aktarmış olabilir.

Hiz. Muhammed’in (s.a.v.) *“Müminin durumu gıpta ve hayranlığa değer. Çünkü her hali kendisi için bir hayır sebebidir. Böylesi bir özellik sadece müminde vardır: Sevinecek olsa, şükreder; bu onun için hayır olur. Başına bir bela gelecek olsa, sabreder; bu da onun için hayır olur.”* hadisi imamların Covid-19 pandemi sürecini bu şekilde değerlendirmelerinin sebeplerinden gösterilebilir. İnanca göre Müslüman kimse sevinse de başına bir kötülük gelse de sabretmelidir ve bu durum onun için hayırlıdır. Dolayısıyla imamların Covid-19’u bir musibet olarak algılayarak aynı zamanda bir hayır olarak algılayarak sabretmeleri ve buna bağlı olarak kendilerini sorgulayarak ders çıkarmaları hadis örneğine dayandırılabilir.

3.2.2. Pandemi Yasakları Hakkında İmamların Görüşleri

Sağlık Bakanlığı tarafından dini alanda alınan tedbirler, imamların büyük çoğunluğu tarafından uygulamaya konulmuştur. Bu kuralları fetva ve hadislerle dayandırarak destekleyen imamlar olmuştur. Örneğin Ümraniye’de görev yapan Ömer Yıldız, *“Yo biz zaten kesinlikle böyle bi yani Sağlık Bakanlığı’nın söylediği kararlara hiçbir zaman itiraz etmeyiz. Çünkü zaruret olduğu zaman bunun dini açıdan cevabı fetvası var ya.”* şeklindeki ifadesiyle alınan tedbirleri kesinlikle uyguladığını söyleyerek dini açıdan da desteklemiştir. Kısıtlamaları dini kurallara ve hadislerle dayandırarak doğrulayan imamlar, bunu hem çevrelerinde uygulamışlar hem de cemaate aktarmışlardır:

*“Ya ben onlara bunun bir sağlık açısından yapılması gerektiğini, işte dini açıdan **peygamberimiz sallallahu aleyhi vesellem de işte bir yerde bir veba hastası, bir benzer bulaşıcı bir hastalık varsa oraya gitmeyin tarzında uyarılarının olduğunu;** dolayısıyla bu hastalığın insanı hayatını elinden alabilecek bir hastalık olduğunu, dolayısıyla evde namaz kıldığımız zaman da eğer niyetimizi cemaatte namaz kılmaya yaparsak cemaat sevabımızı alabileceğimizi, kaldı ki evde hanımımız var, çocuklarımız var. Onlarla da cemaat yapıp namazımızı kılıp bu şekilde dini vecibemizi, sorumluluğumuzu yerine getireceğimizi, onlara anlatmaya çalıştım.”* (Süleyman Akbulut, İstanbul, Ümraniye)

Sağlık Bakanlığı tarafından alınan tedbir ve yasaklar hadis örneği ile desteklenmiştir:

“Peygamberimiz sallallahu aleyhi ve sellem hadisin den destek aldılar. Nedir o? Bir memlekette veba veya salgın bir hastalık varsa oraya girmeyin. Oradaysanız çıkmayın. Yani bu kararlar hem dini boyutuyla hem de sosyal boyutuyla zaten akil insanlar tarafından alındığı için sonuna kadar destekledik. Sonuna kadar da devletimizin yanında olduk.” (Mahmut Kaya, İstanbul, Ümraniye)

Mahmut Kaya tarafından örnek verilen hadis ve diğer fetva örnekleriyle pandemi dönemindeki dini alan kısıtlamaları desteklense de bazı uygulamalar imamlar tarafından eleştirilmiştir. Hasan Yıldız, *“Bence o çok yanlıştı. Hele bir uygulama vardı mesela cami açık insanlar camiye geliyorlar, biz de geliyoruz ama cemaatle*

namaz kılmıyoruz. Bu uygulama çok yanlıştı.” şeklinde alınan kararlardaki eleştirisini belirtmiştir. Belirli bir süre camide toplu namaz kılınmaması katılımcı imamlar tarafından yanlış bir karar olarak nitelendirilmiştir. İmamlar kısıtlamalarla birlikte cemaatin de camiden uzaklaştığını ifade etmişlerdir. Balıkesir’de görev yapan Hasan Yıldız, “Camilerdeki şey bence biraz fazlaydı, yani insanlar camiden uzaklaştırıldı. Yani ilk etapta sonraki zaman gibi mesafeli olarak namaz kılma serbest olsaydı yani insanları belki bu uzaklaştırma olmayacaktı artı insanlar böyle çok korkut oldu bence.” diyerek görüşünü belirtmiştir. Bununla birlikte cami içerisinde alınan önlemleri aşırı olarak nitelendiren imamlar olmuştur. Cemaatin camiden uzaklaşmasını da bu kısıtlamalara bağlamışlardır. Ayrıca pandemi önlemlerinin camilerde iyi bir şekilde uygulandığı da ifade edilmiştir. Ali Öztürk, “...ilk etapta sanki böyle bir gereksiz gibi ya niye camiler kapatılıyormuş gibi geldi ama baktılar ki pandemi kuralları en iyi camilerde uygulanıyor.” şeklinde ifade etmiştir. Önlemler kapsamında camilerin kapatılmasını eleştiren imamlar ise çoğunluktadır:

“Yani ilk baştan camilerin kapatılması yerine mesela o teravih Ramazan geçti öyle bir. Kapatılması yerine mesafeli olarak o zaman olabilirdi, namaz kılınabilirdi. Gereksiz şekilde o zaman kapatıldı yani aslında o yanlıştı. Okullarda da aynı şekilde o da yanlıştı, yani sonra sonraki süreçte yine tabii karantina bunlar çoğaldı, yine okullar açıldı yani son zamanda.”
(Samet Özer, Balıkesir, Karesi)

Bununla birlikte uygulanan kısıtlamaları camilerin kapatılması haricinde yerinde bulan imamlar da bulunmaktadır. Örneğin Ümraniye’de görev yapan İbrahim Sönmez, “Benim söylediğim yani eğer ki tedbirler alınsaydı da hiç camiler kapatılmasaydı yani çünkü yine orada biz bir kısım insanlardan haberdar olabiliyorduk ama böyle tamamen içine kapanır olduğu zaman kimseyle haberleşemedik.” şeklinde bir öneride bulunmuştur. Çoğunluk itibarıyla pandemi sürecinde kısıtlamalar kapsamında alınan tedbirler ve yasaklar imamlar tarafından eleştirilmiştir:

“Yani mutlaka devletimiz hani idari amirlerimiz bu konuda birçok insanın bir araya gelerek karar verdiği hususlardır. Ama bir konuda büyük bir noksanlık gördüm. Bu pandemi sürecinde sağlık kurulunda diyanetin

olmaması. Hani bu kadar halka dokunan, bu kadar insanlara yardımcı olan ama çok da ön plana kendini koymayan ve topluma hep yardım eden süreçteyken toplumun o karar verici mercilerinde diyanetin bulunmaması da bizi üzen bir süreç olduğunu söyleyeyim. ... Evet Bilim Kurulu'nda mesela hatta bırakın toplumu, yani kendi dini konularımızda bile başkanlığımızdan şey alınmadan hareket edildi, yani görüş alınmadan ve bu görüş alınmadan hareket edilmesi sebebiyle birçok yanlış kararlar da verildiğini söyleyebilirim.” (Ramazan Sevinç, İstanbul, Beykoz)

Dünyada Covid-19 salgınının baş göstermesi ile 663 Sayılı kararnamenin “... Bakanlığın görev alanı ile ilgili olarak bilimsel ve uzmanlık gerektiren konularda çalışma yapmak ve görüş, bildirmek üzere danışma kurulları ve komisyonlar oluşturulabilir ...” ifadesince (663 Sayılı Kararname, 2011) 10 Ocak 2020 tarihinde bir bilim kurulu oluşturulmuştur. Covid-19 virüsü ile mücadele için oluşturulan kurulda farklı alanlarda uzman ve her biri akademisyen olarak görev yapan tıp bilimciler bulunmaktadır (Darıcı, 2020, s.468). Bilim kurulunda bulunması gerektiği düşünüldüğü için tıp bilimcilerine ek olarak Mart ayında Türk Diş Hekimleri Birliği'nden de bir uzman kurula katılım sağlamıştır. Nisan ayında ise kurulun kapsamı genişletilerek psikoloji, sosyoloji, istatistik ve din sosyolojisi alanlarında çalışmalar yürüten uzmanların kurula katılacağı bildirilmiş ve sonrasında “Toplum Bilimleri Kurulu” ismiyle yeni bir kurul oluşturulmuştur (Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı, 2020a). İmamlar özellikle Toplum Bilim Kurulu tarafından dini alan ile ilgili alınan kararların gerekli kurum ve kişilere danışılmadan alındığını düşünmektedirler. Bu sebeple Toplum Bilim Kurulu gibi bir kurumda DİB'in de bir temsilcisi olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla kısıtlamaları eksik ve yetersiz, dini alandaki kısıtlamaları ise aşırı olarak nitelendiren imamlar çoğunluktadır.

3.2.3. Sahada ve Camide Tedbir ve Yasakların Uygulanması

İlk olarak imamların görev sırasında tedbir ve yasaklara ne derece uyum sağladığı, aynı zamanda gerekli tedbir ve yasakları görevli oldukları mekanda nasıl uyguladıkları önemlidir. Bu durum imamların göreve başlamadan önce aldıkları

eğitim ve bilgilerle ilişkilidir. Örneğin imamların hastalarla birebir muhatap olduğu filyasyon ve Vefa Sosyal Destek grubu çalışmalarında maske, eldiven ya da siperlik gibi malzemeleri kullanıp kullanmaması genellikle imamların önlemler noktasındaki bilinci ya da malzemelere erişimi ile ilgilidir:

*“Ben de aldım tabii resimledim vatandaşa verirken resim çektik attık. Kaymakam bey bu olayı grupta görüyor. Bir bakıyor, bizde maske yok. Eldiven yok. Ondan sonra bizim müftü bey telefon ediyor hocam diyor ya bizim görevlilerimiz diyor bu kadar mı şey? Yani biz görevlimizi niye kaybedelim diyor. Maskesi yok, eldiven yok. Müftü bey de aradı hocam dedi ya böyle bir resim çekmişsin güzel de **hani maske eldiven falan hocam dedim bize maske verdiniz de biz takmadık mı?** Öyle bir şey vermediniz ki bize dedim, sadece resim paylaşın paylaştım dedim. Ama mesafeye dedim uydum dedim yani çok yakın değilim dedim. Ondan sonra dediler. Yani doğru biz görevlilere maske verelim.” (Ahmet Şahin, İstanbul, Beykoz)*

Ahmet Şahin’in ifadesine göre başlangıçta imamlar görev sırasında eldiven ve maske kullanmamış, bu durum kaymakamlık tarafından ise imamların yapmış olduğu rastgele bir fotoğraflama işleminin sonucunda fark edilmiştir. Daha sonrasında kendisine gelen tepkiler üzerine Ahmet Şahin, bu durumun sebebini gerekli ekipmana sahip olmamakla ilişkilendirmiştir. Buna bağlı olarak da kendilerine maske temin edildiğini belirtmiştir. Dolayısıyla başlangıçta var olan tedbir ve yasaklar noktasındaki bilgi eksikliği, imamlara gerekli kurumlar tarafından ekipmanın sağlanmaması ile ilerlemiştir. Görevlendirmenin başladığı ilk zamanlardaki eksiklikler ile ilgili benzer yorumlar devam etmektedir. Ümraniye ilçesinde görevli Süleyman Akbulut bu durumu, “*Vefa grubunda ilk şeyde gezme esnasında daha hastalık ilk çıkmış, elimizde eldiven yok maskemiz yok. Yani diğer kurumlardan gelenlerin mesela öyle şeyleri var her şeyi var. Bizde öyle bir şey yok. Bize eğer verirlerse, getirdiklerinden verirlerse onu kullanıyoruz.*” şeklinde ifade etmiştir. Pandemi sürecinde ekstra görevlendirilen tüm meslek grupları kaymakamlık bünyesinde çalışırken, Süleyman Akbulut’un diğer kurumlardan gelen meslek gruplarının teknik ekipmana sahip olduklarını kendilerinin ise sahip olmadıklarını ifade etmesi personellerin bu ekipmanları kendi bağlı oldukları kurumlardan temin ettiklerinin göstergesi olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla katılımcıların ifadelerine

göre bu durum DİB'in eksikliği olarak nitelendirilmektedir. İmamlar maske, eldiven, siperlik ya da gerekli diğer ekipmanları çoğunlukla kendilerinin temin ettiğini ifade etmektedir. Salih Başaran, *"Maskeleri, maskeler... Genelde biz kendimiz temin ettik, %80, %90 daha hatta."* ve Osman İnce, *"Kaymakamlık vermişti, o da birer tane (gülüyor)."* şeklinde belirtmişlerdir. Bazı imamlar kendilerine gerekli teknik ekipmanı kaymakamlığın verdiğini ifade ederken bazıları da müftülüğün verdiğini ifade etmektedir. Yusuf Yıldırım, *"Ya o onu bir ara müftülük verdi bize ama daha çok kendi imkanlarımla yani. Yani müftülük bize öyle Mesela diyelim ki 3 aylık bir süreç düşünün. Bize 10 günlük ihtiyacımızı vermiştir. Yani o kadar az, ha bunu şey olarak söylemiyorum..."* diyerek maskelerin kendilerine kim tarafından verildiğini ve aynı zamanda ulaşan ekipmanın yetersizliğinden bahsetmiştir. Verilen teknik ekipmanın hem yetersiz olması hem de kendilerine geç ulaşması imamların üzerinde durdukları konulardandır. Süleyman Akbulut, *"Yani ne zamandan sonra bize ya bir ay bir buçuk ay sonra ancak müftülükten şey oldu. O zamana kadar kendi imkanlarımızla kendi şeyimizle aldık. Belki 2-3 ay sonra şey oldu, müftülüğe geldi. Müftülükten biz aldık. Öyle. İşimiz gücümüze baktık."* ifadesiyle durumu izah etmiştir. Örnekler üzerinden anlaşıldığı gibi imamlar çoğunlukla kendi imkanlarıyla teknik ekipman temin etmişlerdir. Bu durum ile ilgili olarak da açıkça eleştiride bulunmuşlardır:

"...hatırlarsanız o zaman maske ücretleri ne kadar fahiş bir rakama çıkmıştı. Yani gidiyoruz. Tamam faaliyette bulunuyoruz kardeşim de hiç olmazsa maskeyi verin. Yani maskeyi karşılayıp onu bile kendi imkanlarımızla karşıladık. Son dönemde bir defa maske verdiler. O da bizim benim ki benim yüz yapım geniştir. Bende bile bayağı bol olan bir şeydi herhalde imalat hatası olarak kalmış." (Osman İnce, İstanbul, Beykoz)

Maske, dezenfektan gibi gerekli ekipmanı kendi kendilerine temin etmek zorunda kaldıklarını ifade eden imamların ifadelerine ek olarak, imamlar fahiş maske fiyatlarından sonra ise alternatif çözüm ürettiklerinden bahsetmişlerdir:

"Kendi imkanlarımla, ben izci lideriyim ayrıca, kendi imkanlarımızla da işte maskemiz olmasa da siperliğimizi kendimiz ürettik. Yani A4 gibi şeyler var, şeffaf dosyalar var, onu kesip naylonla kendimize siperlik yapmıştık yani. Elde olan imkanlarla... ... Yani bir maskenin 25 TL olduğu bir yerde bir

siperliğin herhalde 100 TL olacağını tahmin edersiniz. Kendi imkanımızla yapmak daha akılcıca geldi.” (Osman İnce, İstanbul, Beykoz)

Dolayısıyla imamların görevlendirme esnasında daha çok kendi imkanları ile ekipman temin ettikleri söylenebilir.

İmamlar görev sırasında maske ve eldiven kullanımına, özellikle hasta ile temasında, dikkat ettiklerini ifade etmişlerdir. Salih Başaran, *“Tulum değil de biz maske kullandık ve şey eldiven biz kullandık, eldiven de kullandığım oldu benim. Hele Vefa Destek grubunda yardım götürdüğüm zaman mesela kalem veriyorum, alıyorum eldiven zaman zaman kullandım yani.”* diyerek görev sırasında ekipman kullanmaya dikkat ettiğini ifade etmiştir. Eldiven olmadan yalnızca maske kullanan Samet Özer, *“Eldiven değil de maske vardı. Zaten dokunma yok sadece zile de biz kalemle basıyorduk. Başka bir dokunma yok kapıyı işte diyelim ki elimizde mendil oluyor, mendille açıyorduk. O tarz şeylere dikkat ediyorduk.”* diyerek temas sırasında eldiven işlevi görececek önlemler aldığını ifade etmiştir.

Dolayısıyla başlangıçta bazı imamların tedbirler kapsamında bilgi eksikliğinin bulunması, bazılarının teknik ekipman yetersizliği gibi durumlar sebebiyle görev sırasında tedbir ve yasaklar tam manada uygulanamamış olabilir. Bununla birlikte bazı imamlar ise var olan tedbir ve yasakları eksiksiz olarak yerine getirmiştir. İmamların görev yaptıkları ilçe bu noktada farklılık oluşmasının temel sebeplerindendir. Ayrıca pandemi görevlendirmelerinde kaymakamlığa bağlı olarak çalışan imamlar, gerekli teknik ekipman desteğini göremediklerini ve DİB’in de bu noktada görevli personellerine desteğinin yetersiz kaldığını ifade etmişlerdir.

Camide alınan tedbir ve yasakların uygulaması ise sahadakinden farklılık oluşturmaktadır. Örneğin camide namaz kılmanın yasak olduğu dönemlerde imamlar, cemaate uyarı yapmaları durumunda cemaatten tepki görmüşlerdir. Salih Başaran, *“Yani biz bir camimiz var. Bizi bir camimizden de engellediler gibi söyleyenler vardı, değil mi hocam? Ondan sonra ya hocam siz devlet görevlisisiniz, siz bu işe karışmayın, biz namazımızı kılar gideriz diyenler oldu, değil mi?”* diyerek gelen tepkileri örneklendirmiştir. Camiden mahrum bırakıldıklarını düşünen cemaat mensuplarının, imamların uyarılarını dikkate almadıkları durumlar olmuştur. Örneğin camide bireysel namaz kılmak serbest olsa bile toplu namaz kılmanın yasak olduğu dönemde, cemaat mensupları kendi cemaatlerini oluşturarak namaz kılmışlardır. İmamların da bu uygulamayı eleştirdiği görülmektedir:

“Ya şimdi millet cemaat yapmak istiyor, biz diyoruz ki mesela müftülük bize yasakladı, biz kaldıramıyoruz dedi diyorsun o zaman diyor ki cemaatten birisi ben imam olurum diyor. Ben kıldırırım diyor. Yani bu uygulama yanlış. En son olduğu gibi mesafeli bir şekilde durularak namaz kılmaya devam edilebilirdi yani.” (Hasan Yıldız, Balıkesir, Karesi)

Cami içerisinde bireysel namaz kılınabilirken toplu namazın kılınamaması katılımcıların bazıları tarafından eleştirilmiştir. Bunun yerine mesafeli namazın kılınabileceği tavsiyelerinde bulunulmuştur. Her ne kadar eleştirilse de imamlar bu kısıtlamalara uyduklarını ifade etmektedirler. Toplu ya da bireysel namaz kısıtlamaları dışında maske, seccade ve mesafe uygulamaları da imamların büyük çoğunluğu tarafından camilerde uygulanmıştır: “... gerekli ikazları yaparak bir kısmı mesela maske takmayanlara, camimizde maske bulundurduk. Ondan sonra işte namazlık taşımayanlara ikaz edip belediyeden bizlere ince bir şey namazlık vermişti. Onlardan vererek o kurallara uymayanlar da o şekil kurallara uydurmaya çalıştık yani.” (İbrahim Sönmez, İstanbul, Ümraniye). Kısıtlamaları uygulama konusunda kararlı olan imamlar özellikle maske ve mesafe konularında zorluk yaşadıklarını ifade ederek cemaat ile yaşadıkları tartışmaları örneklendirmiştir:

“Maske noktasında tartıştığımız noktalar oldu. Yani az değil baya oldu (gülüyor) yani bazen cemaatle. Bir kişi takmadığı zaman diğerler hocam bu maske takmıyor, niye takmıyorsun işte maske mikrop bulaştırıyor diyor işte daha çok oluyor falan gibi. Tabii kendi ölçüsünde kendi bildiğince inandığı şekilde itiraz etmeye çalışıyor. O zaman dışarıda kıl diyoruz. Hava o zamanları soğuk ve dışarıda kılıyor işte. Ben kılacağım camidir işte gelip kılarım gibi bayağı bir ilk zamanlar çok sıkıntılı şeyler yaşadık. ...Ama yine de, yani tabii öyle şiddete dönüşecek şekilde değil de sözle tartışmalar oldu.” (Recep Balcı, İstanbul, Ümraniye)

Örnekte de olduğu gibi kurallara uymak istemeyen cemaat üyeleri imamlar tarafından uyarılmıştır. Her iki şehir örneğinde de imamların çoğunluğu kısıtlamaları nasıl uyguladıklarını ve yaşadıkları bazı zorlukları örneklendirirken dezenfektan, namazların cami dışarısında kılınması ve camilerin kapatılması gibi bazı önlemlerin

gereksiz olduğunu ifade etmişlerdir: “*Mesela ilk başta cumayı, Cuma namazını dışarıda kıldık. Yağmur yağacak şekilde apar topar namaz kıldığımız oldu. Ona da gerek yoktu. ... veyahut da camileri kapatmaya gerek yoktu. Direkt araya 2 kişi mesafe koyarak maskeleri takarak da camide kılınabilirdi yani.*” (Samet Özer, Balıkesir, Karesi). Özellikle camilerin kapatılması konusunda katılımcıların büyük çoğunluğu tepkilidir. Toplum içerisinde yer alan diğer mekanlarla kıyaslama yapılarak camilerin kısıtlama alanlarına ilk dahil edilen mekan olduğu düşünülmektedir. Buna bağlı olarak da cemaatin engellendiği gibi görüşlere varılmıştır:

“*Bir de şu oldu mesela ilk defa camiler kapandığı için ki okullar tatil edildi. O haftada camiler de kapatıldı. Camileri mi buldular dediler. Mesela spor salonları bazı yerler kapanmadı. O ilk kapandığında, niye ilk defa camiler kapandı gibi bir tepki oldu. Alışveriş merkezleri, eğlence yerleri mesela o zaman kapanmamıştı. Ya hayırdır en temiz yer camidir diyorlardı mesela niye o alışveriş yerlerine her şeyi kapatmadılar da sadece direkt camiye göz diktiler, cami cemaatini camiden engellediler diyenler de çıkıyordu yani.*” (Salih Başaran, İstanbul, Beykoz)

Samet Özer ve Salih Başaran’ın ortak ifadesine göre camiler temiz yerlerdir ve hastalığın bulaşmasında bir etkileri olmamıştır. Dolayısıyla camideki kısıtlamaları aşırı olarak değerlendirmektedirler. Özellikle 65 yaş üzeri için alınan önlemler imamların daha fazla zorluk yaşamasına sebebiyet vermiştir: “*...camiye almayacaksınız kardeşim cami burası nasıl almayalım? Çıkarın siz çıkın yok, görevli sizsiniz, siz çıkaracaksınız, yani adamın kolundan tutup dışarı atacak gibi bir halimiz de yok, söylüyorsunuz bu sefer farklı anlaşıyor, yapmadığınız şeylerle itham edilmeye başlıyorsunuz. O süreç sancılıydı.*” (Osman İnce, İstanbul, Beykoz). Kısıtlamalara uymak istemeyen cemaat mensuplarına herhangi bir yaptırım gücü olmayan imamlar uyarıdan öteye gidememiştir. Çok nadir de olsa emniyet güçlerine haber vererek durumu bildirmişlerdir. Bunun dışında ise kurallara uymayanları sadece uyarmışlardır.

Dolayısıyla imamların cami içerisinde önlemleri çoğunlukla uygulamaya çalıştıkları gözlemlenmiştir. Örneğin görüşmeler için gidilen camilerde sürece dair uyarı panoları, dezenfektan ya da maske gibi önlemlerin hala yer aldığı görülmüştür. Ancak

bununla birlikte imamlar başlangıç sürecinde daha yoğun olmakla birlikte cemaatten tepkilere maruz kalmışlardır. Bu gibi durumlarda ise cemaati uyarmaktan öteye gidememişlerdir. Bununla birlikte cami içerisinde ve camiye dair alınan önlemler ve yasakları aşırı bulduklarını açıkça detaylandırmışlardır. Aynı zamanda her iki şehir örneğinde de görevli imamlar bu durumu eleştirmekten çekinmemişlerdir.

3.3. Camiyle Filyasyon Arasında Koşturma

Bu kısımda pandemi sürecinde imamlık mesleğini cemaatsiz olarak devam ettiren imamların yaşadıkları zorluklar, asli görevleri ile pandemi sürecindeki yeni görevlendirmelerini birlikte yürütmeleri, imamların iki iş yükünü birlikte yürütürken hayırlı bir insan olma amaçlı motivasyonu, görev sırasında maddi yetersizlikler karşısında buldukları çözümler ve görevlendirmedeki diğer meslek grupları ile kendilerini karşılaştırma durumları analiz edilecektir.

3.3.1. Cemaatsiz İmamlığın Zorlukları

Pandemide yasaklar sürecinde cami imamları kısıtlanmış vakitler de dahil olmak üzere her vakit camiye gitmeye devam etmiş, camide bulunma ve namaz kıldırma görevini bireysel olarak sürdürmüşlerdir. Bu açıdan mesleki asli görevlerini cemaatsiz yerine getirmişlerdir. Ancak kısıtlamalar sebebiyle camide cemaat bulunmamıştır. Namaz ibadetini toplulukla yapmayıp, namazda cemaate liderlik etmemek imamlar tarafından işlerinin anlamını yitirmesi olarak görülmüştür. Osman İnce'nin, *"Bilmiyorum öğretmen de böyle midir ama bir imamın cemaatsizliği yani kıymeti ne kadar kıymetli olursan ol kıymetinin bir değer karşılık görmediği bir hal gibi geliyor bana. O yüzden cemaatsizlik ciddi sıkıntı."* ifadesi bu duruma örnektir.

Cemaatsiz kalma durumlarını duygusal olarak değersiz gören imamlardan Yusuf Yıldırım da bu durumu yalnızlıkla ilişkilendirmiştir. Yıldırım, *"... Biz camide teravih kılamadık yani. Bu cemaate de bize de çok ağır geldi ama aynı zamanda camilerin bir değerini de bize hatırlattı. Bunun için camisiz hayat virane hayattır, cemaatsiz cami de biraz öyledir."* şeklinde cemaatsiz bir caminin eksik olduğunu ifade etmiştir. Ümraniye'de görev yapan Yusuf Yıldırım, *"Biz pandemide hiç kimse camiye gelmese bile camiler 5 vakit açık idi. Yani haftanın her günü 5 vakit camide ezan okunur, imam namaz kılardı, ihmal etmek yok. Yani cami görevinde devam ediyordu."* diyerek

süreçte bireysel olarak da olsa ibadetleri devam ettirdiğinden bahsetmiştir. Camide cemaat olmasa da imamlar camilerini her gün düzenli olarak kontrol etmiş, camiye açmış ve orada bulunmuşlardır. Mustafa Çelik ise yaşadıkları süreci, *“Biz camilerde görev yapmasak da her gün sabah açıp akşam mesela ışıkları yakıp, sabah gelip kapattık. Camileri yine boş bırakmadık ama bunu yaparken yine hizmetimizi de halka olan hizmetimizi de devam ettirdik.”* şeklinde benzer olarak aktarmıştır. Katılımcı imamların çoğunluğu bu durumu bir zorluk olarak nitelendirmiştir.

Sosyal bir meslek olarak nitelendirilen imamlığın yalnız yürütülmesi imamlar için olumsuz bir durum ifade etmektedir. Aynı şekilde görev yaptıkları mekanın boş kalması da duygusal olarak olumsuz aktarılmıştır. Tüm bunlara ek olarak imamlar cemaatsiz olarak bu görevlendirmelerine devam ederken aynı zamanda filyasyon gibi pandemi görevlendirmelerini de yürütmüşlerdir.

3.3.2. İmamların İki İş Yüğü

İmamlar pandemi görevlendirmeleri ile birlikte yeni işlerini yerine getirirken aynı zamanda camideki asli görevlerini de sürdürmüşlerdir. Örneğin vakit namazlarını kıldırırken aynı zamanda filyasyon görevine çıkan imamlar olmuştur. Bu yeni görevlendirmelerini ise cami görevlerinden arta kalan zamanlarda yapmışlardır:

“Ben tek görevli olduğum için yok yani şimdi bu ekstra verilen filyasyon görevi beni çok da etkilemedi. Niye? Çünkü biz mesai saatleri ya demeyelim, doğru olmaz ama namaz saatlerinin dışında yapıyorduk genellikle biz bu işi. Bunu zaten müftülüğümüzün veya kaymakamlığın bilgisindeydi.”
(Kemal Ardiç, İstanbul, Beykoz)

İmamların iki iş görevlendirmesini aynı anda yürütmesi ilgili kurumların bilgisi dahilindedir. Filyasyon görevlendirmelerini asli görevlerinin dışında kalan zamanlarda yerine getirmektedir. Ancak elbette ki bu süreç imamlar için oldukça “yorucu ve koşturmalı” olmuştur. Ümraniye ilçesinde görevli Recep Balcı, *“Çalışma şartlarını şöyle; öğle ikindi arasında yapmaya çalışıyorduk onları. İşte bazen o... Yani yordu bizi diyelim, etkiledi derken yani yine görevde eksiklik yapmadık. Yine geldik, namazımızı kıldık. Sonra tekrar yine çıktık. O şekilde, yani biraz koşturduk.”* şeklinde yorgunluğunu ifade etmiştir. Bu iki iş yükünün bazı noktalardan hafifletilmesini talep

eden imamlar olmuştur. Örneğin pandemi görevlendirmesinde iken öğle ve ikindi namazlarından muaf tutulmanın işlerini kolaylaştırabileceğini ifade edenler olmuştur: “... kurum olur, devlet olur bizim işimizi kolaylaştırmaya yönelik bir çaba içerisinde olsaydı; mesela namazlardan muaf tutsaydı, **öğle-ikindi namazından muaf tutacak olsaydı mutlu olurum** yani onların derdine derman olmaktan. Ama hem bura hem ora bir de tek görevliyim.” (Süleyman Akbulut, İstanbul, Ümraniye). Bu çerçevede katılımcıların çoğunluğu iki iş tanımının aynı anda yürütülmesi durumunu bir zorluk olarak nitelendirmiştir. Süleyman Akbulut, devam eden ifadesinde fiyasyon yaparken vakit namazlarına yetişmenin zorluğunu mesafe uzaklığıyla ilişkilendirerek anlatmıştır. Ayrıca bu zorluğu sahada kullanacak bir araç sahibi olmamanın sonucu olarak nitelendirmiştir:

*“Baya sıkıntılı bir süreç yani. ... hem görevimiz hem o ikisi birden yani yapabilir misin eder misin böyle bir şey yok. (gülümsüyor) Mecburi bir şey koşuldu. Gelip camide namazı kaldıracaksın. **En yukarıdasın mesela oradan geleceksin buraya namazı kılacaksın, tekrar gideceksin, oradan devam edeceksin. Yani çok zor bir dönem.** ... Mesela o Vefa grubunda insanlara bir şey istiyor. Araç yok, bir şey yok, alacaksın, malzemeyi götüreceksin, ona teslim edeceksin. Yani şöyle bir yol düşünün; yolun bir kenarında evin karşısında marketi onu oradan halledemiyor. Sen buradan ta kalkıyorsun işte 1 km, 2 km kadar buradan malzemeyi alıyorsun. Belirli marketlerde alıyorsun, hepsinden alamıyorsun. Götürüyorsun onu ona teslim ediyorsun. Zor bir süreç. Yani bu insan gücüyle olan şey (gülüyor).” (Süleyman Akbulut, İstanbul, Ümraniye)*

Her iki görevin aynı anda yürütülmesi özellikle engebeli ve büyük mahallelerde araç sahibi olmayan imamlar için sorun teşkil etmiştir. Bu açıdan her iki görevin birisinden sorumlulukların düşürülmesi imamların talepleri arasındadır. Yukarıdaki örnekte de ifade edildiği gibi imamların bir kısmı her iki görevlendirmeyi aynı anda yürütmenin zorluklarından bahsederken bir kısmı da bu zorluğun asli görevlerinde aksamalara sebep olduğunu belirtmiştir. Örneğin fiyasyonda sahada olması gereken Balıkesir’de görevli Samet Özer, vakit namazında camide namaz kıldırma görevine yetişememiştir: “Biz mahalle içerisinde gezerken ezanın okunduğu zamanlar oldu. Bir de ben burada müezzin de yoktu o zamanlarda tek başıyım. Hatta bir

keresinde namaza gelmediğim oldu. Yani artık bir cemaatten birisi kaldırmıştır bilmiyorum. Zorluklar oldu, evet.” Katılımcılardan İbrahim Sönmez bu durumun bir sorun teşkil etmediğini, “Bazen eğer uzun sürecekse çift görevli olduğumuz için camide öğle namazlarında bazen gitmediğimizde bir sıkıntı olmadı.” şeklinde ifade etmiştir.

İmamların sahada görev yaparken aynı zamanda camide de görev yapmaları kısıtlamalar sırasında da devam etmiştir. İki iş yükünün kendileri için zorluk teşkil ettiğini düşünen imamlar olduğu gibi yine kendileri için hiçbir zorluk teşkil etmediğini düşünen imamlar da vardır. Örneğin Hüseyin Aydın, *“Herhangi bir şekilde etkilenmedik bizim zaten vakitler arasındaki o boşluk dönemine biz bu hizmeti ayarladık. Bu filyasyon ekibindeki görevimiz iki vakit aralarına denk gelecek şekildeydi. Bu şekilde planladık. Dolayısıyla görevimizi de herhangi bir zararı olmadı.”* demiştir.

Bu düşünce farklılıklarının temelinde imamların araca sahip olması, mahallenin engebeli ya da düz olması, mahallenin küçük olması ve hasta sayısı gibi etmenler yatmaktadır. Dolayısıyla bu durum imamların bulundukları muhite göre değişiklik göstermektedir. Bu farklılıklardan birisi de Balıkesir’de görev yapan bir imamın asli görevinden muaf tutulmasıdır: *“... yani şimdi bizim aslında oraya biz görevlendirildik. Buradaki görevimiz bir nevi geçici askıya alınmıştı ama biz yine burada görevimize de cemaatimizden uzak kalmamak için devam ettik yani.”* (Mehmet Çınar, Balıkesir, Altıeylül). Pandemi görevlendirmesi sebebiyle cami görevinin askıya alındığını ifade eden imam, katılımcılar arasında münferit bir örnektir. Bu durumun, imamın küçük şehirde görev yapmasının ve birlikte çalıştığı kurumlarla olan diyalogunun bir sonucu olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü aynı şehir ve ilçede görev yapan diğer imamlardan herhangi benzer bir ifade kaydedilmemiştir.

Sonuç olarak katılımcıların çoğunluğu asli görev ve yeni görevlendirmelerin aynı anda yürütülmesini bir yük olarak görmektedir. Bununla birlikte iki iş yükünün çalışmalarında bir zorluk teşkil etmediğini düşünen imamlar da mevcuttur. İmamların sahip olduğu ya da olmadığı imkanların ve koşulların bu farklı düşüncelerin oluşmasına sebep olduğu vurgulanabilir.

3.3.2.1. Sağlık Ekiplerinin Yetişemediği Görevler: “Başkasının Görevi”

Her iki şehir örneğinde de imamların çoğunluğu, yukarıda bahsedilen iki iş yükünün yanı sıra filyasyon gibi görevlerin sağlık çalışanlarının görevi olduğunu belirterek başkasının grevinistlendiklerini düşünmektedir: “*Ama biz hani başka bir grevstlendik işte Sağlık Bakanlığı’nın görevini yaptık. Kaymakamlık memurların yapacağı görevi biz yaptık. Onlar yetişemediği için.*” (Ahmet şahin, İstanbul, Beykoz). rnekte belirtildiğizere imamlardan bazıları yaptıkları işleri başkasının grevinistlenmek olarak tanımlamaktadır. Sağlık alışanları pandemi sürecindeki işlere yetişemediği için imamlar onların grevinistlendiğini düşünmektedir. Beykoz’da Görevli Ahmet şahin, “*Daha sonra sağlık ekiplerinin yetişemediği durumlarda filyasyon ekibi kuruldu. O filyasyonda da görev yaptım.*” diyerek sağlık ekiplerinin yetişemediği durumlarda filyasyon ekiplerinin kurulduğunu ifade etmiştir. Bu durum imamların sağlık çalışmalarında görev aldığının ve sağlık çalışanlarının grevinistlendiğinin bir kanıtı olarak gözükebilir. Bu sebeple imamlar da yeni görevlendirmelerini başkasının görevi olarak tanımlamaktadır. Ancak filyasyon, 112 Acil ağrı Merkezi gibi çalışmalar her ne kadar sağlık çalışmaları olarak nitelendirilse de pandemi sürecinde bu gruplara tıbbi yetkinlik gerekmeyen görev tanımları da eklenmiş ve sağlık profesyonelleri dışında kalan diğer memurlar gibi imamlar da bu tanımlar kapsamında görev yapmışlardır. Dolayısıyla imamların sağlık profesyonellerinin grevinistlendiklerini söylemek yanlış bir ifade olabilir.

3.3.2.2. Kendi İmamlık Görevlerine Devam: Cemaatle İletişimi Sürdürme

Kısıtlamalar ve önlemler sebebiyle imamların birçoğunun cemaatlerine yönelik olarak camiden kopmamaları amacıyla yaptıkları faaliyetleri yaygındır. Örneğin Osman İnce, “*Cemaatimizin hemen hemen hepsini telefonla aradık, iyi misiniz, nasılsınız? Cemaat camiye zlediniz mi? Biz sizi zledik diyerek.*” şeklinde cemaatle iletişim halinde geçirdikleri süreci aktarmıştır. Bir imam görüşme sonrasında araştırmacıya mesaj olarak pandemi sürecinde online eğitimin devam ettiğini ve Zoom programızerinden cemaatle dertleştiklerini eklemiştir. Bunlara ek olarak imamlar, ocuk cemaatleriyle olan iletişimlerini devam ettirmek adına farklı çalışmalarda bulunmuşlardır:

“Bir okolata dolabı yaptık. O dolapta sürekli okolatamız olurdu. Camiye gelen her ocuk okolatasını alıp giderdi. Günde beş kez gelsin. Beş vakit okolatasını alıp giderdi. Bu şekilde. Pandemi döneminde dolap dolu kaldı. ocuk yok. Ben de dedim ki kolay. Çocuklar gelmese okolatalar gider ocuklara.” (Yusuf Yıldırım, İstanbul, Ümraniye)

Pandemi görevlendirmelerinin camide de herhangi bir aksaklığa yol açtığı izleniminin verilmemesi ve cemaatle iletişimin sürmesi için imamlar özellikle cemaatin yoğun olduğu vakitlerde camilerde bulunmaya özen göstermişlerdir. Balıkesir’de görev yapan Mehmet Çınar, *“Fark ettirmemeye çalıştık yani, ha söyledik Vefa’da çalıştığımızı yeğemiz var sırtımızda onunla geziyorduk. Ama yine burada cemaatimizin öğlen hani çok bizi göreceği zamanlarda, bizi arayacağı zamanlarda buralardaydık yani.”* demiştir. Camilerde kısıtlamaların olduğu dönem de dahil olmak üzere imamlar, cemaatin izlenimini ön planda tutarak ona göre hareket etmişlerdir. Örneğin cemaatin yoğun olduğu vakitlerde camide bulunan imamlar, kısıtlamalar dahilinde Cuma namazı kılınmasa bile o vakitlerde camide bulunmuşlardır: *“... yine burada cemaatle diyalog koparmamak için yine biz buradaki görevimize cumalarında olsun, yani gerçi cuma kılınmadı o zaman ama vakitlerde genelde bulunmaya da çalıştık yani.”* (Mehmet Çınar, Balıkesir, Altıeylül). Başlangıçtaki alıntılarda belirtildiği üzere cemaatsiz imamlık imamlara çok zor geldiği ve oldukça yıpratıcı bir deneyim olduğu için, imamlar ek görevlendirilmelerine rağmen cemaat ile iletişimi koparmamak adına fiyasyon çalışmaları kadar kendi imamlık görevlerine de özen göstererek iki işi birlikte yürütmeye çalışmıştır. Dolayısıyla imamların bu süreçte cemaatleriyle olan iletişimlerini koparmamaya özen gösterdiklerini söylemek mümkündür.

3.3.3. İmamların Motivasyonu: En Hayırlı İnsan

Çoğunlukla başlangıçta yorucu ve yük olarak tanımlanan pandemi görevlendirmeleri en nihayetinde ise çoğu katılımcı tarafından memnuniyet ifadesiyle bitirilmiştir. Katılımcıların imamların çoğunluğu yaptıkları işten olumlu yönleriyle bahsetmektedir. Nitekim bu görevlendirmeleri hiçbir şekilde yük olarak algılamayan, aksine, bu durumu bir hizmet fırsatı olarak gören imamlar mevcuttur:

*“Çünkü cami dışı hizmetleri daha da genişletme noktasında bu bize bir fırsat olarak geldi. Biz böyle değerlendiriyoruz yani zahmet olarak külfet olarak değil. Cami dışı hizmetlere bir kapı araladı. Biz de yani pandemi sürecine bir de bu olumlu manada buradan bakarak gayret ettik. **Yani yoksa 9’da telefonumuzu kapatıp sabah 8’de açmadık**, öyle olsaydı gece 12’de arayan kişi bize ulaşamayacaktı mesela.” (Hüseyin Aydın, İstanbul, Beykoz)*

Caminin dışında insanlarla iletişim kurma durumu, hizmet etme, karşılıksız yardım etme inancı katılımcıların büyük kısmı için büyük bir motivasyon sebebi olmuştur. Klasik mesai saati uygulamasını eleştiren Hüseyin Aydın, imamlar için mesai saatinin yokluğuna vurgu yapmıştır. Dolayısıyla da daha fazla performans göstererek, görevlendirmenin tanımlamaları dışında, inancına göre “24 saat” karşılıksız hizmet etmiştir. Hatta bu görevlendirmelerden maddi bir karşılık görmemenin kendisini daha da motive ettiğini düşünen Mustafa Çelik, “Gönüllülük yapınca orada maaş alamayınca herhangi bir para da talep etmeyince hizmet daha böyle bir şey oluyor, karşılıksız iyilik; dünyada insanı en çok mutlu eden şey karşılıksız iyilik yapmış ya. Onun tadını orada biz gördük, hissettik diyelim.” şeklinde karşılıksız hizmet etmenin “tadını” olumlu olarak ifade etmiştir.

İmamlar, görüşme sırasında sürecin zorluklarından bahsederken aynı zamanda bu görevi yaparken kendilerini motive eden başkasının duasını almak gibi durumlardan bahsetmişlerdir. Beykoz ilçesinde görevli Salih Başaran, “...Ama insan tabii ki zevk alıyor böyle şeyleri yaparken insanları görüyorsun, yardım ediyorsun. Hani huzur duyuyor yani. ...Öyle bir dua ediyorlar ki insan tekrar gidesi geliyor yani açıkça söyleyeyim.” diyerek yaptığı görevden aldığı “huzuru” ifade etmiştir. Görevleri sırasında hastaların imamlara dua etmesi imamların mutluluk duymalarına, Salih Başaran’ın ifadesine göre “huzur” duymalarına sebep olmaktadır. Benzer şekilde Ali Öztürk için de dua almak rahatlatıcı bir durum olarak tasvir edilmiştir: “Gerçekten yoruluyorsunuz. Bu yönde belki bir şey oldu ama nihayetinde akşam olduğunda veya şu an anlıyoruz ki yapmış olduğumuz görev gerçekten yorgunluğa değer, dua almaya değer. Yani o nasıl biz vatandaş rahatlatırsa vatandaş da duasıyla bizi rahatlattı.” Bu huzur ve mutluluk motivasyonlarına bağlı olarak imamların işte olan verimlilikleri ve motivasyonları artmaktadır. Mutluluk ifadesi imamlardan bazılarında motive edici duygular arasında kullanılmıştır:

*“Yani ben hatta dediğim gibi mutlu olmuş oldum çünkü dediğim gibi insanları tanıma anlamında yanına yaklaşmayıp, yaklaşıp onlarla iyi birebir böyle irtibata geçip bazıları bazı şeyleri tanıma anlamında **beni mutlu etmiştir mesela yani iyi ki gittim dedim.** Yani iyi ki girdim diye dedim diye, mesela biz bu Vefa grubunda iken sosyal destekte, hani insanlara para verdiğimizde çünkü bize verilen parayı teslim ettiğimizde insanların o suratındaki değişimi görmek mutluluğunu görmek, yani insanların sana bakışını...” (Kemal Ardıç, İstanbul, Beykoz)*

İnsanlara yardım etme duygusu ve birebir muhatap olarak iletişim kurma davranışının kendilerini iyi hissettirdiğini ifade eden Kemal Ardıç, hastanın kendisine bakışından dahi etkilendiğini belirtmiştir. Aynı imamın devam eden ifadelerinde ise görevlendirmedeki temel motivasyonunun mutlu olmak olduğu görülmektedir: “... Benim böyle şey olarak anlatacağım şey yaşamadım ama yani ya bu yaptığım yardımlardan dolayı çok şey yaptım ya şey oldum, yani ne derler ona? Mutlu, mutlu oldum yani evet.” (Kemal Ardıç, İstanbul, Beykoz). Çoğunlukla sürecin her ne kadar yorucu olduğunu ifade etseler de imamlar bunu manevi ve dini değerlere dayandırarak motivasyon kazandıklarını ifade etmişlerdir. “Yani filyasyon zaman olarak emek olarak belki bizi çok yordu ama manevi anlamda insanların hayır duasını alma noktasında da bize çok büyük bir fırsat olarak kapı açılmış oldu oradan.” diyen Hüseyin Aydın süreci bir fırsat olarak görmüştür. Hatta bu yeni görevlerini iletişim kurdukları insanlardan da dua almak için bir fırsat sebebi olarak gören imamlar, insanlara yardımcı olan kimsenin en hayırlı kimse olduğunu hadise dayandırarak motivasyon kaynağı olarak belirtmişlerdir: “...**sizin en hayırlınız insanlara en faydalı olandır hadisi şerifi gereği ben bunda gocunmadım, yardımcı olduk hep.** Çünkü vazifemiz bu olduğunu komşusu açken kendisi yok yatan bizden değildir dediği gibi yardımlaşma olduğunda yapmamız gerektiğini düşündük.” (İbrahim Sönmez, İstanbul, Ümraniye).

Dolayısıyla dini ve manevi değerlerin çalışma hayatında imamlar için büyük bir motivasyon kaynağı olduğunu söylemek mümkündür. Başlangıçta hastalıkla yakından muhatap olacakları için çekinen imamların çoğunluğu, sonrasında bu yeni işlerinden keyif ve mutluluk aldıklarını ifade etmektedirler. Bu mutluluğun kaynağı dini ve manevi değerleri içermektedir. Yani imam aslında yaptığı işten salt bir mutluluk

duymaktan bahsetmemektedir. Asıl motivasyon kaynağı karşılıksız hizmet ve insanlara yardım etme duygusudur. Bunun da karşılığı imamlara göre Hz. Muhammed'in (s.a.v) hadisinde de geçtiği üzere en hayırlı insan olmaktır.

İmamların motivasyon kaynaklarından bir diğeri de bağlı çalıştıkları kurumlar tarafından takdir görmeleridir. Bunun somut karşılığı imamlara verilen takdir ve teşekkür belgeleri olmuştur:

“O zaman bir başarı belgesi bir belge mesela verildi Kaymakamlık tarafından. Yani siz dedi yani koşuyorsunuz, ediyorsunuz yani. Allah sizden razı olsun yani böyle birtakım kaymakam hanım da güzel ifadeleri tabii ki ister istemez bizim biraz daha bu işte daha zinde çalışmamızı motive etme açısından iyi oluyordu yani.” (Salih Başaran, İstanbul, Beykoz)

Kaymakamlık tarafından aldığı belgenin kendisini motive ettiğini ifade eden imam, takdir gördüğü düşüncesi ile daha verimli çalıştığını söylemiştir. Bununla birlikte bazı imamların kaymakamlık ya da müftülük tarafından herhangi bir belge almadığı araştırmacı tarafından bilinmektedir. Belge almayan imamların belge alan diğer imamlara göre motivasyonunun daha düşük olduğu ve olumsuz konuşmaya meyilli oldukları gözlemlenmiştir. Dolayısıyla takdir ve teşekkür belgelerinin kurumların personelini desteklediğinin bir göstergesi olarak imamlar için önem taşıdığı vurgulanabilir.

Her ne kadar yukarıda imamların motivasyonunu artıran çeşitli durumlardan bahsedilmişse de bunun aksi, imamların iş motivasyonunu düşüren durumlar da söz konusu olmuştur. Örneğin hastaların kontrolü için filyasyonda çalışan bir imamın, ağır hastalardan birisinin komşusuyla birbirine gidip geldiğini öğrenmesi çalışma şevkini kırmıştır. Yaptığı işi sorgulamasına sebep olacak örnekler yaşadığını ifade eden Osman İnce, *“Yani insanların asla evden çıkmayacak durumuyla bulunduğu bir vakitte adam elini kolunu sallayarak aşağı markete gitmesi veyahut da alttaki komşusunu getirip evde televizyonu ayarlatması ya ben niye gidiyorum dediğim zamanlar olmuştu.”* ifadesiyle motivasyonunun düştüğünden bahsetmektedir. İmamın buradaki sorgulaması yaptığı işlerin karşılığını görememesinden kaynaklanmaktadır. Buna bağlı olarak çalışma motivasyonu ve verimi düşmüştür.

Sonuç olarak imamların süreç içerisinde çalışma motivasyonlarını topluma ve insanlara hizmet, onların duasını almak, karşılıksız hayırda bulunmak gibi daha çok dini temelli unsurlar oluşturmaktadır. Ancak bununla birlikte toplumun kısıtlamalara uymaması gibi durumların da imamların iş şevklerini kırdığı belirtilebilir.

3.3.4. İmamların Maddi Yetersizlikleri Aşma Çabası

Her iki şehir örneğinde de katılımcıların çoğunluğu, görev sırasında kendilerine maddi olarak bir imkan sağlanmadığı için birçok gideri şahsi olarak karşıladıklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte imamlar temel görev tanımlarına ek olarak hal-hatır sorma, toplumun problemlerine çözüm arama, isteklerini karşılama gibi daha şahsi sayılabilecek performanslar da göstermişlerdir: *“Genelde evleri dolaşıp teftiştan ziyade insanların halini hatırını sormak, bir derterinin olup olmadığını not etmek... Burada biz insanların, devletimiz bizi gönderdi, bir isteğiniz var mı? Şeklinde kapısını çaldık” (Mahmut Kaya, İstanbul, Ümraniye)*. İmamların hastalara hal-hatır sorma, problemlerine çözüm arama, isteklerini karşılama gibi işlerini önceliledikleri görölmektedir.

İmamların bunlara artı olarak nitelendirilebilecek bir örneği de görev sırasında şahsi maddi imkanlarını kullanmalarıdır. Örneğin imamlar filyasyon görevlendirmesini yaparken sahada kendi şahsi araçlarıyla dolaşmışlardır. Süleyman Akbulut, *“Yani kendi aracımızla gittiğimiz de oldu çünkü gezeceğiz.”* ifadesiyle çoğunlukla kendi aracını kullandığını söylemiştir. Araçla dolaşılması gereken durumlarda yakıt masrafını da kendi bütçelerinden harcayan imamlar bu durumda daha az yakıt kullanmak için motor da tercih etmişlerdir. Ömer Yılmaz ve Hasan Yıldız’ın ifadeleri sırasıyla bu durumu örneklendirmektedir. *“Benim motorum var. Motor kullanıyorum, motorla yapıyordum bu işi çok çabuk bir şekilde yani mesela bütün mahalleyi geziyordum yani (gülüyor).”* ve *“...artı bir de kendi aracımızla dolaşıyoruz. Hakikaten sıkıntıydı. Mesela arabamızla dolaşsak bize baya bir yakıt teşkil ederdi bu. Motorla dolaştığımız için daha rahat oldu.”* Herhangi bir araç sahibi olmayan imamlar ise yaya dolaşarak görevlerini yerine getirmişlerdir. Ancak bu durumun da kendilerini zorladığı ifade edilmektedir: *“Ama yağmur yağıyor, hava soğuk. Bir de arazi engebeli mecburen kendi aralarında işte bir rota çiziyordum yani. Buradan böyle gitsem şöyle olur. En kısa sürede genelde arabayla da gittiğim daha oldu. Yani çok oldu.” (Ahmet Şahin, İstanbul, Beykoz)*. Yakıt ücretini kendileri karşılayan

imamlar aynı zamanda hastaları da şahsi cep telefonlarından aradıkları için faturalarını kendilerinin ödemesini problem olarak görmektedirler. İmamlar pandemi görevlendirmelerinde hiçbir ek maddi destek almamıştır. Bununla birlikte bu durumdan şikayetçi olan bazı imamlara tek sefere mahsus bir geri dönüş olarak maddi destek sağlanmıştır:

*“Biz de böyle bakınca dedik muhtarlara baktık böyle bir şey verecek. Yakıt desteği veriyorlar. Dedik o zaman biz de istifade edelim. Ondan sonra ben kaymakamla konuştum dedim bundan biz istifade edemeyiz mi? Biz de arabamızla geziyoruz, doğru dedi ya. Hatta muhtar dedi ki, benim bi en yoğun bölge benim bölgemde, benden çok dedi hoca gidiyor hocamız da alsın falan. O zaman dediler, hocalara da bunu yapalım. **Ya bir sefere mahsus olarak bir yardımda bulundular da bu şekilde bir yakıt desteği verdiler.** Onun haricinde şey genelde cebimizden gitti. Yani yapmasak içimize sinmiyor.” (Ahmet Şahin, İstanbul, Beykoz)*

İmamların görevlendirmeleri sırasında ek olarak maddi destek almadan çalışmaları ekstra bir performans olarak sayılabilir. Bununla birlikte imamların görev sırasında da benzer olarak gösterilebilecek çalışmaları bulunmaktadır. Örneğin imamlar, hastaları ziyaretleri sırasında ekonomik olarak gözlemlene imkanı da buldukları için; gerekli gördükleri durumlarda kurumsal desteğin dışına çıkarak hastalara bireysel olarak yardımcı olmuşlardır. *“Hatta bazılarında biz çıkardık mesela cebimizden de olsa harçlık mesela yani yardımcı olma bakımından onlara yardımcı olmaya çalıştık.”* diyen Salih Başaran kendi ceplerinden yardımda bulunduklarını ifade etmiştir. İmamlar görev tanımları dışında kalan ancak hastaların kendilerinden talep ettikleri herhangi bir ihtiyacı geri çevirmeyerek yerine getirdiklerini örneklerle ifade etmişlerdir. Örneğin Hüseyin Aydın, *“Ya bir teyze demişti ben elektriğim kesildi. Bunu bir şekilde açtırın demişti. Yani bu normalde şeydir filyasyondaki ana istek ve ihtiyaçların biraz bir nevi birazcık dışında bir şey. Ama biz onu gerekli kişilerle yerlerle görüştük.”* ifadesiyle olayı örneklendirmiştir. İmamların bahsettikleri destek yalnızca para desteği değil aynı zamanda gıda, okul malzemesi ya da çocukların talep ettiği küçük şeyleri kapsamaktadır:

“Şimdi sokağa çıkma yasağı var. Çocuğu da çikolata istiyormuş. Mesela o kadının yakarışları beni çok şey yapmıştı. Yani ne kadar (duraksıyor) zor bir durumda kalmıştı. Biz de kendi imkanlarımızla alıp götürdük bir şeyler ikram ettik işte o kadın çok mutlu olmuştu.” (Süleyman Akbulut, İstanbul, Ümraniye)

İmamlar hastaların karşılaştıkları problemleri yerel çözümler üreterek çözüme kavuşturmuşlardır. Örneğin maddi ihtiyacı olan bir aileye, kendi çevresinden maddi destek toplayarak teslim etmişlerdir: *“... Bunu bazen kaymakamlığa bildiriyorduk ihtiyaçları, yerel olarak çözebileceğimiz ihtiyaçları biz yerel olarak çözüyorduk. Mesela tanıdıklardan, cami cemaatinden, arkadaşlardan, akrabalarından şurada şöyle bir sıkıntılı aile var diyorduk, herkes...” (Yusuf Yıldırım, İstanbul, Ümraniye).* Yine karşılaştıkları sıkıntıları yakın çevresiyle paylaşan imamlar, kendilerini aracı olarak tayin ederek topladıkları parayı ya da erzağı hastalara teslim etmişlerdir. Bunu da kurumsal desteğin dışında kalarak yerel desteklerle çözmüşlerdir: *“... Hocam şunu götür, o aileye emanet et, yok IBAN versinler bize yok bilmem erzak gönderelim... Bu tür şeyleri hep paylaşarak yapabiliyorsunuz yani. Yani o dönem mesela bizim mahallede ben cami olarak ciddi bir erzak dağıttık biz.” (Yusuf Yıldırım, İstanbul, Ümraniye).* İmamların yerel ya da kişisel çözümlerine örneklerden birisi de görev sırasında karşılaştığı bir aileye şahsi olarak destekte bulunan Ömer Yılmaz’ın deneyimidir:

*“... ben filyasyona gittim oraya dedi ki, ya bizim evde herkes hasta annem hasta çok hasta genç bir çocuk dedi ki, işte bizim dedi yani yemeğimiz yok sıcak yemeğiniz falan dedi. Belediyeyi aradım filan dedim ki, **ya niye ben belediyeyi arıyorum dedim, tamam mı hanım da dedi ki, ya biz yapalım dedi götürelim dedi.** Yani böyle duygusal bir şey oldu ya biz hanım yaptı yemeğe ben de götürdüm. Çocuklar bize çok teşekkür ettiler yani. Öyle yani.” (Ömer Yılmaz, İstanbul, Ümraniye)*

İmamlar bu performanslarının artı bir durum olduğunun farkındadırlar. *“Bir ara bir kardeşimizin bir hediyesi olmuştu. İhtiyaç sahibi gördüğümüz ailelerde bu konu bunu takdim ediyorduk. Ama o bizim kendi şeyimiz imkanlarımızla yapmış olduğumuz faaliyetti.”* diyen Osman İnce farkındalığını bu şekilde ifade etmiştir. Pandemi

görevlendirmeleri dışında kalan bu görevleri yerine getiren imamlar, kendi çabalarıyla yaptıkları işten mesleki bir doyum kazanma imkanı bulmuşlardır. Çağrı merkezinde görev yapan Ramazan Sevinç'in, *"Evet, yani şunu biz onlara vurguladık, herhangi bir ihtiyacınız olduğunda söyleyin bize. Biz gereken şeyi yapmak için elimizden geleni gösteririz. Sizlere faydalı olsun. Çağrı merkezi harici."* ifadesine göre; imamlar çağrı merkezi görev kapsamı haricinde herhangi bir ihtiyaç halinde hastaya yardımcı olacaklarını direkt olarak ifade etmişlerdir. Buna bağlı olarak da iletişim kurdukları hastayı süreç boyunca ihtiyacı karşılanana kadar takip etmişlerdir:

"... Yani normalde bizim görevimiz sadece talebi alıp oraya yazmak ve talebi ilgili mercilere ulaştırmak ama bu yetmiyordu. Biz bu süreçte bununla birlikte bir de takip yapıp acaba o kardeşimize ulaştılar mı? Hani bu sıkıntıdan kurtuldu mu diye böyle bir şey yapıyorduk yani." (Ramazan Sevinç, İstanbul, Beykoz)

Benzer durum diğer imamlar tarafından da ifade edilmiştir. Örneğin Süleyman Akbulut tarafından, *"...işte cemaatimizden hasta olduğunu bildiğimiz ama görevimiz olmadığı halde halini hatırını sordüğümüz işte ihtiyacın falan varsa ihtiyacını karşılarız dediğimiz ve kimi zaman da ihtiyacını karşıladığımız insanlar oldu."* şeklinde ifade edilmiştir. Görev kapsamında olmadığı halde hal hatır sorma, ihtiyaçlarının karşılanıp karşılanmadığını takip etme gibi faaliyetler imamlar tarafından yürütülen artı performanslardır.

Bunlara ek olarak görev tanımının dışına çıkmadığını, hastayı kontrol etmekten başka herhangi bir işle meşgul olmadığını ifade eden Hasan Yıldız, bu durumu *"Biz zaten yani hastayla böyle çok yakın olup da bir şeyler yapmıyorsun zaten, kurallara uyuyor. Yani evde misiniz, evdeyim diyor. Biz gidiyoruz başka bir şey yapmıyoruz yani."* şeklinde görev tanımı dışında farklı bir iş yapmadığını ekleyerek ifade etmiştir.

Dolayısıyla imamların büyük çoğunluğu artı bir performans göstererek yaşadıklarını örneklendirmiş olsa da bu genellemenin dışında kalan imamlar da olmuştur. İmamların büyük çoğunluğunun görev tanımlarına ek olarak çalışmalarda bulunması manevi değerlere dayanmaktadır. Yine benzer olarak insanlara karşılıksız hizmet etme, güzel bir davranışta bulunma, ihtiyacı olanın ihtiyacını karşılama gibi işler İslam dininde övülen işlerdendir. Buna bağlı olarak imamların önemli bir kısmının dahil oldukları pandemi görevlendirmesini bu yönde kullandığını söylenebilir.

3.3.5. Diğer Meslek Grupları ile Kendilerini Karşılaştırma

Pandemi sürecindeki yeni görevlendirmelere dahil edilen meslek grupları 3 ay çalışıp 3 ay izinli sayılarak ya da farklı döngülerde dönüşümlü olarak görev yapmışlardır. Döngüler meslek gruplarının bağlı olduğu kurumdaki personel yoğunluğuna bağlı olarak daha uzun ya da daha kısa olabilmektedir. Bu çalışma yöntemi dönüşümlü mesai uygulaması olarak tanımlanmıştır. Dönüşümlü mesai, yukarı da belirtildiği üzere devlet bünyesinde görev yapan memurların pandemi sürecinde filyasyon, 112 Acil Çağrı Merkezi ve Vefa Sosyal Destek gruplarında görevlendirilmelerini kapsayan uygulamadır. Bu kapsamda başta sağlık çalışanları olmak üzere; polis, asker, jandarma, astsubay, bekçi, muhtar, öğretmen gibi meslek grupları pandemi sürecinde bu uygulamaya bağlı olarak görevlendirilmiştir. Dolayısıyla DİB bünyesinde görev yapan din görevlilerine de ait bir dönüşümlü mesai sistemi vardır. Ancak çalışma kapsamında katılımcılara bakıldığında ise aralıksız görev yapan imamların sayısı çoğunluktadır. Örneğin 2 yıl boyunca aralıksız aktif olarak görev yapan imamlar olmuştur. İmamların dönüşüm uygulamasının belirli bir çizgide ilerlememekle birlikte aralıklı olduğu ifade edilmiştir:

“Milli Eğitim’dekilerin elemanları çok olduğu için 6 ayda bir 6 ayda bir, sonradan bizde de çoğalma olduğu için biz de 6 ay ben görev yaptım, 9 ay ondan sonra tekrar ara verildi. Sonra bir 3 ay daha yaptım, belki 12 ay da yapmış olabilirim, böyle ilk başta dokuz da. Sonra ara verdik, tekrar bir daha yaptık yani.” (İbrahim Sönmez, İstanbul, Ümraniye)

Normalleşme sürecinin başlamasının ardından ise diğer meslek gruplarının asli görevlerine döndüklerini ifade eden imamlar kendilerinin de asli görevlerine dönmelerine rağmen bu işi sürdürdüklerini ve vaka sayılarının en düşük seviyeye inişine kadar devam ettiklerini eklemişlerdir. Balıkesir’de görevli Mustafa Çelik, “... Din görevlileri bu hizmete biraz daha devam ettiler. Ta ki artık böyle bu vaka sayısı iyice düştükten sonra bu lüzum ortadan kalkmış oldu yani.” diyerek vaka sayısı düşene kadar çalıştıklarını ifade etmiştir.

İmamlar pandeminin beşinci ayında görevlendirmeye getirilmişler ve neredeyse 2 yıl boyunca aktif olarak bu görevlendirmelerde hizmet etmeye devam etmişlerdir. Görevlendirmelerinin ne zaman bittiğine dair net bir bilgi olmamakla birlikte 2022

Mayıs ayına kadar seyrek de olsa devam ettikleri görülmektedir. Vaka sayısı ve kısıtlamaların, özellikle sokağa çıkma yasağı gibi durumların imamların görevlendirilme sürecinde etkili olduğu görülmektedir. Osman İnce, “*Aralıklı olarak yani sürekli olarak devam etmedi. Mesela hani hatırlarsınız bir ara böyle rahatlama oluyor. Sonra tekrar kapanmalar oluyordu. Özellikle kapanma zamanlarında aktif olarak görev alıyorduk.*” şeklinde belirterek görev sürecinin değişkenliğinden bahsetmiştir. Dolayısıyla imamların görev yapma sürecinin tamamen vaka sayısının artış ve azalmasına bağlı olduğu söylenebilir. Bu süreç dönüşümlü mesai uygulamasına göre değil ihtiyaç haline göre belirlenmiştir. O halde bu görevlendirmenin “ihtiyaca binaen” yapıldığı algısı da öne çıkmaktadır. İmamlar tek bir görev kolunda değil, çeşitli kollarda farklı iş tanımlarıyla çalışmışlardır.

İmamların diğer meslek gruplarından en çok atıfta bulundukları grup öğretmenlerdir. Birkaç imamın beyanına göre öğretmenlerin göreve dahil edilmesinde imamların etkisi büyüktür. İfadelerine göre Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı memurların da bu görevlendirmelere dahil edilmesi ve iş yükünün paylaşılması için yetkili mercilere beyanda bulunmuşlardır:

“... Bazen Milli Eğitimdekilerin bu görevi az yaptığını yani paylaşımda daha çok imamlara yüklenildiği söylediler. Biz de bu konuda benim sendikal bir görevim olduğumdan dolayı da şube yönetiminde olduğum için de bunu kaymakamlığa bildirdik. **Yani bu görev bütün devlet memurları arasında paylaşılsın** ama bizim de böyle bir zamanda devletimizin yanında olacağımızı söyledik arkadaşlara ve nitekim daha sonra da Milli Eğitimi de devreye sokarak zorlanan arkadaşlarımızın görevleri de hafifledi. **Yani burada şunu da gördük, yani bir tarafa yüklenilmemesi gerektiğini**, milli eğitimdeki arkadaşları da burada durumu izah ederek yani bir vazife veriliyorsa herkese eşit verilmeli, bir kuruma ses çıkarmaz, komple o kuruma yüklenelim, öbür kurum daha az ses çıkar diye onları, yani daha çok ses çıkar bir şey yaparsak diye böyle bir durum yaşadık ama biz bunu şunu görüyoruz ki, yani hak arandığı zaman verilir.” (İbrahim Sönmez, İstanbul, Ümraniye)

Buradaki imamın sendikada bir görevi olmasının talebini ifade edebilmesini mümkün kıldığı görülmektedir. “Hak arama” ve “sesini çıkarma” düşüncesiyle taleplerinin karşılık bulduğunu ifade etmektedir. Bu talep MEB özelinde bir taleptir. Ancak başka

bir görüşmeden de yalnızca öğretmenlerin değil polis ve mühendisler gibi farklı memurların da pandemide filyasyon sürecine dahil edilmesi gerekliliğine imamların dikkat çektiği aktarılmıştır:

“...mesela diyelim ki bizim gibi görev yapan arkadaşların da bu işte yardımcı olmaları gerektiğini sadece biz değil de herkes, yeri geldiğinde öğretmeni de bu taşın altına elini koyması gerekiyor. Bunu zaman zaman konuştuk, gündeme getirdik yani. Ondan sonra zaten polisi koşuyordu bu işte, polisi koşuyordu. Gerekirse bu işte mühendisi olan yine elini taşın altına koyacak. Efendime söyleyeyim yani halk olarak resmiyette kim görev yapıyorsa onlar da yeri geldiğinde yardımcı olmaları gerektiğini gündeme getirdik yani mesela.” (Kemal Ardıç, İstanbul, Beykoz)

Buna ek olarak pandemi gibi bir kriz döneminde yalnızca imamların değil tüm meslek gruplarının görevlendirmelerde bulunması gerektiğini ifade etmişlerdir: *“Yani açıkçası şöyle bir şey yani gerektiği vakit, imam olsun öğretmen olsun, mühendis olsun fark etmez kim olursa. Görev ne olursa olsun vatandaşa yardımcı olma açısından yani hepimiz bu taşın altına elimizi koymamız gerektiğini anladık. Yani sadece imam değil.” (Salih Başaran, İstanbul, Beykoz)*. Salih Başaran’ın ifade ettiği “sadece imam değil vurgusu” bu süreçte imamların diğer meslek gruplarına göre daha çok çalıştığı düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla böyle bir süreçte tüm meslek gruplarının dahil olması gerektiğini ifade etmiştir.

3.3.5.1 İmamlar: En Yoğun Biz Çalıştık

Görevlendirmeye dahil olan imamların sadece din görevlilerinin görevlendirildiğini ve diğer meslek gruplarının sahada olmadığını düşünmeleri kendi gözlemlerine dayalı bir tespittir. Bu durumu tespit edip yetkililere iletmeleri ve gündemde tutmaları imamların bir yandan kendi ifadeleri ile “devletin yanında durma” ama bir yandan da sadece kendilerinin değil diğer memurların da bu işte görevlendirmeleri yönünde bir hak arayışı içinde olduklarını göstermektedir. Bu bağlamda bazı katılımcılar en büyük katkıyı imamların yaptığı şeklinde kendi rollerinin altını fazlaca çizmekten de geri durmamıştır: Beykoz’da gören yapan Ali Öztürk, *“Yani biz imamlar yaptık bu işi, Diyanet üstlendi bu filyasyon görevini ve bir hakkın da ben yaptıklarına eminim gerçekten yani.”* şeklindeki ifadesiyle bu durumu desteklemiştir.

Sosyal medyada bazı memur gruplarından bu konuyla ilgili imamların açık bir şekilde itirazları mevcuttur. Mil Diyanet Sen'in 26 Ekim 2020 tarihinde sosyal medya üzerinden yaptığı paylaşımda meslek grupları arasında pozitif ayrımcılığın olduğu ve bu görevlerin sadece din görevlilerine verildiği vurgulanarak, hem cami görevi hem de filyasyon gibi görevlerin aynı anda yürütülmesinin zorluklarından bahsedilmiştir (Gül, 2020). Paylaşımın altına Cuma namazını imamsız kılmak durumunda kalan cemaat haberi eklenmiştir. Ayrıca paylaşıma din görevlileri ve din görevlilerinin aileleri tarafından yapılan yorumlar da verilen düşünceyi desteklemektedir.

Katılımcıların yaptıkları işi anlatırken de özellikle bu işte en çok DİB personelinin çalıştığını ifade etme durumları devam etmektedir: *“Yani kamu personelinin yapacağı veyahut da kamudan bekleyen bütün hizmetlerde boş kalan kadrolarda en çok biz bizim ekibimizi yani Diyanet camiasını gördüm diyebilirim.”* (Osman İnce, İstanbul, Beykoz). Kamuda boş kalan her yerde imamların görevlendirildiği düşüncesi katılımcıların çoğunluğunu oluşturmaktadır. İmamlar iş yükünün yoğunluğunun imamlar ya da din görevlileri özelinde olduğunu düşünmektedirler. Süleyman Akbulut, *“Yani bu diyebilirim ki bu şeyde hep belki en çok biz görev yaptık.”* diyerek bu durumu ifade etmiştir. Covid-19 pandemisinin getirdiği kriz anında birçok devlet kurumu personelini bu alandaki çalışmalara yönlendirmiştir.

Bu açıdan tamamen DİB bünyesinde bu işin yürütüldüğünü düşünen imamların bulunması şaşırtıcıdır. Pandemide polis, zabıta ve en azından sağlık personelinin de asıl rol oynadığı düşünülünce imamların kendi küçük bölgelerine dayalı olarak genel bir tespitle bulunma gibi bir yanılgıya düştükleri ve/veya bunda filyasyon sürecinde çok yıpranıp yorulmalarının da bir etken olduğu öne sürülebilir. Ancak elbette tüm imamlar bu şekilde düşünmemektedir. Aksini ifade eden diğer meslek gruplarının da rol almasına dikkat çeken imamlar da olmuştur: *“Yani bu sadece Diyanet personeli değil. Mesela öğretmenler de bu işin içinde vardı. Mesela mahallede oturan memurlar, tamam mı? Öğretmenler de vardı. Sonra zabıta bu işin içine girdi.”* (Ömer Yılmaz, İstanbul, Ümraniye).

Bazı imamlar yalnızca DİB personelinin dahil edildiğini ifade etse de devam eden ifadelerde aynı mahallede ikamet eden tüm memur gruplarının görevlendirmelere dahil edildiği beyan edilmiştir. Çağrı merkezinde gören yapan Ramazan Sevinç, *“Çünkü çağrı merkezine sadece biz yoktuk. Çağrı merkezinde öğretmenler de vardı.*

Çağrı merkezinde mülki amirliklerden kişiler de vardı.” diyerek diğer meslek gruplarıyla birlikte çalıştığını ifade etmiştir. Buna ek olarak Samet Özer de benzer bir ifade ile “Yok maske dağıtımını bekçiyle yaptık. Hasta kontrolünü yalnız yaptık.” belirtmiştir. Özellikle belirli görevleri imamlar tek başlarına yapmamışlardır. Örneğin maske kontrolünde bazı durumlarda vatandaşa ceza yazılması gerektiği için imamların yanında bekçi, polis ya da zabıta görevlendirilmiştir. Ömer Yılmaz, “Yok biz sadece öğretmenlerle Vefa grubunda çalıştık. Bir de bekçiler vardı, polisler. O da şeyden dolayı maaşları bankadan onlar güvenlik olarak alabiliyorlar. Yani güvenlik olarak bekçi olması gerekiyor paralarla yine. Biz sadece şoförlük yapıyorduk.” ifadesiyle bu durumun sebebinin güvenlik olduğunu düşündüğünü belirtmektedir.

Yine maaş dağıtımı görevinde vatandaşın kişisel güvenlik bilgilerinin ifşası sebebiyle göreve bir bekçi, polis ya da asker dahil edilmiştir: *“Polislere belirli aileler verildi. Nedir mesela bunlar, iyice ağır hastalar verildi onlara. Mesela evden hiç çıkmaması gereken hastalar verildi. Bir bize biraz daha böyle hafif ama çıkmaması gerekip de hafif hastalar bize verildi.” (Samet Özer, Balıkesir, Karesi)*

İşbölümünün işin yüküne göre personele dağıtıldığı bu aktarımlardan anlaşılmaktadır. İmamlara daha “hafif” hastalar verilirken “ağır” hastalık geçiren vatandaş polislere yönlendirilmiştir. Dolayısıyla polislerin daha riskli görevlendirilmelere dahil edildiğini, imamların ise daha hafif işlere dahil edildiği anlaşılmaktadır. İmamların hem sağlık hem de güvenlik kapsamında yetkisinin olmaması, onların bir yandan hafif ama bir yandan da daha çok iş yapmalarına sebep olmuştur ki belki bu da imamların “iş biz yüklendik” algısına zemin oluşmuştur. Bu açıdan görevlendirmede iş yükü kadar işin içeriğinin de önemli olduğu belirtilebilir. Diğer meslek grupları dönüşümlü olarak görevlendirilirken imamlar ihtiyaç halinde, vaka sayısının çokluğuna göre hizmet vermişlerdir. Örneğin Hasan Yıldız’ın ifadesine *“İlk etapta öğretmenler başlamıştı bu işe daha sonra o zaman okullar kapalıydı. Okullar açılınca bize verildi yani.”* şeklindedir. Öğretmenler asli görevleri başlayınca pandemi görevlendirmelerinden çıkarılırken imamlar camiler açılsa da göreve devam etmişlerdir. Camilerdeki kısıtlamaların son bulması ile hem cami görevlerini hem de filyasyon, Vefa ya da çağrı merkezi görevini devam ettiren imamlar çoğunluktadır. Balıkesir’de gören yapan Mustafa Çelik, *“...bu pandemi sürecinde devlet görevlilerimiz, özellikle diyanetimiz, polis teşkilatımız, jandarma olsun, 112 olsun işte*

hastane personelleri olsun; hepsi el ele hep birlikte halkımızın, vatandaşımızın ihtiyacını görmeye çalıştık bizler.” diyerek tüm meslek gruplarının birlikte çalıştığını ifade etmiştir.

Dolayısıyla devlet bünyesinde kadrolu olarak görev yapan hemen hemen tüm memur grupları gibi imamlar da bu çalışmalara dahil edilmişlerdir. İmamlar, çoğunluğunun düşüncesine göre en yoğun çalışan ve süreçte yalnız kalan grup olsalar da; bir kısmının düşüncesine göre pandemi sürecinde tüm memur grupları birlikte çalışmışlardır. Ancak yine de imamların vakaların en düşük anına kadar hem asli hem de pandemi görevlerini aralıksız yürütmeleri göz ardı edilemez. Bu çerçevede imamların iş yükü ve diğer gruplara göre kendilerini daha dezavantajlı görevlendirildiklerini düşünmeleri görece makuldür.

Bununla bağlantılı olarak imamlar pandemi sürecindeki görevlendirmelerinde bireysel olarak da olumlu ve olumsuz, psikolojik ya da fiziksel olarak etkilendiklerini ifade etmişlerdir. Ömer Yılmaz, *“Olumsuz olarak da herkesin etkilendiği şeyler yani işte biraz korku, biraz endişe, sağlık sorunları yaşadık. Yani işte bende biraz psikolojik şeyler oldu. İlaç falan kullandım.”* diyerek görevlendirmenin olumsuz etkilerinden bahsetmiştir. Mülakata başlamadan önce psikolojik olarak yaşadığı rahatsızlıktan bahsetmiş olmasına rağmen görüşme sırasında bunu detaylandırmak istememiştir. Yalnızca psikolojik tedaviye başlayarak ilaç kullanımını devam ettirdiğini belirtmiştir. Fiziksel sağlık sorunu olarak etkilenen imamlardan Ramazan Sevinç ise çağrı merkezi görevinde kilo aldığını ifade etmiştir. Ayrıca gözle görülür olan deri hastalığının pandemi sırasında ilerleyerek görünür hale geldiğini belirtmiştir: *“Sadece sağlık açısından biraz etkilendim. Çağrı merkezinde biliyorsunuz; oturuyorsunuz, saatlerce yerinizden kalkmadığınız için sadece temel ihtiyaçlarınızı görüyorsunuz. Bu sıra kilo aldık. Yani kiloluyduk daha çok kilo almış olduk. Bir de bende bir deri hastalığı vardı, o artmış oldu yani.”* (Ramazan Sevinç, İstanbul, Beykoz)

Sadece imamlara özel olmamakla birlikte etki alanlarından aslında en önemlisi imamların görev sırasında Covid-19 hastalığına yakalanmalarıdır:

“Mesela ben filyasyona başladım. Bir süre sonra Covid oldum, 17 gün hastanede yattım. Astım rahatsızıyım kendim. Covid sürecim yaklaşık 45 gün sürdü benim evde yatmam ve hastanede yatmam toplam 45 gün sürdü. 60 gün

görev yapamadım ben. Göreve başladığım vakit tekrar filyasyona gittim. Ve hiç ara vermeden.” (Yusuf Yıldırım, İstanbul, Ümraniye)

Pandemi sürecinde hastalığın yaygın olması bu kategorinin önemini düşürse de, imamların görev sırasında bu hastalığa yakalanmış olmaları ve hastalığı ağır şartlarda geçirmiş olsalar bile kısa süre içerisinde göreve geri dönmeleri etkinin önemini arttırmaktadır. Bunlara ek olarak sürecin imamlara kişisel etkilerinden birisi de imamların kişisel bakış açısını değiştirmesidir. Örneğin Kemal Ardıç, bu süreçteki görevlendirmenin kendisini sistematize ettiğini, insanları tanımalarını sağladığını, olayları daha farklı bir şekilde yorumlayabilme yeteneği kazandırdığını düşünmektedir:

*“... insanlara hani gidip sadece belki o hastalıkla ilgili soru sorduğumuzda veya hani bir şey yaptığımızda, onun dışında benim de aldığım onun da benden aldığı bazı şeyler oluyor. Yani bunlar görünmeyen yüzleri diyelim mesela bu işin. Nedir mesela sen görüyorsun ya insanlığı görüyorsun, insanları tanıyorsun orada. ...farklı geliyor. Ve sen onu farklı görüyorsun. O da bizim hayatımızda farklı geliyor ve bu ne bileyim. **Hani bizi bu anlamda dizayn ediyor.** Daha farklı görmemizi şey yapıyor sağlıyor daha doğrusu.” (Kemal Ardıç, İstanbul, Beykoz)*

Dolayısıyla pandemi sürecindeki yeni görevlendirmelerin imamlar için çok boyutlu etkilere sahip olduğunu söylemek mümkün hale gelmiştir. Süreç, imamlar üzerinde kişisel olarak; fiziksel, psikolojik ve düşünce yapısında farklı şekillerde kendisini göstermiştir. Olumsuz olarak bazı imamlarda sağlık problemlerine yol açan bu süreç, olumlu olarak ise bazı imamlara sosyal çevre ve toplum nezdinde katkılar sunmuştur.

3.4. İmamlık Mesleğinin İtibarının Toplumsal Yansımaları

Bu kısımda imamların saha görevlendirmelerinde iletişim kurdukları hastaya kendilerini hangi kimlikle tanıttıkları, toplumun imamların pandemide görevlendirmelerine tepkileri, imamların toplum ve idareciler tarafından değerlerinin bilinmedikleri düşüncesi ve bununla bağlantılı olarak pandemi sürecinde kendilerini gösterme fırsatı buldukları düşüncesi ele alınacaktır.

3.4.1. Açık-Gizli İmamlık Kimliği: “Merhaba! Ben Cami Hocası”

İmamların pandemi görevlendirmelerinde kendilerini karşı tarafa/hastaya nasıl tanıttıkları; imamlık kimliğini mi yoksa kaymakamlık kimliğini mi tercih ettikleri imamdaki farklılık göstermektedir. Her iki şehir örneğinde de bir tarafa doğru yoğunluk olmaması bu durumun imamlar içerisinde de ikircikli bir durum olduğunu göstermektedir. Örneğin farklı ilçelerde görev yapan Ömer Yılmaz ve Ali Öztürk’ün birbirinden tamamen farklı ifadeleri sırasıyla, *“Yok biz kaymakamlıktan geliyoruz diyoruz. Kaymakamlıktan.”* ve *“Ya zaten hani cami imamı olmamız hasebiyle biz tanıtıyorduk da kendimizi yani biz cami hocasıyız.”* şeklindedir. Kendisini kaymakamlık görevlisi olarak tanıtan, imam olduğunu söylemeyi kesinlikle tercih etmeyen imamların bunu en temel tercih sebebi ise yaptırım gücüdür:

“Yok imamımız kesinlikle demiyoruz yani sadece tanırılsa hocam diyorlar... Bu bir uyarı çünkü biz imamımız dediğimiz zaman yaptırım gücü olmuyor yani hoca ne yapacak falan diyor yani burada yani mesela adam ben görüyordum. Adam çıkıyor, dışarı diyordu ki sen karantinada değil misin abi diyordum. Bakkala da çıkmayalım mı diyordu, diyordum ki ben diyorum bak diyorum işte kaymakamlıktan geliyorum diyordu adam abi diyordu filan yapma abi filan ceza yazarım ama imamım desem hiçbir yaptırım gücüm olmaz yani. Zaten öyle söylüyorlardı bize öyle deyin diye.” (Ömer Yılmaz, İstanbul, Ümraniye)

Aynı katılımcının devam eden ifadesinde hastaların, kendisinin imam olduğunu öğrenirlerse ciddiye alınmayacağı düşüncesi vardır: *“... bir şey olduğu zaman diyoruz ki kardeşim Kaymakamlığın emri böyle diyoruz. O işi böyle kapatıyorduk yani. İnsanlar Kaymakamlığı dinliyor yani sıkıntı yok. Ama hocayı dinlemezler (gülüyor).”* (Ömer Yılmaz, İstanbul, Ümraniye). Ömer Yılmaz, mahallede “hoca” sıfatıyla kendisinin yaptırım gücünün olmayacağını düşünmektedir. Bu sebeple de kaymakamlık kurumunu ve yaptırım gücünü (kendisinde olmasa dahi, örneğin ceza yazmak gibi) kullanmıştır. Bununla birlikte görev sırasında imam olduğunu muhakkak bildiren katılımcılar mevcuttur. İmam olduğunuzu belirtiyor muydunuz sorusuna Mahmut Kaya, *“Tabii tabii tabi, muhakkak söylüyordum. Muhakkak işte filan caminin görevlisiyim. İlçe müftülüğüne bağlıyım. Kesinlikle görevi, hangi göreve*

sahip olduğumu hatta bir müddet sonra görev kartımızı da göstermeye başladık.” şeklinde cevap vererek kesinlikle belirttiğini ifade etmiştir. İmamlar aynı zamanda hitap ettikleri grubun çoğunluğu tarafından tanındıklarını da ifade etmişlerdir. Ancak yine de tanımayanlar için kendisini imam-hatip olarak tanıtan ve görev yaptığı camiyi bildiren katılımcılar mevcuttur. Örneğin Beykoz’da görev yapan Salih Başaran, “Biz her ne kadar kaymakamlık bünyesinde de çalışsak ben diyordum mesela işte X Camii İmam Hatibi Salih hocayım diyordum. Aa hocam diyorlardı. Ondan sonra çoğu zaten % 80’i tanıyor bizi ama tabii ki hiç tanımayanlar da var.” diyerek çoğunluğun kendilerini tanıdığını ifade etmiştir. Bunlara ek olarak katılımcılardan bazıları imam olduklarını belirttikten sonra hasta ile aralarındaki iletişimin farklılaştığını düşünmektedirler:

“...yani %100 söylemesem de %90 söylüyordum. Diyorum ki işte ben aynı zamanda bu camide görevliyim diyordum yani ondan sonra aa hocam falan demeye başlıyorlar. Daha da bu sefer hani karşıdaki kişi sorulara ciddi bir şekilde cevap verirken, bunu da söylediğin vakit hem oradaki ciddi hem oradaki saygı hem de orada bir mütevazilik bir hal daha da oluşmuş oluyordu yani.” (Kemal Ardiç, İstanbul, Beykoz)

Hastanın kendisine saygısının arttığını düşünen Ardiç, hastalara imam olduğunu çoğunlukla ifade etmiştir. Bu durumu saklanabilecek bir şey olarak görüp saklamadığını belirten Hasan Yıldız ise aslında bunu bir gurur ifadesi olarak “Ben hiç saklamadım, söylemek istedim.” şeklinde ifade etmiştir. Osman İnce’nin ifadesine göre de hastayla ilk irtibat imam vasfıyla olmalıdır: “Zaten birçoğu tanıyor, tanımayanlara da zaten kapıya gittiğimizde selamün aleyküm, aleyküm selam. Ben işte X Camisinin imamıyım, iyi misiniz, bir sıkıntınız var mı bu şekilde başlıyorsunuz sorulara. ... Zaten ilk irtibat camii imamı vasfıyla oluyor. Bir din görevlisi vasfıyla oluyor. (Osman İnce, İstanbul, Beykoz).

İmamlık kimliğini ön plana çıkaran katılımcılar haricinde her iki görev tanımını da birlikte ifade ederek kendisini tanıtan imamlar da mevcuttur. Beykoz’da görev yapan Hüseyin Aydın, “Biz şu caminin hocasıyız işte Beykoz müftülüğüne bağlı şu camide imam hatip olarak görev yapıyoruz. Kaymakamlık tarafından resmi olarak filyasyon ekibinde görevliyiz.” diyerek nasıl bir tanışma gerçekleştirdiklerini belirtmiştir. Her iki görev tanımının birlikte kullanılmasının sebeplerinden birisi yaptırım gücü iken bir

diğeri de imamların sevilen kişi olduğu düşüncesidir. Dolayısıyla imamlık kimliğinin ifade edilmesinin en temel sebeplerinden birisi de hastayı rahatlatma düşüncesidir: *“Şimdi vatandaş aradığınız zaman bir yabancı telefon vatandaş arıyor. Kim arıyor? ... bir biz kaymakamlık tarafından görevlendirildik ben mahallenin hocasıyım. Rahatlasın diye çünkü mahallenin hocası dendiğinde vatandaş o yani o konuda %100 bir rahatlatma sağlıyordu gerçekten.”* (Ali Öztürk, İstanbul, Beykoz). Özellikle telefonla iletişimde karşıdaki hastanın tedirgin olmasını engellemek adına imamlık sıfatı bazı imamlar tarafından öne çıkarılmıştır.

Katılımcıların bir kısmı, hastanın karşısındaki kişinin imam olduğunu öğrendikten sonra dini değerlere de dayanarak bir anlamda moral ve motivasyon kazandığını düşünmektedirler. Ali Öztürk, *“Yani işte imamımız dediklerinde zaten hani daha çok böyle duaya başvuruyor işte. Devlet dendiğinde de vatandaş daha böyle bir güç kazanıyor, bir moralleniyor. Bu bir gerçek yani.”* şeklinde örneklendirerek imamlık kimliğinin topluma motivasyon kazandırdığını söylemiştir. İmamlık kimliği ve kaymakamlık görevlisi kimliğini birlikte kullanan imamlar ise kaymakamlık kimliğini kullanmasının sebeplerini de açıklamışlardır:

“Biz burada yani ben evet mahallenin imamıyım diye kendimi tanıttım ama... Biz şunu söyledik, vatandaşa, yani devletin kendi yanlarında olduğunu hissettirmek için biz burada kaymakamlık aracılığıyla size geliyoruz, sizi arıyoruz. Bu şekilde yani devleti yanlarında hissettiklerini bilmeleri için bunu yani yalnız kalmamalarını veya yalnız kalmadıklarını hissettirmek için biz kaymakamlık tarafından geliyoruz diye bunu söyledik.” (Ali Öztürk, İstanbul, Beykoz)

Devletin, hastalarının yanında olduklarını hissetmeleri için kaymakamlık ifadesini dile getirme ihtiyacı hisseden imamlardan bazıları, kendi mesleklerinin bu şekilde bir çağrışım uyandırmadıklarını düşünmektedirler. Her ikisi de birer devlet kurumuna bağlı olarak çalışsalar da kurumlar arası yaptırım farkı bu şekilde kendisini göstermektedir. Din görevlisi ve kaymakamlık temsilcisi olarak kendisini tanıtan Hasan Yıldız ise imamlık kimliğini geri plana attığını *“Tabi, biz din görevlisiyiz, falan caminin görevliyiz. Bizim sadece kaymakamlık tarafından görevlendirilmiş amacımız sizin yani bu kurallara uyup uymadığınız, dışarıya çıkıp çıkmadığınızı tespit etmek; başka bir şeyimiz yok diyorduk yani.”* diyerek ifade etmiştir. Katılımcı din

görevlisi olduğunu belirtse de bu kimliği kullanmayacağını, yalnızca kaymakamlık görevi kapsamında hastayı kontrol edeceğini belirtmiştir. Dolayısıyla imamlık kimliğinin geri plana atıldığı söylenebilir.

Bunlara ek olarak imamlık kimliğini gerekli durumlarda açıklayanlar da mevcuttur. Örneğin bazı imamlar sorarlarsa ya da daha önceden kendisini tanıyanlar çıkarsa imamlık kimliğinden bahsetmektedir. Çağrı merkezinde görev yapan Ramazan Sevinç, *“Sorarlarsa söylüyorduk, sormazlarsa... Çünkü onu anlatacak, buna cevap verebilecek. bunu düşünebilecek bir ortamımız yoktu. Yani öyle diyelim.”* diyerek belirtmediğini ifade etmiştir. Ramazan Sevinç, çağrı merkezinde görev yaptığı için diğer meslek gruplarıyla bir arada çalışmıştır. Dolayısıyla telefonda bunu belirtmenin gereksiz olduğunu düşünmektedir. Sahada görev yapan imamlar ise tanınmaları halinde bu durumu açıklığa kavuşturmuşlardır: *“... ben falan yerde imamım deyince ben sizi işte kaymakamlık görevlisi sanıyordum diyorlardı. Diyordum kaymakamlıkta görev yapıyoruz ama normalde X Caminin imamıyım diye söylüyordum.”* (Ahmet Şahin, İstanbul, Beykoz). Benzer olarak Yusuf Yıldırım da kendisinin çoğunlukla tanındığını ve bunun sorgulandığı durumlarda kendisini tanıttığını ifade etmektedir: *“Mesela bir şey dedikleri vakit ben mahallenin imamıyım diyordum. Yani bazen tanıtıyordum ama birçok zaman zaten bana gerek kalmıyordu insanlar ya okuldan tanıyorlar ya yaz kursu döneminden tanıyorlar...”* (Yusuf Yıldırım, İstanbul, Ümraniye).

Tüm bunlara ek olarak görevleri esnasında kesinlikle imam olduğunu söylemeyen katılımcılar da mevcuttur. Ümraniye’de görev yapan Recep Balcı, *“Yok, kaymakamlıktan geliyoruz diye söylüyorduk yani çünkü imamım desek (gülüyor) o zaman başka şeyle yani... Niye geliyorsun, falan... Kaymakamlıktan deyince hiç itiraz etmiyordular.”* şeklinde belirterek imam olduğunu söylemediğini ifade etmiştir. İmamlık kimliğinin ifşa edilmemesinin asıl sebebi hastalara karşı söz sahibi olabilmektir. Recep Balcı’nın de ifade ettiği gibi imamlık kimliği ile ciddiye alınmayacaklarını düşünmektedirler. Yaptırım gücü ve ciddiye alınma düşüncelerinin yanında imamlık kimliğinin açıklanmasının bir sebebi de imamların ölümü hatırlattığı düşüncesidir:

“... Cami görevlisiyim deyince he tamam diyor veya bazen böyle şey gibi mesela hani ilgilenmiyor gibi falan yapıyorlar yani. Cami görevlisi olunca biraz herhalde aklına mesela tabii bunlar Covid hastası olduğu için e

belki ölüm geliyormuştur. İşte buradaki musalla taşı geliyormuştur. O yüzden bir içine, bir korku, bir ürperti geliyormuştur belki o yüzden bir şeyler oluyordu. Yani ilgilenmemelik oluyordu.” (Samet Özer, Balıkesir, Karesi)

İmamlardan bazıları ölümü hatırlatma halinin de ilgisizliğe dönüştüğünü ifade etmektedirler. Yani imamlık kimliği ile hastalar tarafından ciddiye alınmama durumu katılımcılardan bazılarının ifadesine göre mevcuttur. Dolayısıyla imamlık kimliğini saklayarak yalnızca kaymakamlık görevlisi ya da fiyasyon ekibi üyesi olduklarını belirten imamlar vardır. Örneğin İbrahim Sönmez, imam olduğunuzu belirtiyor muydunuz sorusuna *“Çoğu durumda bilmeyenlere çok aşırı sadece fiyasyon ekibinden olduğumuzu söylüyorduk.”* diyerek çoğunlukla söylemediklerini ifade etmiştir.

Sonuç olarak resmi bir kararla belirlenmiş bir kural olmamakla birlikte, imamların görev sırasında hangi kimliği kullanacakları kendi tercihlerine bırakılmıştır. Buna göre imamlar yalnızca imam sıfatı ile, yalnızca kaymakamlık görevlisi sıfatı ile ya da her iki sıfatı da birlikte kullanarak hastalarla iletişime geçmişlerdir. İmam sıfatını tercih edenlerin tercih sebebi hastaları rahatlatma ve güven verme iken; kaymakamlık görevlisi sıfatını tercih edenlerin tercih etme sebebi yaptırım gücüne sahip olabilmektir. Bununla birlikte her iki sıfatı da kullanan imamların temel hedefi ise hem devletin hem de imam olarak kendilerinin, mahalle halkının yanında ve hizmetinde olduklarını hissetmelerini sağlamak olarak ifade edilmiştir.

İmamların hastalara kendilerini tanıtmada farklı yollar tercih etmelerinin sebebi toplumda var olan ya da olmayan irtibatları ile ilişkilendirilebilir. Örneğin karşıdaki kişiye güven verme amacıyla imamlık kimliğini kullanan bir imam, hastaya güven vermeyebilir. Bu durum hastanın düşüncesine göre görecelidir. Farklı bir örnek olarak, yaptırım gücü sebebiyle kaymakamlık görevlisi olduğunu ifade eden bir imam ise hasta tarafından tanınabilir. Dolayısıyla imamın kendisini hastaya nasıl tanıttığından çok, toplumun imamı/görevliyi nasıl algıladığı önem kazanmaktadır.

3.4.2. Toplumun İmamların Görevlendirilmesine Şaşırması

İmamlar, yeni görevlendirmeleri ile birlikte farklı bir mekanda ve farklı bir biçimde hastaların kapılarına gittikleri için ya da hastalarla telefon görüşmesi yaparak iletişim kurdukları için toplum tarafından çeşitli şekillerde karşılanmışlardır. Örneğin,

kendilerini tanıtmadıkları için ilk olarak mesleki bakımdan farklı bir algı oluşturmaktadırlar. *“Filyasyonda şey yani böyle işte Covid-19 vakalarını evden dışarı çıkmamaları için böyle kontrol ediyoruz yani. (yanındaki dernek başkanı: Sivil polis zannedyorlardı bizi) evet zabıta gibi.”* diyen Ömer Yılmaz toplumsal algıya değinerek kendilerini tanıtmadıkları durumlarda farklı bir meslek grubundan algılandıklarını ifade etmiştir. İmamları önceden tanıyan hastalarda ise durum biraz daha farklılaşmaktadır. Örneğin Ömer Yılmaz devam eden ifadelerinde, *“Şimdi mesela gittiğimiz zaman kapısında bir de şöyle bir şey oluyor, mesela adam kapıda bizi görünce hocam hayırdır diyor...”* diyerek toplumun kendilerine tepkilerinden söz etmiştir. Buradaki “imamın benim kapımda ne işi var”, düşüncesi imamların mekan ve rol değişikliğinin yansımalarından olabilir. Daha önce imamı hep camide gören ve orada muhatap olan cemaat üyesi, aynı imamı kendi kapısında ve farklı bir rolde görünce şaşkınlığını gizleyememiştir.

İmamların yeni görevlendirmelerine belli bir süre devam etmesinin ardından ise imamlar, toplumun gözünde Covid-19 ile eşleştiklerini düşünmektedirler. Ahmet Şahin *“...ama halkın gözünde işte Covid-19’la eşleştik. Öyle bir duruma düştü mesela şurada aşağı bir sokağa insem beni gören sanki bu mahallede veya sokakta Covid hastası var diye düşünüyordu.”* şeklinde örneklendirerek bu durumu ifade etmiştir. İlk başta bu yeni görevlendirme karşısında şaşkınlığa uğrayan toplum, zamanla imamı bu yeni göreviyle ilişkilendirebilmiştir. Ancak yine de imamların sağlık çalışmalarında görevlendirilmesi toplum tarafından beklenmedik bir yenilikti. Katılımcıların ifadelerine göre diğer meslek gruplarından herhangi birisi görevli olarak gelse bu durum hastaları şaşırtmazdı. Ancak imamın bu görevlendirmeye gelmesi beklenmedik bir durumdu. Kemal Ardıç *“Valla toplumun genel şeyi bakışı bize olumluydu. Yani imamların da bu işte olması onları mutlu ediyordu. Belki beklemiyorlardı. Mesela normal polisi öğretmeni şunu bunu bekler ama imamı beklemiyorlar hani işin açıkçası.”* diyerek diğer meslek gruplarından örneklerle imamların görevlendirilmesinin beklenmediğini ifade etmiştir. Kemal Ardıç’ın ifadesine ek olarak imamların görevlendirilmesinin şaşkınlığı benzer örneklerle varlığını sürdürmüştür:

“Aa hocam, işte diyorduk ki bu görevi bize devlet verdi filyasyon ekibinden hani sen niye geldin gibi cemaatin soran olduğunda biz devletimizin

milli eğitimden, diyanetten polisten yardım aldığını, yani oralandaki arkadaşların da devlete bu konuda yardımcı olduğunu ama biz de filyasyon ekibinin içine girdiğimizi...” (İbrahim Sönmez, İstanbul, Ümraniye)

Toplumun şaşkınlığına karşı imamlar da açıklamalarını yapmaktan geri durmamışlardır. Katılımcılar, pandemi sürecinde devletin kendisinden yardım aldığını ekleyerek yeni rollerini meşrulaştırmışlardır. Bunun yanında imamların filyasyonda görevlendirilmiş olduğunu bilmeyenler yalnızca karşılaştıkları hastalar değildir. Öyle ki sağlık çalışanları dahil bu durumu bilmeyenler ve şaşkınlıklarını ifade edenler olmuştur:

“Hastaneye gittiğim vakit ne iş yapıyorsun? Dediler bana oradaki arkadaşlar, ben imamım dedim, nerede kaptın dedi, dedim filyasyonda kaptım. Aa imamlar filyasyona çıkıyor mu? Dediler, dedim ki biz hiç filyasyondan kalmadık ki geri. Nasıl olur ya imam filyasyon falan... Öyle...” (Yusuf Yıldırım, İstanbul, Ümraniye)

Yusuf Yıldırım, hastalığa yakalanan imam, hastaneye gittiği sırada oradaki sağlık çalışanlarıyla arasında bu diyalogun geçtiğini ifade etmiştir. Yaşanan olayların ve görevlendirmelerin dinamikliği, pandemi sürecindeki kriz anı sıkça benzer bilgi eksikliklerine sebep olmuştur. İmamlar aslında sağlık çalışanlarının rolünü üstlenmiştir demek, imamların bu işi direkt olarak sağlık çalışanlarından aldıkları manasına gelmemektedir. Pandemi görevlendirmesi imamlara dolaylı yoldan verildiği için aradaki kopukluk olağan olarak nitelendirilebilir.

İmamların görev sırasında polis, zabıta ya da bekçi olarak algılandığı olduğu gibi aynı zamanda sağlık çalışanı olarak algılandıkları durumlar olmuştur. Bunun en temel sebebi muhatap oldukları kişilerin Covid-19 virüsünü kapmış hasta ya da temaslı kimseler olmalarıdır. Dolayısıyla hastalar karşılarında ilk olarak bir sağlık çalışanı beklemişlerdir. Beykoz’da görevli Ahmet Şahin, “Bizi doktor sanıp işte şu ilacı kullanıyorum, kullanabilir miyim? Diyenler oluyordu. Ona da diyorduk artık biz doktor değiliz imamız. Yahu ne alaka diyor yani biz ölmeden sizi yaşatmaya bakıyoruz diye böyle bir espri yapıyorduk, sağlık ocağına yönlendiriyorduk.” ifadesiyle hastaların kendilerini sağlık çalışanı olarak düşündüklerini ve bu gibi durumlarda kendilerinin nasıl tepki verdiklerini söylemiştir. Hastalar karşısındaki kişinin imam

olduklarını öğrendikten sonra görevlendirme ile bir ilişki kuramamışlardır. Dolayısıyla imamlar da bu durumu kendilerince açıklamışlar ya da kendi ifadeleriyle espiye vurmuşlardır. Bununla birlikte kullandıkları ilaçlar ile ilgili bilgi almak isteyen hastalar ise bazı durumlarda cevapsız kalmıştır:

“...bazen oluyordu yani hocam ben şu ilacı kullanacağım işte bilgi alamıyorum. Bana dönüş yapar mısınız? Bu iyi niyetle de oluyordu veya adam beni doktor olarak bildiği için veya sağlık çalışanı zannediordu. İşte gebeyim, şu ilacı kullanabilir miyim? Onlara diyorum ya ben doktor değilim. Filyasyonda görev yapıyorum ama ben cami imamıyım. Bunlar da iyi niyetle söylüyordu. Ama ilk etapta vatandaş bizi sağlık çalışanı zannediordu. Filyasyon genelde sağlık baktığı için bizi ya doktor veya sağlık çalışanı bir çalışan olarak görüyorlardı.” (Ahmet Şahin, İstanbul, Beykoz)

Şahin’in de ifade ettiği gibi filyasyon grupları Sağlık Bakanlığı kontrolünde olduğu için hastaların büyük çoğunluğu imamları başlangıçta sağlık çalışanı olarak görmüşlerdir. Sağlık ile ilgili sorularına cevap bulamayan hastalar imamlar tarafından gerekli kurumlara yönlendirilmişlerdir. Samet Özer hastaları nasıl yönlendirdiğini *“Sonra işte diyor ki, benim işte şu ilaçlarım bitti, ne yapmam lazım falan diye sorular soruyorlar. 112’ye sorun, işte sen ne iş yapıyorsun sen sağlıkçı değil misin? Yok ben cami görevlisiyim, haa tamam. Sonra yani bu şekilde.”* şeklinde ifade etmiştir. Görevli kimsenin imamlık kimliğinin ifşası ile durumu ilişkilendiremeyen hastalardan bazıları bu durumu eleştirmişlerdir: *“... ama ben diyor, sağlık çalışanlarını beklerdim diyor.” (Ahmet Şahin, İstanbul, Beykoz).* Kapısında sağlık çalışanı görmek isteyen toplum, örneklerden de anlaşılacağı üzere imamları ciddiye almamıştır. Katılımcıların kendi ifadeleriyle desteklenen bu durum, toplumun imamlarla ilgilenmediği, imamların göz ardı edildikleri ve ciddiye alınmadıkları şeklinde yorumlanmıştır. Ancak toplumun Covid-19 pandemi sürecindeki kriz anında kendileriyle ilgilenecek kişi olarak bir sağlık çalışanı beklmeleri oldukça olağandır. Dolayısıyla toplumun bir kısmının, imamların görevlendirilmesine şaşırdığını; karşılarında bir sağlık çalışanı beklediklerinden ötürü bazı durumlarda imamları ciddiye almadıklarını ifade etmek mümkündür.

3.4.2.1. Heteronomik Bir Durum: İmamın Sağlık Çalışmalarında Ne İşi Var?

İmamların pandemi sürecinde farklı bir çalışmada görevlendirilmesine toplumun olumlu ya da olumsuz tepkileri olmuştur. Kısıtlamalar sebebiyle imamlar camideki görevlerini yerine getirememişlerdir. Süreç içerisinde kaymakamlık tarafından görevlendirilen imamlar, iletişim kurdukları hastalara kendilerini ya kaymakamlık görevlisi ya da direkt imam olarak tanıtmıştır. Dolayısıyla karşılarındaki görevlinin imam olduğunu hangi aşamada öğrendiklerine göre hastaların tepkileri değişiklik göstermiştir:

“Tamam sen kimsin? Ben imamım adamın bir anda bezi bendi atıyor. Adam ölümle pençeleşiyor. Kapiya imam gelmiş farklı bir çoğu yerde farklı havayla karşılaştık. Yani birinde ya git başkası gelsin hitabıyla karşılaştım. Yani maaşını götürdüm adama, istemiyorum dedi ya ne imamı dedi ya istemiyorum imam dedi. Peki dedik sonra müftülüğe teslim ettik maaşı, başka kaymakam personeli gönderdiler yani böyle olaylarla da karşılaştık.” (Osman İnce, İstanbul, Beykoz)

Buradaki örnekte hastalığını ağır geçiren birey, ölüm korkusu ile karşısında imam görmeyi istememiştir. İmamın rolü farklı olsa da hasta, imamı asli göreviyle ilişkilendirerek imam ile her türlü iletişimi reddetmiştir. Dolayısıyla imamlık rolünün bu aşamada ön plana çıktığı görülmektedir. Yine benzer olarak DİB’in kapsama alanının büyük bir kısmını dini çalışmalar oluşturduğundan ötürü toplum imamları sağlık çalışmalarıyla bağdaştıramamış olabilir. Beykoz’da görev yapan Ahmet Şahin, “...yani diyanetin bu işle ne alakası var deyip çok eleştirenler oldu.” diyerek kendisine gelen tepkilerden söz etmiştir. Her iki grubun arasında toplum tarafından bir bağ kurulamamasının temel sebebi pandemi görevlendirmelerinin yalnızca sağlıkla ilgili olduğu varsayımdır. Halbuki pandemi görevlendirmeleri kontrol, ihtiyaç takibi ve moral/motivasyon gibi devlet bünyesinde görev yapan hemen her meslek grubunun sahip olabileceği becerileri gerektirmektedir.

Ayrıca imamların da yalnızca camide namaz kıldırان bir meslek grubu olarak nitelendirilmiş olması muhtemeldir. “Tabii cemaatimizin dediğim gibi biraz şeyi oldu, bize tepkisi oldu ama sonra sonra bu görevleri yaptıktan sonra ... imamların burada

görev yaptığını da gördü. Ondan sonra bir söz duymadım yani.” (Mehmet Çınar, Balıkesir, Altıeylül). Toplumun ilk başlarda kendilerine tepki gösterdiğini söyleyen bazı imamlar, zaman içerisinde gözle görülür mekanlarda görev yapmalarından sonra tepkilerin sonlandığını ifade etmektedirler. Bununla birlikte toplum bir tarafta imamların neden boş durarak maaş almaya devam ettiğine dair tepkili bir düşünce halinde iken bir tarafta da imamların sağlık çalışmalarında ne sıfatla bulunduğunu anlamlandıramamaktadır: “... Yani biz işte hocam Allah razı olsun, yani cami hocaları bu görevi de mi yapıyordu? Diyenlere de şahit olduk yani.” (Hüseyin Aydın, İstanbul, Beykoz). Bu şekilde soru işaretleri ile başlayan süreç ise genellikle olumlu sonuçlanmıştır. İmamların boş durmadıklarına “ikna olan” ve pandemi görevlendirmelerindeki yerini kabullenen toplum, durumdan memnuniyetlerini ifade etmiştir: “...Yani biz görev olarak yaptığımız halde vatandaş bunu işte hocam bize geldi, ziyaret etti diyerek düşündü ama biz görev olarak gidiyorduk.” (Ahmet Şahin, İstanbul, Beykoz). Bu düşüncenin temel sebebi de imamların toplumsal olarak imamlık kimliğinden sıyrılamaması olabilir. İmam her ne kadar kaymakamlık tarafından, fiyasyon sorumlusu ya da Vefa Sosyal Destek grubu üyesi olarak ziyarette bulunsada hasta için var olan, imamın kendisini ziyaret ettiğidir.

Çalışmada katılımcılar tarafından, imamların sağlık çalışmalarında ne işi olduğuna dair soruların ve söylemlerin çok fazla olduğu ifade edilmiştir. İmamlar da bu durumu imamın ihtiyaç halinde her yerde olabileceği şeklinde açıklamıştır. İhtiyaca binaen düşüncesi sadece pandemi özelinde değil, imamların gündelik hayatında da yer bulmuş bir ifadedir: “İmamın ne işi var 112’de, **ihtiyaç olduğu vakit imam her yerde, gerçekten öyle. 65 yaş maaş kısmında hakeza, Vefa ekibinde hakeza, bize nerede ihtiyaç varsa her zaman olduk olmaya devam ediyoruz.**” (Yusuf Yıldırım, İstanbul, Ümraniye).

Sonuç olarak toplumdan, imamların kısıtlamalar sebebiyle camide görev yapmamasına ve pandemi görevlendirmelerinde yer almasına farklı biçimlerde olumlu/olumsuz tepkiler gelmiştir. Bu heteronomik durumun sebebi ise pandemi gibi yeni ve dinamik bir süreçteki gelişmelerin anlamlandırılmamasından kaynaklanmış olabilir. Örneğin sağlık çalışmaları olarak adlandırılan fiyasyon çalışmalarında imamların yer aldığını sağlık çalışanlarından bazıları dahil bilmemektedir. Dolayısıyla sürecin dinamikliği tepkileri analiz etme noktasında önem kazanmaktadır.

3.4.2.2. İmamı Görmekten Memnuniyet: “Sevilen Kişi” ve Güven Duygusu

Bu kısımda imamların kendilerini toplum içerisinde sevilen bir birey ya da meslek grubu olarak görmeleri ve yine toplum tarafından kendilerine özel bir güven duyulduğu ifadeleri detaylandırılacaktır. Sık tekrar eden bu ifadeler, imamların toplumsal imajına dair birkaç noktayı canlandırmaktadır.

“Vatandaş şöyle bir şey var tabii ki din görevlisi olarak bizi gördükleri zaman, din adamına karşı bir saygıdan dolayı mı diyelim, gönüllerinde böyle bir tebessüm oluştuğunu, bazı hani dertlerini tasalarını unuttuğunu biz hissediyoruz, gördük. Çünkü toplumda cami görevlileri; din görevlisi olsun müezzin olsun hakikaten yine de çok seviliyor.” (Mustafa Çelik, Balıkesir, Karesi)

İmamlar görev yaptıkları muhitte bir anlamda İslam’ın temsilcisi olarak görülmektedirler. Toplum ile aralarında da bu çerçevede duygusal ve ortak bir bağ oluşturduklarını düşünmektedirler: *“Devletin o zor günlerde kardeşlerimizin kapısının çalınması vatandaşı çok mutlu etti. Bir de bunun imam vasıtasıyla yapılması, din adamı vasıtası; zaten vardı...” (Mahmut Kaya, İstanbul, Ümraniye)*. Birçok meslek grubu pandemi görevlendirmelerinde bulunmuş olsa da imamların toplum tarafından ayrıcalıklı karşılandığı, hatta imamları gören toplumun mutlu oldukları ifade edilmektedir. Ayrıca bu mutluluğun toplumda bir rahatlık oluşturarak çekingenliği ortadan kaldırdığı düşünülmektedir: *“Biz kapıyı çalınca yani din adamı biraz öyle oluyor. Vatandaş bütün derdini açabiliyor, yani ne talepleri oluyor? Dediğim gibi tebessüm ettirecek patates soğan talepleri bile oluyordu.” (Mahmut Kaya, İstanbul, Ümraniye)*. Kaya’nın ifadesine göre toplum kendilerine tüm dertlerini kolaylıkla açabilmektedir. Öyle ki patates, soğan bile talep edebilmektedir. Ancak bu iş yükünün yalnızca imamlar özelinde değil, Vefa Sosyal Destek gruplarında yer almış tüm memur gruplarının işi olduğunu belirtmek anlamlı olacaktır. Dolayısıyla Kaya’nın ifadesi aslında hemen hemen tüm görevlilerin yaptıkları işler arasındadır.

Bunlarla birlikte imamlar diğer meslek gruplarıyla kendilerini kıyaslayarak sevilen kişi olma durumlarını ifade etmişlerdir. Örneğin, diğer meslek gruplarının hastaları sadece arayıp işlerini yaptıklarını belirtirlerken kendilerinin bu işi manevi duygularla harmanladıklarını örneklerle detaylandırmışlardır:

*“Çünkü bizim hani onlara karşı şeyimiz biraz daha farklı. Daha yumuşak daha böyle hani manevi biraz daha böyle bir yaklaşımla yaklaştığınız için onlar da böyle daha bizi şöyle dinliyorlardı. **Hani derler ya aşk şevk belki biraz abartı olabilir ama daha dikkatle dinliyorlardı.** Yani daha dikkatle dinledikleri için hoşnut oluyorlardı. Çünkü genellikle normalde insanlar ararlar, konuşurlar. Yani böyle sadece tek güzel konuşuyorlar ama biz daha çok manevi bazı duygularımızla, böyle samimiyetimizle ortaya koyarak yani insanlara samimiyetle yaklaştığımızdan dolayı cemaati ve mahalleli insanlar mutlu oluyordu bundan. Ben bunu yaşadım.” (Kemal Ardiç, İstanbul, Beykoz)*

Ardiç’in ifadesine göre toplumdan birisi derdini herhangi farklı bir meslek grubuyla paylaşamazken, imam ile rahatça paylaşabilir. Dolayısıyla imamlardan bazılarının düşüncesine göre bu ortak manevi duygu toplum üzerinde bir samimiyet ve güven oluşturmaktadır. Bu durumda da toplum ile aralarında “özel” bir bağ oluşmaktadır.

Hastanın karşısındakinin imam olduğunu öğrendikten sonra filyasyon süresinin uzadığını ifade eden katılımcı bu durumu samimiyete ek olarak imamların resmi bir görevli olarak algılanmamasına bağlamaktadır: *“... ama sen imam olduğunu bildikleri zaman bu telefon konuşması belki 2-3-4-5, 5 dakika 10 dakikaya uzadığı oluyor. Niye? Çünkü hani seni görüyorlar, bu şekilde hani hazır görmüşken imamı hocayı konuşayım diyor. (Cami müezzini: İşte resmi olarak görmüyor.) Samimiyetten...”* (Kemal Ardiç, İstanbul, Beykoz). İmamlar; samimiyet, güven ve sevgi duygularını toplum ile olan ilişkilerini ifade ederken sıkça kullanmaktadır: *“Ama biz kendimizi tanıtınca; hele hele din görevlisi olunca hiç kimse bir şey demiyor yani. (yanımızdaki kişi: sevgi var yani hocam). Ya gerçekten ya bu millette tabii ne de olsa bir dini şey var.”* (Hasan Yıldız, Balıkesir, Karesi).

İmamlar olumsuz koşulları olumluya çevirebilecek ve gerekirse hastayı yumuşatabilecek bir imaja sahip olduklarını düşünmektedirler. Manevi duygular sebebiyle samimiyet, güven ve toplum tarafından sevginin olduğunu düşünmektedirler. Bu duyguların yansımaları olarak da rahat davranışlar örnek gösterilmiştir. İmamlar bu rahatlığı olumlu ve sevindirici bir durum olarak ifade etmişlerdir. Toplumun imamlara karşı rahat bir tavır takınmasının sebebinin samimiyetten kaynaklandığı düşünülmektedir. Toplumun imamlara karşı samimiyet

duyduğuna inanan Yusuf Yıldırım, “...ve bir imam olarak gidiyorsunuz yani mesela sokağın başına çıktığınız vakit aa imam geldi diyor ve insanlar hemen farklı gözle bakıyor size daha da çok dertlerini anlatıyorlar. Daha çok ızdırabını anlatıyorlar.” diyerek hastaların dertlerini kendileriyle rahatlıkla paylaştığını ifade etmektedir. Samimiyetin yanında güven duyma meselesi de samimiyetle bağlantılı olarak ifade edilmiştir. Hasan Yıldız, “Tabii olumlu, daha aynı insanlar mesela güven güvenle bakıyorlar. Başka öyle bir şey yok yani.” güven duygusuna yer vermiştir.

Tüm bu duygusal iletişim ve imamlara duyulan sevginin yanında güven meselesinin getirilerinden birisi de imamlar aracılığıyla yapılan toplumsal yardımlardır: “İşte geliyor mesela siz geliyor diyorsunuz ki hocam siz hocanız haberiniz olur. Ben çok fazla çıkamıyorum. Kimseyi de tanımıyorum. Şunu alın birkaç aileye erzak alın, erzak götürün, erzak ihtiyaçları olana verin ... bu tür şeyleri çok yaşadık yani.” (Yusuf Yıldırım, İstanbul, Ümraniye). Resmi olarak gerçekleşen her türlü sosyal yardım faaliyetinden bağımsız olarak cami imamını bu işler için bir aracı olarak kullanma anlayışı toplumda yaygındır. İmanın toplumu yakından tanıdığı düşüncesi öncesinde de var iken, pandemi sürecinde imamların yeni görevlendirmeleri ile birlikte bu durumun daha da güçlendiği söylenebilir. Dolayısıyla toplum bu tip çalışmalarda imamları aracı olarak kullanmıştır.

Sonuç olarak imamların büyük çoğunluğunun toplum içerisinde kendilerini sevilen ve güven duyulan kimseler olarak tanımlamaları yoğunluktadır. Pandemi görevlendirmeleri ile birlikte ise bu düşüncelerinin güçlendiği söylenebilir. Bu durumun sebepleri arasında manevi değerler bulunmakla birlikte, bulunulan muhitte İslam’ın birer temsilcisi olarak görülmeleri sebebiyle de toplumdan gelen tepkiler çoğunlukla olumludur. Dolayısıyla imamlardan bir kısmı da bu samimiyet duygusundan hoşnutluklarını dile getirmişlerdir. Hatta kendilerine resmi davranılmamasından, sıradan bir devlet görevlisi olarak görülmemelerinden de memnun olmaktadır. Bu anlamda sevgi, güven ve samimiyet duygularına ek olarak imamların toplumdan bir saygı ya da otorite beklentisinin olmadığı söylenebilir.

3.4.3. Değerimiz Yeterince Bilinmedi: Pandemide Görünmeyen İşimiz

İmamlar hem toplum tarafından hem de idareciler tarafından takdir görmediklerini, “değerlerinin” bilinmediklerini, “hak ettikleri” ilgiyi görmediklerini düşünmektedirler. Özellikle pandemi sürecindeki gayret ve çabalarından dolayı takdir belgesi almanın imamlar için büyük bir önem taşıdığı çalışmada görülmüştür. Kaymakamlık ya da Müftülük kurumları bu süreçteki çalışmalarından ötürü personellerine teşekkür ya da takdir belgesi vermiştir. Görüşmelere dahil edilmese de birçok imamın belgesinin camideki din görevlisi odasında asılı olduğu araştırmacı tarafından gözlemlenmiş ve araştırmacı günlüğüne eklenmiştir. Bu belgeyle birlikte araştırmacıya poz vermek isteyen imamlar olmuştuk da araştırmacı bunun gerekli olmadığını söyleyerek fotoğraf çekimi yapmamıştır. Tüm bunlarla birlikte bazı imamlara takdir ya da teşekkür belgesi ve plaket verilmemiştir. Dolayısıyla imamlar durumu bir yok sayılma ve göz ardı edilme olarak algılayıp takdir görmedikleri düşüncesine kapılmışlardır:

“Yani marifet iltifata tabidir diye bir söz var, bilirsiniz. Bilmiyorum, diğer kamu kurumlarında bu şekilde mi oluyordu? Ancak mesela kaymakamlık işte bu konuda görev alan arkadaşlara teşekkür belgesi verilecek, verilmesi gerekiyor diye söylediler. Biz aktif olarak görev aldığımız halde ki benim gibi 5-10 tane arkadaş net hatırlıyorum biliyorum. Hiç görevi olmayan arkadaşlara daire tarafından teşekkür belgesi verilirken bize teşekkür belgesi verilmedi mesela. Zaten teşekkür belgesi için yapmadık. Allah rızası için yaptık.” (Osman İnce, İstanbul, Beykoz)

Her iki şehir örneğinde de yaptıkları işin temelinde Allah rızası olduğunu söyleyen imamlardan bir kısmı, yaptıkları işi teşekkür belgesi için yapmadıklarını belirtmişlerdir. Ancak yine de bir belge ile kendilerine teşekkür edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir: “... o kaymakamlığın diğer kurumlara plaket verip bize vermemesi bizi biraz biz mesela hani müftülük olarak Diyanet görevlileri olarak bir de arkamızda kaymakamlık yeleği giydik. ... Başkalarına verip de bize niye vermiyorlardı şeklinde böyle bir konuşuldu. (Samet Özer, Balıkesir, Karesi). Samet Özer’in ifadesine göre ise, küçük şehir örneğinde, yalnızca müftülük çalışanlarına bir belge ya da plaket verilmemiştir. Diğer meslek gruplarına verilip kendilerine verilmemesini de anlamlandıramamışlardır. Her ne kadar imamlar için bu durum önemsizmiş gibi ifade edilse de konuşmalarından “dışlanmışlık” hissinin aktarıldığı söylenebilir. İmamların

hak ettikleri ilgiyi görmediklerine dair görüşleri başka bir örnekte şu şekilde ifade edilmektedir: “... *Diyanet görevlileri hakikaten devletin ulaşamadığı her yerde var. Ama hak ettikleri ilgiyi, alakayı maalesef göremiyorlar. Yani devlet açısından devlet yetkilileri tarafından hiçbir zaman için göremediler. Göremiyorlar.*” (Süleyman Akbulut, İstanbul, Ümraniye).

Filyasyonda çalıştığından bahsettikten sonra yukarıdaki ifadeleri ekleyen Süleyman Akbulut, ilgi vurgusunun karşılığı olarak aslında değer görmeden bahsetmektedir. İmamlar sadece pandemi süreci özelinde değil, tüm şartlarda büyük fedakarlık gösterdiklerini düşünmektedir. Ancak yine de tüm bunlara rağmen mesleki itibar noktasında eksiklik olduğunu ifade etmişlerdir. Bu eksikliği de ilgi eksikliği olarak tanımlamışlardır: “*Çocuk doğar imamı çağırır, ondan sonra ölüsü ölür, imamı çağırır; her zor anında her mutlu anında imam var. **Dolayısıyla hak ettiği ilgiyi inşallah görür diye (gülüyor) ümitle bekliyoruz.** Yani kendimiz adına değil ama tüm camiamız adına.*” (Süleyman Akbulut, İstanbul, Ümraniye). Buradaki ilgi beklentisi değer kavramına işaret ederken bir anlamda da saygı kavramını içermektedir. Bununla birlikte imamlar ciddiye alınmayı da istemektedir. Görev sırasında kendisini imam olarak tanıtmayan imamların asıl çekincesi de bundan kaynaklanmaktadır. Bir anlamda imamlar yaptırım gücüne sahip olmak istemektedir. Bu sebeple devlet, kaymakamlık gibi sıfatları kullanmışlardır. İfadeleri destekleyen yorumlardan bir tanesi de şöyledir: “... *bir şey olduğu zaman diyoruz ki kardeşim Kaymakamlığın emri böyle diyoruz. O işi böyle kapatıyorduk yani. İnsanlar Kaymakamlığı dinliyor yani sıkıntı yok. Ama hocayı dinlemezler (gülüyor).*” (Ömer Yılmaz, İstanbul, Ümraniye). Yaptırım gücünün kaymakamlığa ait olduğunu, imam sıfatının ifşasının ardından ise gücünü kaybedeceğini düşünen imamlar kimliklerini saklamayı tercih etmişlerdir. Dolayısıyla ciddiye alınmama halinin varlığından söz etmek de mümkündür. İmamların yalnızca toplum tarafından değil, pandemi sürecinin başrolleri sağlık çalışanları tarafından da ciddiye alınmamışlardır:

“*Bir de mesela sağlıkçılar da genelde sağlıkçılar da karantinada oldu. Bu sağlıkçıların işte mesela biz soruyoruz, abi bir cama çıkar mısınız? Yani ne gerek var? Ben zaten sağlıkçıyım, ben hastanede çalışıyorum zaten ben bu işin içerisindeyim, gerek yok. Sonra biz de yani siz bizim bize verilen görev böyle lütfen bir cama çıkın, camdan sizi görmemiz gerekiyor falan diye böyle bir*

laubali şeklinde de bir cama çıkanlar da oluyordu yani.” (Samet Özer, Balıkesir, Karesi)

Bu örnekte sağlık çalışanının karşısındaki kişinin mesleğini bilip bilmediği belirsizdir. Ancak sağlık çalışanının bu tavrı, imamı yine de rahatsız etmiş ve katılımcı bu durumu imamların ciddiye alınmaması ile ilişkilendirmiştir. Değersizlik, görmezden gelinme, yok sayılma ve unutulmuşluk duygularının baskınlığı imamların mesleki itibarının geldiği noktada da bir anlama sahiptir. 2015 ve 2020 yıllarında hazırlanan rapora göre imamların mesleki itibarı 5 sene içerisinde 28. sıradan 65. sıraya düşmüştür (Sunar, 2020, s.111). Bu 27 sıralık düşüş imamların benzer ifadelerinin sebeplerini de desteklemektedir.

Sonuç olarak imamların bir kısmının toplum ve idareciler tarafından değerlerinin bilinmediği, ciddiye alınmadıkları gibi düşünceleri mevcuttur. Bu düşünceler yalnızca pandemi süreci özelinde değil tüm mesleki hayatı kapsamaktadır. Ancak özellikle pandemi sürecindeki görevlendirmelerle birlikte bu düşüncelerin imamların gözünde netleştiği ifade edilebilir. Nitekim görevlendirmelerde en çok kendilerinin görev aldığını ve çalıştıklarını düşünmelerine rağmen yine de değerlerinin bilinmediğini düşündükleri söylenebilir.

3.4.4. “Kendimizi Gösterdik”

İmamların sahada olmasını önemli kılan en kilit unsurlardan birisi de imamların imaj oluşturma çabasıdır. Katılımcılar süreci değerlendirirken cümlelerin arasına bu durumu destekleyen ifadeler eklemişlerdir. Örneğin Ümraniye’de görev yapan Ömer Yılmaz, “*Sonra yani işte öyle yani çok biraz korktuk. Ama bizim açımızdan biraz işte böyle insanlar için de çok fazla aktif çalıştık. Yani kendimizi göstermeye çalıştık.*” diyerek kendilerini gösterme çabasından bahsetmiştir. Görmezden gelinme hali ya da görünmezlik düşüncesi imamları bu çabaya itmiş olabilir. Bu özel çabanın en önemli sebebi ise medyadaki imam algısıdır:

“Aslında bizim teşkilatımız yaptığı çalışmaları çok da hani ben yapıyorum demiyor. O yüzden toplum tarafından maalesef bu süreçte medyada sanki din görevlileri hiçbir şey yapmamış, hiçbir şey yapmıyor, yan

gelip yattıyor gibi bir imaj oluşturmaya çalışan bir topluluk oldu, maalesef...”

(Ramazan Sevinç, İstanbul, Beykoz)

Katılımcılarının bir kısmının ifadesine göre pandemi sürecinde bazı medya kanallarında imamlar hakkında çalışmadıkları halde maaş aldıklarına dair haberler çıkmıştır. Dolayısıyla bu duruma “içerleyen” imamlar pandemi çalışmalarında artı bir gayret göstererek bu algıyı yıkmaya çalışmışlardır. “...İnsanlar yattıyor zann ediyorlar. Bu kötü algıyı bir nebze de olsa kırdığımıza ben inanıyorum. Bu pandemi döneminde.” (Süleyman Akbulut, İstanbul, Ümraniye). Süleyman Akbulut’un ifadesine göre toplum imamları “işlevsiz” olarak nitelendirmektedir. Devamında da pandemi vesilesiyle bu algıyı yıktıklarını dile getirmektedir. İmamlar bu süreçte toplum ile aralarındaki perdeleri kaldırdıklarını düşünmektedir. Ayrıca medyadaki ifadelerden de rahatsızlığını dile getiren Yusuf Yıldırım, “...bir de o ara medyada yok bunlar yatarak maaş alıyorlar, bilmem ne yapıyorlar... Yani ben hak rabbime şükrediyorum, sesimizi çıkarmadık ama hiç yatmadık.” diyerek sessiz de kalsalar çalıştıklarını ifade etmiştir. Yaptıkları işin toplum tarafından görülmediğini düşündükleri için imamlar toplumun gözünde yatarak para kazanan kişi olduklarını ifade etmişlerdir. Bu algıyı yıkmak da pandemi çalışmalarında görev almış imamlara düşmüştür. Ayrıca cami ile özdeşleşmiş imam algısının da bu süreçle birlikte yıkıldığı düşünülmektedir:

*“Dolayısıyla daha önceden de böyle bir şey yaşanmadığı için hep hoca camii ile eşleştirilmiş, özdeş tutulmuş. Hoca camide caminin dışında **hoca pek halk arasında olmaz anlayış ve intibasını da filyasyon vesilesiyle biz yıkmış olduk.** Bunun geri dönüşümünü halktan aldığımız bilgilere dayanarak söylüyorum.” (Hüseyin Aydın, İstanbul, Beykoz)*

Sonuç olarak imamların yeni görevlendirilmesi toplumun büyük bir kesimi tarafından şaşkınlıkla karşılanırken; bazı imamlar bu durumu bir fırsat olarak görüp kendileri hakkında mesleki olarak kalıplaşmış yargıları yıktıklarını düşünmektedirler. Bunu da dahil olarak görevlendirmelerdeki performanslarının üstünlüğü ile ilişkilendirmektedirler. Yani ne kadar çok çalışırlarsa toplumun gözünde o kadar değerli olacaklarına dair bir düşüncenin mevcudiyetinden söz edilebilir.

3.4.4.1. Toplum ile Yakınlaşan İmam, Cami ile Uzaklaşan Cemaat

İmamların büyük bir çoğunluğu pandemi çalışmalarının kendilerini toplum ya da cemaatleriyle yakınlaştırdığını düşünmektedir. Buna ek olarak ise kısıtlamalar sebebiyle cemaatin camiden uzaklaştığı ifade edilmiştir. Bu kısımda imamların bu düşüncelerinin dayanakları detaylandırılacaktır. Pandemi sürecindeki kısıtlamalar sebebiyle camiden uzaklaşan imam ve cemaat farklı noktalarda, farklı rollerde bir araya gelmiştir. Bu durumun imamlara da topluma da olumlu anlamda katkı sunduğu görülmektedir: *“Covid’de kazandığımız bir şey, belki de bir noktaya kadar, camiyle hayat buluştu. Yani imamla cemaat, imamla halk buluştu, birbirimize geldik, birbirimize tanıştık, yeniden tanıştık, yeniden konuştuk. En büyük katkısı bu oldu.”* (Yusuf Yıldırım, İstanbul, Ümraniye). Yusuf Yıldırım, ifadesine başlarken ilk olarak cami ile hayat bağının kopmasının olumsuz bir durum olduğunu söylemiş; sonrasında ise aslında bu olumsuz durumun zamanla olumluya evrildiğini ifade etmiştir. İmam ile cemaatin ya da imam ile cemaate dahil olmayan bireylerin farklı koşullarda bir araya geldiğini ve bunun karşılıklı olarak olumlu bir katkı olduğu ifade edilmiştir. Hüseyin Aydın’ın ifadesi de benzer şekilde bu düşünceyi doğrulamaktadır: *“...pandemi sürecinde cami içi hizmette cemaatimizden ayrı kaldık ama sadece camide cemaatimizden ayrı kaldık, cami dışındaki hizmetlerimizde cemaatimize bu kez daha çok yaklaştık vatandaşımıza.”*

Burada imamların yakınlaştıklarını düşündükleri grup cemaat ya da cemaate dahil olmayan bireyler olabilir. Katılımcılar soruları cevaplarken bu ayrımı net olarak yapmamışlardır. Yani imamlar zaten öncesinde belirli vakitlerde bir araya geldiği cemaatle yakınlaştıklarını mı düşünmektedir, yoksa daha önce hiçbir biçimde muhatap olmadıkları toplumla mı yakınlaştıklarını düşünmektedir? Bu soruya bir anlamda cevap olabilecek aşağıdaki örnekte imam, her iki grubu da kategoriye dahil etmiştir:

“24 saatim genellikle burada geçiyor ama şimdi bu görevi bize verdikleri zaman biz şunu gördük, mahallemizin insanlarında. Biz camiye gelenden gelmeyenenden de görüp onlarla yüzme, şey, yüzleşme fırsatı bulduk. ... Dediğim gibi bu yüzleşme fırsatını bulduk ve ben hani bu anlamda yeni bir şeyi tecrübe etmiş oldum, insanların durumlarını gördüm. Yani 7’den 77’ye

kadar insanların en ince hassas noktalarını görmüş oldum. Bu da beni tatmin etti. Tecrübelendim. ” (Kemal Ardiç, İstanbul, Beykoz)

Hemen her profilde insanla yüzleşerek farklı bir tecrübe edindiğini düşünen Kemal Ardiç, cemaate dahil olsun veya olmasın mahallede bulunan çoğu insanla yakın temasta bulunduğunu ifade etmektedir. Diğer imamların ifadelerinde de benzer olarak cemaatle yaklaşıldığı düşüncesi hakimdir. “ ... Yani cami cemaatiyle bu filyasyon ekibi ve Vefa Destek grubunda koşturduğum zaman aslında cami cemaatiyle benim daha çok böyle bir görüşmelerim daha da fazlalaşmış oldu.” diyen Salih Başaran, görev sırasında cami cemaatiyle daha sık görüştüğünü ifade etmiştir. Bu durumun yaklaşmaya sebep olduğu düşünülmektedir. Ümraniye’de görev yapan Yusuf Yıldırım ise, “Toplumla yakınlıktık. Camiyle cemaat uzaklaştı, imamlar camideydi yine, o da çok acı.” diyerek görüşlerini ifade etmiştir. Bir önceki ifadede de yine imamların toplumla yakınlığı belirtilmiştir.

Cemaatin ise camiden uzaklaşması kısıtlamalarla ilgilidir. Örneğin birçok imam pandemi sonrasında cami cemaatinin neredeyse yarı yarıya düştüğünü ifade etmiştir. Süreç içerisinde imamlar camide yalnız da kalsalar sahada toplum ya da cemaatle yakınlıklarını düşünmektedirler. Ancak çoğunluğun ifadesine karşı cemaatle bağının koptuğunu düşünen imamlar da mevcuttur. Örneğin Hüseyin Aydın bu durumu, “Ya biz camide görevimizin başındaydık. Yasak sürecinde sadece cemaat gelemedi. Dolayısıyla biz camide olduğumuz için sadece cemaatin gelmemesiyle arada bir bağ kopukluğu bulundu.” şeklinde ifade etmiştir. Burada dikkat çekilmesi gereken nokta aynı imamın önceki ifadesinde toplum ile yakınlığını söylerken devam eden ifadesinde cemaat ile bağının koptuğunu söylemesidir. İmamın asıl söz ettiği cami içerisindeki bağdır. Dolayısıyla imam, cemaat ile bağının koptuğunu düşünürken toplum ile yakınlığını düşünmektedir.

3.4.4.2. Çok Yönlü ve Mesleki Etkiler

Pandemi dönemindeki görevlendirmelerin tüm meslek gruplarına etkileri olduğu gibi imamlara da çeşitli yönlerden etkileri olduğunu söylemek mümkündür. Pandemi dönemindeki görevlendirmelerin en büyük etkilerden birisi imamların mesleki ve kişisel hayatı olmuştur. Çalışma boyunca çokça tekrar eden konulardan birisi de imamların yetersiz bilgilendirme ile görevlendirmeye başlamalarıdır. Bu durumun

etkilediği en önemli durum imamların sağlık durumunun etkilenmesi ve bu ihmalin ölümle sonuçlanması olmuştur. Örneğin Beykoz’da görev yapan Ali Öztürk, “...*imam hatip arkadaşımız filyasyonda görev aldığından dolayı mesela hastalara çok yakın olanlar oldu ilk etapta acemilik çekip de. Oradan Covid kapıp şehit olan vefat eden arkadaşlarımız oldu.*” diyerek ilk aşamalarda bilgi eksikliğinden dolayı hastalarla temasını yakın tutan imamların olduğunu belirtmiş ve bu durumu acemilikle nitelendirmiştir.

Katılımcıların büyük çoğunluğunun üzerinde durduğu mesleki etkilerden bir diğeri imamların toplumla olan iletişimini güçlendirmesi ve cemaat dışında kalan mahalle sakinleriyle de iletişim kurmasıdır. İmamlar bu durumu olumlu bir gelişme ve etki olarak tanımlanmışlardır:

*“Şimdi her şerde bir hayır var hesabı, bu pandeminin belki de hayırlı olan yönü şu idi, mesela ben mahallede imamım. Ama herkesle irtibat kuramıyorum. Yani mahalle büyük camiye gelmeyen mesela beyler gelse hanımlar gelmiyor ya da dur ki bir kopukluk oluyor. Ama bu pandemi sürecinde biz herkesle görüştük. Çolukla çocukla, kadınla, erkekle yaşlı ve mahalleyi karış karış gezdik. **Her eve gittik herkese bu manada herkese temasımız oldu.** Yani bu çok güzel oldu yani. Çünkü size gelmeyene siz gidiyorsunuz...”* (Yusuf Yıldırım, İstanbul, Ümraniye)

Yusuf Yıldırım’ın ifadesine göre pandemi sürecindeki görevlendirmeleri sebebiyle imamlar, yalnızca camiye gelen cemaat ile değil; bu grup dışında kalan kadın, çocuk ve gençlerle de iletişim kurma imkanı bulmuşlardır. Çünkü imamların rutin işlerinde muhatap oldukları kitle genellikle belirli bir grup insanı kapsamaktadır. Süleyman Akbulut’un “*Genelde cami cemaati veya bizim çevremiz malum belirli insanlar. Ama onun dışında insanlarla da karşılaştık, kaynaştık. Böyle bir katkısı oldu bize yani.*” ifadesi de bu durumu destekler niteliktedir. İmamlardan bir kısmı günlük hayatta devamlı birebir iletişimde oldukları topluluk dışında insanlarla iletişim kurma halini mesleki bir katkı olarak tanımlamışlardır. Hatta pandemi öncesinde bunun gibi yakından iletişim kurma halinden çekindiklerini ifade etmişlerdir:

“Şu deneyimimiz oldu bir de ailelerle bu şekilde evlere gidip evlerde onlara, onlarla diyalog kurabilme yeteneğini kazandık sanki. Yani bir ev eve

*varıp da bir hal hatır sorma mesela daha önce yapamadığımız **daha önce korktuğumuz bazı alışkanlıklar** ya da ... yapmaya korktuğumuz işler; kolay olabileceğini düşündük. ... mesela yine böyle bir olay olduğunda olay olursa Allah vermesin. **Hiç çekinmeden yapılabileceğini öğrenmiş oldum.**” (Samet Özer, Balıkesir, Karesi)*

Dolayısıyla sosyal bir meslek grubu olarak nitelendirilen imamların aslında sadece cemaat sınırları içinde sosyal kaldıkları söylenebilir. Pandemi görevlendirmesiyle birlikte, pandemi öncesinde imamların, toplumun büyük çoğunluğundan uzak kaldığı gözlemlenmiştir. Buna göre yeni görevlendirmeleri ile birlikte bazı imamların iletişim yeteneklerini güçlendirdiği öne çıkmıştır. İmamlar da bu süreci öğretici ve olumlu bir katkı olarak tanımlanmışlardır. Örneğin Beykoz’da görev yapan Kemal Ardıç “*Bu da bir nevi bizi böyle hani daha katkısı oldu anlamında, yani nasıl hitap etmemiz gerektiği sadece cami cemaatine değil de cami dışında da insanlara nasıl hitap etmemiz gerekiyor, öğrenmiş olduk.*” şeklinde ifade etmiştir. Bunun yanında süreci olgunlaştırıcı, fikir dünyasını geliştirici ve ufuk açıcı olarak nitelendiren imamlar da olmuştur: “*... Bizi bir anlamda farklı bir şekilde hani nasıl derler yönlendirdi veya bizi daha biraz daha bu anlamda olgunlaştırdı, düşünce dünyamızı daha farklı şekillendirdi.*” (Kemal Ardıç, İstanbul, Beykoz).

Katılımcıların büyük çoğunluğu pandemi görevlendirmelerinin mesleki olarak kendilerine farklı yönlerden olumlu etkilerinin olduğunu ifade etmişlerdir. İmamların pandemi sürecinde iletişim becerilerini geliştirdiklerini düşünmeleri, pandemi öncesinde sosyal hayattan uzak kaldığını işaret edebilir. Bu konuya örnek olarak; Uygun’un (2002) yaptığı çalışmada, araştırmasına katılanların yarısından çoğunun ifadesiyle din görevlilerinin sosyal ilişkilerde zayıf oldukları tespit edilmiştir. Araştırmaya göre imamlar da dahil olmak üzere din görevlileri cemaatle diyalog kurma sıkıntısı yaşamaktadır. Dolayısıyla sosyal bir meslek grubu olarak tanımlanan imamların cami cemaati ya da toplum ile olan diyalogları yetersiz olarak görülmektedir. Pandemi sürecindeki yeni görevlendirmeler ile bu durum kısmen de olsa değişikliğe gitmiş olabilir.

Bunlara ek olarak toplum ile yakından temas kurmaları sebebiyle içinde bulundukları toplumu daha iyi tanımaya başlayan imamlar, kendi içlerinde maddi yardım sistemleri kurmuşlardır. Bu işi de resmiyete dökerek devamlılığını sağlamışlardır:

“...Bu zarfların üzerine X Cami el uzatıyor diye efendim bir başlık koyduk içerisine karşı tarafı rencide etmeyen onure eden bir mektup yazdık. Aynı zarfın içerisine o ailenin ihtiyacını en azından bir nebze rahatlatacak alışveriş kartı veya maddi olarak ücretler koyduk. Bu şekilde bu çalışmayı bana fiyasyon getirdi.” (Mahmut Kaya, İstanbul, Ümraniye)

Pandemi görevlendirmelerinin olumlu etkilerinden birisi olarak kurumsal tanınırlık kategorisini ekleyen bir imam da olmuştur: *“... Yani bir sosyal yardımlaşma vakfının başındaki kişiyle daha önce tanışmıyorduk, bu vesileyle tanıştık. Kaymakamlıktaki yetkili birimler görevlilerle daha önce tanışmıyorduk. Bu vesile ile tanışmış oldum. Yine aynı şekilde belediye de.” (Hüseyin Aydın, İstanbul, Beykoz).* Hüseyin Aydın, farklı kurumlardaki görevli diğer meslek gruplarıyla tanışmanın kendisine mesleki olarak olumlu bir katkı olduğunu düşünmektedir. Bunlar ek olarak pandemi görevlendirmelerinin mesleki olarak olumsuz etkilerinden bahseden imamlar da olmuştur. Örneğin olumlu örneklerde çokça bahsedilen toplum ile iletişimin güçlenmesi durumunun tam zıttı olarak bazı imamlar cemaat ile aralarına soğukluk girdiğini düşünmektedir: *“... Camide kendimiz tek şey kıldık. Teravihi kıldık kendi başıma veya öğle namazını kıldık cuma yerine. Tabii cemaat bizden soğudu. Biz cemaatten soğuduk.” (Samet Özer, Balıkesir, Karesi).* Samet Özer’in ifadelerinin en temel sebebi cami içerisinde yalnız kalma duygusundan kaynaklanmaktadır. Camide cemaatle namaz kılınmaması, Ramazan ayında camilerin boş kalması, Cuma namazlarının kılınmaması gibi kısıtlamaları olumsuz olarak nitelendiren katılımcı bu durumun mesleki olarak kendisini de olumsuz etkilediğini düşünmektedir. Yine benzer olarak Osman İnce’nin ifadeleri bulunmaktadır:

“Bizim en çok bizi en çok etkileyen noktası 1 cemaatin olmaması. 2 yaz kurslarımızın olmamasıydı. ... Teravih yok işte bir iftar sofrası yok. İşte mesela bizim camimizde yapmış olduğumuz çocuk iftarlarımız var, çocuk iftarı yok. Yani bir şey yapacaksınız... Birisi şikayet ederse ne olur diyoruz ya birisi bir hastalık kaparsa ne olur bir tedirginlik... Yani hastalıktan daha ziyade insanları acaba bir sebebiyet verir miyim, korkusu vardı. ... Her kesimi etkilediği gibi bizi de etkiledi.” (Osman İnce, İstanbul, Beykoz)

Osman İnce; camide cemaatin olmaması, yaz kurslarının olmaması, Cuma kılınmaması, cami içerisinde bir sosyal etkinlik olarak devam eden çocuk iftarlarının olmaması gibi kısıtlamaların kendisini mesleki olarak cemaatten uzaklaşma sebebiyle olumsuz etkilediğini düşünmektedir.

Sonuç olarak imamların büyük çoğunluğu pandemi görevlendirmelerinin kendilerine mesleki olarak; toplum ile iletişim, insanları tanıma ve yardım etme gibi noktalarda olumlu katkı sunduğunu düşünmektedirler. Bunun yanında bu yeni görevlendirmelerinin ve kısıtlamaların kendilerine mesleki olarak; cemaatten uzaklaşma, tek başına ibadet ile bireyselleşme gibi noktalarda olumsuz etkiler bıraktığını düşünen imamlar da vardır. Dolayısıyla pandemi sürecinin imamlar üzerinde çok yönlü etkilerinden söz etmek mümkündür.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Covid-19 pandemisi toplumsal hayatın farklı alanlarını çeşitli şekillerde etkilemekle birlikte istihdam, çalışma hayatı ve meslekler sosyolojisi açısından da önemli değişim ve etkilere sebep olmuştur. Bu süreçte salgın ile mücadele ve önlem kapsamında dini pratiklerin bireysel ve toplumsal boyutlarına dair pek çok kısıtlama getirilmiştir. Bu çerçevede imamların mesleki pratiklerine yönelik çeşitli önlemler alındığı gibi imamların iş yükü ve çalışma şartlarında da değişikliklere gidilmiştir. İmamlar; filyasyon, 112 Acil Çağrı Merkezi ve Vefa Sosyal Destek grupları gibi kendi asli iş tanımları dışında pandemi ile ilgili çeşitli işlerde görevlendirilmişlerdir.

Bu çalışmanın imamlara odaklanmasının en temel sebebi din hizmetlerinde görev yapan bir kişinin sağlık çalışmalarında yer almasının ne anlama geldiğini kavrayabilmektir. Hayatının önemli bir kısmında camide görev yapan bir imam, sahada sağlık çalışmalarında nasıl bir deneyim kaydetmiştir? Bu soruya cevap arayarak başlayan tez çalışmasının en temel sonuçlarından biri filyasyon çalışmalarının tüm boyutlarıyla tıbbi yetkinlik gerektiren sağlık çalışmaları olmadığıdır. Dolayısıyla imamlar filyasyon çalışmalarında sağlıkla ilgili ama doğrudan sağlık bilgi ve uzmanlığı gerektirmeyen bir düzenleme ve kontrol işi ile görevlendirilmişlerdir.

Bu tez çalışmasında Balıkesir ve İstanbul illerinde devlet bünyesinde kadrolu olarak görev yapan 17 imam ile yüz yüze önceden belirlenmiş sorular eşliğinde ses kaydı alınarak yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Böylece imamların Covid-19 pandemi sürecindeki mesleki deneyimleri ele alınmıştır. İmamların pandemi sürecini mesleki olarak nasıl deneyimledikleri, üstlendikleri yeni roller tezin asıl konusu olmakla beraber dinin bireysel ve toplumsal yaşamdaki değişimleri, toplumun bu durumu nasıl karşılayıp imamlara aktardığı, imamların bu açıdan ne tür zorluk ve kolaylıklarla karşılaştıkları da incelenmiş; pandemi sürecindeki değişikliklerden etkilenen ve özellikle filyasyon ve Vefa Sosyal Destek gruplarında görev alan imamların deneyim ve görüşleri ele alınmıştır.

İmamlık mesleği toplumdaki bireylerle en çok etkileşim içinde olan meslek gruplarından biri olarak görülmektedir; bu açıdan pandemi koşullarında cami cemaatiyle uzaklaşmanın imamların mesleki tecrübe ve doyumlarına etkisi bu tez kapsamında araştırılmıştır. İmamların yeni rollerinin gerektirdiği farklı bilgi ve becerileri nasıl edindikleri, çalışma ortamlarının fiziki olarak değişimi, toplumun

farklı kesimleriyle cami dışında karşılaşmayı nasıl deneyimledikleri ve mesleklerinin pandemi sürecindeki değişimini nasıl tecrübe ettikleri bu tezde ele alınmış temel araştırma sorularındandır.

Görüşmelerden elde edilen verilerin analizi sonucunda; imamların pandemide sağlık hizmetlerinde görevlendirilmeleri, imamların pandemiye bakışı, camiyle filyasyon arasında koşturma ve imamlık mesleğinin itibarının toplumsal yansımaları olmak üzere dört ana tema ve bu temaların alt temaları oluşturulmuştur. İlk kısımda imamların pandemi görevlendirmelerine dahil edilme süreçleri ve imamların pandemi görevlendirmelerine dair deneyimleri detaylandırılmıştır. İkinci olarak imamların bu süreci nasıl değerlendirdikleri ele alınmıştır. Sonraki bölümde pandemi görevlendirmelerinin imamlar üzerindeki etkileri örneklendirilmiştir. Son olarak ise sahadaki örneklerle birlikte imamlık mesleğinin itibar algısı tartışılmıştır.

İlk tema ve bu temanın alt başlıklarında imamların filyasyon, Vefa Sosyal Destek grupları, 112 Acil Çağrı Merkezi, maske görevi ve 65 yaş üstü vatandaşların maaşlarını çekme görevlendirmelerine dahil edildiği açıklanmış; ve din görevlilerinin bu çalışmalara neden atandığına dair gerekçeler tartışılmıştır. İmamların cemaatsiz kalarak rutin görevlerinden uzak kalması, asli görevlendirmeleri gereği toplumla yakından temaslı bir meslek grubu olmalarının yanında görev yaptıkları muhitte ikamet etmeleri pandemi şartlarında görevlendirmelerinin temel gerekçeleri olarak durmaktadır. Ayrıca imamların yaş ve sağlık durumuna göre görevlendirilmeleri ve gönüllü ya da zorunlu olarak bu görevlendirmelere dahil olup olmadıkları imamların ifadelerine göre analiz edilmiştir. İmamların pandemi şartlarında yaş ve sağlık kategorilerine göre görevlendirildiği ifade edilse de yaş kategorisine dair bir ayırıştırma kesin olmayıp, genel olarak 50 yaşın altındaki imamlar için uygulanmış gibi durmaktadır. Bununla birlikte imamların sağlıklı ya da sağlıksız olma durumunun imamin, pandemi görevlendirmelerine dahil edilip edilmemesine sebep olduğu belirtilebilir. Ancak yine de kronik rahatsızlığı olan birkaç imam çalışmalara dahil edildiğini, bu sebeple koronavirüs hastalığını atlatır atlatmaz tekrar göreve dönmek zorunda kaldığını ifade etmiştir. Dolayısıyla buradaki ayrımın netliği görevli kimselerin sağlığı açısından önem kazanmaktadır.

Bu görevlendirmelerin çoğunlukla bir seçim değil zorunluluk olarak algılandığını belirtmek de faydalı olacaktır. İmamların çoğunluğu mecburi olarak bu görevi yaptıklarını ifade etseler de bunlara ek olarak devlet yararı, millet refahı gibi düşüncelerle bu durumun gönüllülük esasına dayandığını da söylemişlerdir. Bu açıdan

imamların görevlendirmelerinin “zorunlu bir gönüllük” esasına dayalı olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla çalışma boyunca bahsi geçen “imamlar” öznesi, pandemi görevlendirmelerine mecburi olarak dahil edilen imamlar grubunu kapsamaktadır. Buradaki mecburi ifadesi isteksiz olarak dahil olanları değil, bilhassa bilinçsiz bir yerleştirilmeyi kastetmektedir. Görevlendirilen imamların çoğunluğu başlangıçta ne yapacaklarını anlamlandıramamışlardır. İlgili kurumların bilgilendirme eksiklikleri sebebiyle de yapacakları işi kendi kendilerine öğrenerek yönettikleri ifade edilebilir.

Bunlara ek olarak tezde imamların yeni görevlendirmelerine ve saha deneyimlerine dair detaylı bilgi ve örnekler verilmiştir. İstanbul ve Balıkesir’deki imamlar filyasyon, Vefa Sosyal Destek grubu ve 112 Acil Çağrı Merkezi’nde çeşitli görevlendirmelerde bulunmuşlardır. Küçük şehir örneği olan Balıkesir’de ise bu görevlendirmelere ek olarak imamlara maske kontrolü, maske ve kolonya dağıtımı gibi görevlendirmeler de verilmiştir. Her iki şehir örneğinde de imamların Covid-19 pandemi sürecinde belirli bir iş tanımı olmamakla birlikte ihtiyaç durumuna göre görev yerlerinin belirlendiği söylenebilir. İmamların görev yapacakları yeni sürece dair yeterli bir eğitim almamış olmaları analizle birlikte elde edilen sonuçlardandır. Genel kanı, görevin öğrenilecek bir şey olmadığına dair olsa da görüşmelerin devamında bu eksiklik kendisini göstermektedir. Örneğin, özellikle filyasyon sırasında maske, eldiven, siperlik gibi malzemelerin kullanılmaması ya da imamların hastalara yetkisi dışında ilaç ve alternatif tedavi tavsiyesinde bulunmaları imamların bu işi bilgilendirilmeden ve kurumdan kopuk bir şekilde yürüttüklerinin kanıtı olarak değerlendirilebilir. İmamların kriz anında görevlendirilmeleri ve Covid-19 pandemisinin hiç bilinmeyen yeni ve farklı bir şey olması görev öğrenme aşamasının aksamasına sebep olmuştur. Bazı imamlar bunun farkında olsa da bazıları bu aşamanın yeterli olduğu konusunda emindir. Bununla birlikte Türkiye’nin tüm illerinde görevlendirilen imamlardan filyasyon sırasında hastalık kapıp vefat eden imamların olması da imamlara verilen eğitimin yetersizliği ile ilişkilendirilebilir.

Katılımcıların çoğunluğu bu görevlendirmeleri yeni bir şey olarak tanımlamamaktadır. İmamların çoğunluğunun pandemi görevlendirmelerini yeni olarak algılamamalarının sebebi bulundukları muhiti yalnızca cami cemaati olarak düşünmeleri olabilir. Örneğin imamlar yukarıda ifade ettikleri hasta ziyareti, hac ziyareti gibi eylemlerini cemaatten tanıdıkları kimselere gerçekleştirmektedirler. Ancak bu durumda cemaate dahil olmayan diğer bireyleri göz ardı etmiş olmaktadır. Pandemi ile birlikte ise görev yaptıkları mahallede daha önce iletişim

kurmadıkları büyük bir kesim ile tanışmışlardır. Dolayısıyla imamlar bu görevlendirmelerini her ne kadar yeni olarak ifade etmese de imamların yeni bir şey tecrübe ettikleri söylenebilir.

Son olarak ise imamların görev sırasında hastalara görevleri dışında manevi rehabilitasyon hizmeti sunmaları, bazı durumlarda ilaç tavsiyesinde bulunmaları, dini söylemlerle ya da ayet ve hadis örnekli sabır tavsiyeleriyle hastalığa dair alternatif çözümler sunmaları ele alınan konulardandır. İmamların bir kısmı görevlendirme esnasında diğer meslek gruplarından, hastalardan ya da diğer vatandaşlardan hastalık ile ilgili duyduklarını ve gördüklerini bilgi olarak kullanmışlardır. Sahip oldukları bu bilgileri, tıbbi bir yetkinlik olarak kullanmasalar da alternatif birer çözüm olarak gerekli gördükleri durumlarda ifade etmekten çekinmemişlerdir. Pandemi görevlendirmeleri öncesi imamlara verilen eğitimin yetersizliği ile de ilişkilendirilebilecek bu durum, din-sağlık ilişkisi çerçevesinde de tartışılabilir.

Filyasyon çalışmaları temelde bir sağlık çalışması olmakla birlikte imamlar din görevlisidir. Ancak imamlar pandemideki filyasyon görevlendirmelerinde bir sağlık çalışanı gibi görev yapmamışlardır. Mahalleyi tanımaları ve yoğun bir grup olmaları sebebiyle filyasyon çalışmaları altında kontrol görevinde bulunmuşlardır. Dolayısıyla diğer sağlık çalışanlarından duydukları ya da gördükleri alternatif çözümleri gerekli gördükleri yerlerde kullanmalarının sebebi sağlık çalışması olarak nitelendiren filyasyon işinde yer almaları olabilir. İmamların hastalarla iletişimde dini söylemleri, hadis örneklerini hastalık izahı ya da sabır telkini gibi konularda kullandıkları söylenebilir. Bu durumun ilk sebebi filyasyon gruplarında görevli kişinin bir din görevlisi olmasıdır. Filyasyon çalışmaları her ne kadar sağlık çalışması olarak nitelendirilse de imamlar bu kapsamda bir sağlık çalışması değil hastaları kontrol, hastalara hal-hatır sorma, ziyaret, hastaların ihtiyacını karşılama gibi görevlerini yerine getirmişlerdir. Ancak bu işler imamların filyasyon çalışanı olarak yaptıkları işler değil, imamlık mesleğini yerine getirirken de zaman zaman yaptıkları işlerdendir. Dolayısıyla imamın hastalarla iletişimde dini söylemleri kullanmasının ikinci bir sebebi olarak, bir anlamda asli mesleğindeki görevine devam ediyormuşçasına filyasyon çalışmalarında yer alması gösterilebilir. Katılımcıların bazılarının ifadelerine göre görevli imam, bir sağlık çalışması değil imamlık mesleğinin gerekliliklerini yerine getirmiştir.

İkinci olarak imamların Covid-19 pandemi sürecini bir ders olarak ele aldığı değerlendirmeler ile tedbirler ve yasaklar hakkındaki görüşleri ele alınmıştır. Ayrıca tedbir ve yasakların imamlar tarafından cami ve sahada uygulanma biçimleri ele alınmıştır. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) "Müminin durumu gıpta ve hayranlığa değer. Çünkü her hali kendisi için bir hayır sebebidir. Böylesi bir özellik sadece müminde vardır: Sevinecek olsa, şükreder; bu onun için hayır olur. Başına bir bela gelecek olsa, sabreder; bu da onun için hayır olur." hadisi imamların Covid-19 pandemi sürecini bu şekilde değerlendirmelerinin sebeplerinden gösterilebilir. İnanca göre Müslüman kimse sevinse de başına bir kötülük gelse de sabretmelidir ve bu durum onun için hayırlıdır. Dolayısıyla imamların Covid-19'u bir musibet olarak algılarken aynı zamanda bir hayır olarak algılayarak sabretmeleri ve buna bağlı olarak kendilerini sorgulayarak ders çıkarmaları hadis örneğine dayandırılabilir. Önlemlerle ilgili olarak ise imamlar özellikle Toplum Bilim Kurulu tarafından dini alan ile ilgili alınan kararların gerekli kurum ve kişilere danışılmadan alındığını düşünmektedirler. Bu sebeple Toplum Bilim Kurulu gibi bir kurumda DİB'in de bir temsilcisi olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla kısıtlamaları eksik ve yetersiz, dini alandaki kısıtlamaları ise aşırı olarak nitelendiren imamlar çoğunluktadır.

İmamların cami içerisinde önlemleri çoğunlukla uygulamaya çalıştıkları gözlemlenmiştir. Örneğin görüşmeler için gidilen camilerde sürece dair uyarı panoları, dezenfektan ya da maske gibi önlemlerin hala yer aldığı görülmüştür. Ancak bununla birlikte imamlar başlangıç sürecinde daha yoğun olmakla birlikte cemaatten tepkilere maruz kalmışlardır. Bu gibi durumlarda ise cemaati uyarmaktan öteye gidememişlerdir. Bununla birlikte cami içerisinde ve camiye dair alınan önlemler ve yasakları aşırı bulduklarını açıkça detaylandırmışlardır. Aynı zamanda her iki şehir örneğinde de görevli imamlar bu durumu eleştirmekten çekinmemişlerdir.

Üçüncü olarak imamlık mesleğine cemaatsiz devam etmek durumunda kalan imamların karşılaştıkları zorluklar ve asli görevleri ile pandemi dönemindeki görevlendirmelerini birlikte yürütmeleri ele alınmıştır. Sosyal bir meslek olarak nitelendirilen imamlığın yalnız yürütülmesi imamlar için olumsuz bir durum oluşturmuştur. Aynı şekilde görev yaptıkları mekanın boş kalması da duygusal anlamda olumsuz olarak aktarılmıştır. Tüm bunlara ek olarak imamlar cemaatsiz olarak bu görevlendirmelerine devam ederken aynı zamanda filyasyon gibi pandemi görevlendirmelerini de yürütmüşlerdir.

Katılımcıların bir kısmı yeni görevlerini başkasının yükü olarak tanımlarken, büyük çoğunluğu da camideki görevleri ile birlikte yeni görevlendirmeleri yürütmenin zorluklarına dikkat çekmiştir. Ancak filyasyon, 112 Acil Çağrı Merkezi gibi çalışmalar her ne kadar sağlık çalışmaları olarak nitelendirilse de pandemi sürecinde bu gruplara tıbbi yetkinlik gerektirmeyen görev tanımları da eklenmiş ve sağlık profesyonelleri dışında kalan diğer memurlar gibi imamlar da bu tanımlar kapsamında görev yapmışlardır. Dolayısıyla imamların sağlık profesyonellerinin görevini üstlendiklerini söylemek yanlış bir ifade olabilir. Başlangıçtaki alıntılarda belirtildiği üzere cemaatsiz imamlık imamlara çok zor geldiği ve oldukça yıpratıcı bir deneyim olduğu için, imamlar ek görevlendirilmelerine rağmen cemaat ile iletişimi koparmamak adına filyasyon çalışmaları kadar kendi imamlık görevlerine de özen göstererek iki işi birlikte yürütmeye çalışmıştır. Dolayısıyla imamların bu süreçte cemaatleriyle olan iletişimlerini koparmamaya özen gösterdikleri vurgulanabilir.

Tüm “zorluklara” rağmen ise imamları motive eden temel düşünce hayırlı bir insan olabilme gayesidir. İmamların büyük çoğunluğu artı bir performans göstererek yaşadıklarını örneklendirmiş olsa da bu genellemenin dışında kalan imamlar da olmuştur. İmamların büyük çoğunluğunun görev tanımlarına ek çalışmalarda bulunması kendi dini ve manevi değerlerine dayanmaktadır. İnsanlara karşılıksız hizmet etme, güzel bir davranışta bulunma, ihtiyacı olanın ihtiyacını karşılama gibi işler İslam dininde övülen işlerdendir. Buna bağlı olarak imamların önemli bir kısmının dahil oldukları pandemi görevlendirmesini bu yönde kullandığını söylenebilir.

İmamlar, birlikte görev yaptıkları diğer meslek grupları ile kendilerini karşılaştırarak en yoğun çalışan grubun din görevlileri olduğuna kanaat getirmektedir. Devlet bünyesinde kadrolu olarak görev yapan hemen hemen tüm memur grupları gibi imamlar da bu çalışmalara dahil edilmişlerdir. İmamlar, çoğunluğunun düşüncesine göre en yoğun çalışan ve süreçte yalnız kalan grup olsalar da bir kısmının düşüncesine göre pandemi sürecinde tüm memur grupları birlikte çalışmışlardır. Ancak yine de imamların vakaların en düşük anına kadar hem asli hem de pandemi görevlerini aralıksız yürütmeleri göz ardı edilemez. Bu çerçevede imamların iş yükü ve diğer gruplara göre kendilerini daha dezavantajlı görevlendirildiklerini düşünmeleri görece makuldür. Bununla birlikte imamların görevlendirme sırasında psikolojik ya da fiziksel olarak rahatsızlanması, Covid-19’a yakalanması olumsuz olarak ifade edilirken; imamların kendilerini disipline ettiği, olaylara farklı bakış açısı kazandığı

düşünceleri de olumlu olarak ifade edilmiştir. Pandemi sürecindeki yeni görevlendirmelerin imamlar için çok boyutlu etkilere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Süreç, imamlar üzerinde kişisel olarak; fiziksel, psikolojik ve düşünce yapısında farklı şekillerde kendisini göstermiştir. Olumsuz olarak bazı imamlarda sağlık problemlerine yol açan bu süreç, olumlu olarak ise bazı imamlara sosyal çevre ve toplum nezdinde katkılar sunmuştur.

“İmamlık mesleğinin itibarının toplumsal yansımaları” başlıklı dördüncü tema altında imamlık mesleğinin toplumsal itibar algısının pandemi çalışmalarındaki yansımaları örneklerle birlikte ele alınmıştır. İmamların iletişim kurdukları hastalara kendilerini nasıl tanıttıklarına dair ise ortak bir söylem bulunamamıştır. Bu durum imam, devlet görevlisi ya da her ikisi birlikte olacak şekilde değişiklik göstermiştir. Sonuç olarak resmi bir kararla belirlenmiş bir kural olmamakla birlikte, imamların görev sırasında hangi kimliği kullanacakları kendi tercihlerine bırakılmıştır. Buna göre imamlar yalnızca imam sıfatı ile, yalnızca kaymakamlık görevlisi sıfatı ile ya da her iki sıfatı da birlikte kullanarak hastalarla iletişime geçmişlerdir. İmam sıfatını tercih edenlerin tercih sebebi hastaları rahatlatma ve güven verme iken; kaymakamlık görevlisi sıfatını tercih edenlerin tercih etme sebebi yaptırım gücüne sahip olabilmektir. Bununla birlikte her iki sıfatı da kullanan imamların temel hedefi ise hem devletin hem de imam olarak kendilerinin, mahalle halkının yanında ve hizmetinde olduklarını hissetmelerini sağlamak olarak ifade edilmiştir. İmamların hastalara kendilerini tanıtmada noktasında farklı yollar tercih etmelerinin sebebi toplumsal irtibatlarının derecesi ile ilişkilendirilebilir. Örneğin karşıdaki kişiye güven verme amacıyla imamlık kimliğini kullanan bir imam, hastaya güven vermeyebilir. Bu durum hastanın düşüncesine göre görecelidir. Farklı bir örnek olarak, yaptırım gücü sebebiyle kaymakamlık görevlisi olduğunu ifade eden bir imam ise hasta tarafından tanınabilir. Dolayısıyla imamin kendisini hastaya nasıl tanıttığından çok, toplumun imami/görevliyi nasıl algıladığı önem kazanmaktadır.

Toplum, çoğunluk itibarıyla imamların görevlendirilmesine şaşırsa da ortada heteronomik bir durum vardır; imamların camideki kısıtlamalar sebebiyle çalışmamasına tepki gösteren toplum aynı zamanda imamların sağlık çalışmalarında görevlendirilmesini anlamlandıramamaktadır. Kapısında sağlık çalışanı görmek isteyen toplum, örneklerden de anlaşılacağı üzere imamları ciddiye almamıştır. Katılımcıların kendi ifadeleriyle desteklenen bu durum, toplumun imamlarla

ilgilenmediği, imamların göz ardı edildikleri ve ciddiye alınmadıkları şeklinde yorumlanmıştır. Ancak toplumun Covid-19 pandemi sürecindeki kriz anında kendileriyle ilgilenecek kişi olarak bir sağlık çalışanı beklmeleri oldukça olağandır. Dolayısıyla toplumun bir kısmının, imamların görevlendirilmesine şaşırdığını; karşılarında bir sağlık çalışanı beklediklerinden ötürü bazı durumlarda imamları ciddiye almadıklarını ifade etmek mümkündür. Toplumdan, imamların kısıtlamalar sebebiyle camide görev yapmamasına ve pandemi görevlendirmelerinde yer almasına farklı biçimlerde olumlu/olumsuz tepkiler gelmiştir. Bu heteronomik durumun sebebi ise pandemi gibi yeni ve dinamik bir süreçteki gelişmelerin anlamlandırılmamasından kaynaklanmış olabilir. Örneğin sağlık çalışanları olarak adlandırılan fiyasyon çalışmalarında imamların yer aldığını sağlık çalışanlarından bazıları dahil bilmemektedir. Dolayısıyla sürecin dinamikliği tepkileri analiz etme noktasında önem kazanmaktadır.

Bununla birlikte imamlar toplum tarafından sevilen bir imaja sahip olduklarını düşünmekte ve toplumun kendilerine güven duyduğunu ifade etmektedirler. İmamların büyük çoğunluğunun toplum içerisinde kendilerini sevilen ve güven duyulan kimseler olarak tanımlamaları yoğunluktadır. Pandemi görevlendirmeleri ile birlikte ise bu düşüncelerinin güçlendiği söylenebilir. Bu durumun sebepleri arasında manevi değerler bulunmakla birlikte, bulunulan muhitte İslam'ın birer temsilcisi olarak görülmeleri sebebiyle de toplumdan gelen tepkiler çoğunlukla olumludur. Dolayısıyla imamlardan bir kısmı da bu samimiyet duygusundan hoşnutluklarını dile getirmişlerdir. Hatta kendilerine resmi davranılmamasından, sıradan bir devlet görevlisi olarak görülmemelerinden de memnun olmaktadır. Bu anlamda sevgi, güven ve samimiyet duygularına ek olarak imamların toplumdan bir saygı ya da otorite beklentisinin olmadığı söylenebilir. Sonuç olarak imamların bir kısmının toplum ve idareciler tarafından değerlerinin bilinmediği, ciddiye alınmadıkları şeklinde düşünceleri mevcuttur. Bu düşünceler yalnızca pandemi süreci özelinde değil tüm mesleki hayatı kapsamaktadır. Ancak özellikle pandemi sürecindeki görevlendirmelerle birlikte bu düşüncelerin imamların gözünde netleştiği ifade edilebilir. Nitekim görevlendirmelerde en çok kendilerinin görev aldığını ve çalıştıklarını düşünmelerine rağmen yine de değerlerinin bilinmediğini düşündükleri söylenebilir.

Bu kısımda ele alınan bir diğer konu da pandemi sürecinde imamlara toplum tarafından gelen tepkilere imamların nasıl karşılık verdiğidir. Katılımcılar bu

süreçteki görevlendirmeler ile birlikte toplumda var olan kötü imajlarının kaybolduğunu ve kendilerini gösterdiklerini düşünmektedirler. Toplum içerisinde imam kimliği ile ciddiye alınmadıklarını düşünen imamlar, cami ile uzaklaştığını ifade ederken toplumun farklı kesimleriyle iletişim kurduklarını ve yakınlaştıklarını düşünmektedirler. İmamların yeni görevlendirilmesi toplumun büyük bir kesimi tarafından şaşkınlıkla karşılanırken; bazı imamlar bu durumu bir fırsat olarak görüp kendileri hakkında mesleki olarak kalıplaşmış yargıları yıktıklarını düşünmektedirler. Bunu da dahil olarak görevlendirmelerdeki performanslarının üstünlüğü ile ilişkilendirmektedirler. Yani ne kadar çok çalışırlarsa toplumun gözünde o kadar değerli olacaklarına dair bir düşüncenin mevcudiyetinden söz edilebilir.

Ayrıca pandemi sürecinin imamlar üzerindeki mesleki etkileri tartışılmıştır. İfade edilebilecek en büyük etki imamların hayatı olmuştur. Görevlendirme sürecinde vefat eden imamlar hem katılımcıların ifadelerine göre hem de haber kaynaklarına göre çoğunlukla tedbirsizlik sebeplidir. İmamların görevlerine dair verilen eğitimin içeriği bu noktada önem kazanmaktadır. Katılımcıların bir kısmı cemaat dışında bireylerle iletişim kurarak toplumu daha iyi tanıdıklarını düşünürken, bir kısmı da cemaat ile aralarına mesafe girdiğini düşünmektedirler. Dolayısıyla imam, cemaat ile bağının koptuğunu düşünürken toplum ile yakınlaştığını düşü Sonuç olarak imamların büyük çoğunluğu pandemi görevlendirmelerinin kendilerine mesleki olarak; toplum ile iletişim, insanları tanıma ve yardım etme gibi noktalarda olumlu katkı sunduğunu düşünmektedirler. Bunun yanında bu yeni görevlendirmelerinin ve kısıtlamaların kendilerine mesleki olarak; cemaatten uzaklaşma, tek başına ibadet ile bireyselleşme gibi noktalarda olumsuz etkiler bıraktığını düşünen imamlar da vardır. Dolayısıyla pandemi sürecinin imamlar üzerinde çok yönlü etkilerinden söz etmek mümkündür.

Sonuç itibarıyla pandemi sürecinin ve bu süreçteki görevlendirmelerin imamlar ve imamların mesleki itibarı üzerinde çok boyutlu etkilere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Katılımcıların çoğunluğunun ifadesiyle, toplumsal olarak imamlık mesleğinin itibarının düşük olduğu düşünülse de olağanüstü hallerde bu durumun değişiklik gösterdiği tespit edilmiştir. Olağanüstü bir hal olarak nitelendirilen pandemi sürecinde imamların toplum ile olan irtibatı oldukça artmıştır. Cami cemaati dışında toplumun farklı kesimleriyle iletişim kuran imamlar sosyal hayatın içerisine dahil olmuşlardır. Pandemi öncesinde sosyal bir meslek grubu olarak nitelendirilen imamlar aslında sadece cami cemaati ile sosyalleşmiş bir gruptur. Bu süreç,

katılımcıların ifadelerine göre imamların bakış açısını genişleterek onları toplumun geri kalanıyla tanıştırmıştır.

KAYNAKÇA

- 663 Sayılı Kararname. (2011). Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. *T.C. Resmi Gazete* (28103).
- Abbott, A. (1988). *The system of professions: An essay on the division of expert labor*. University of Chicago Press.
- Agenzia Fides. (2020, 25 Haziran). *Africa/Lesotho - The church in Lesotho, despite the conditions imposed by Covid-19, its evangelizing mission continues*. http://www.fides.org/en/news/68208-AFRICA_LESOTHO_The_Church_in_Lesotho_despite_the_conditions_imposed_by_Covid_19_its_evangelizing_mission_continues.
- Akbulut, B. (2020, 17 Ağustos). *Kiliselerdeki pazar ayinlerine Kovid-19 normalleşme dönemi düzenlemesi*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/kiliselerdeki-pazar-ayinlerine-kovid-19-normallesme-donemi-duzenlemesi-/1944219#>.
- Aydın, Ö. (2019). Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hukuki statüsü üzerine tartışmalar. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 14(2), 239-276. <https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.4>
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231–274.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Cirhinlioğlu, Z. (1996). *Meslekler ve sosyoloji*. Gündoğan Yayınları.

- Collins, R. (1990). Market closure and the conflict theory of the Professions. M. Burrage ve R. Torstendahl (Ed.), *Professions in theory and history; Rethinking the study of the professions* içinde (s. 24-44). Sage.
- Covid-19 Yönetmeliği. *T.C. Resmi Gazete* (31078, 24 Mart 2020).
<https://www.resmigazete.gov.tr/fihrist?tarikh=2020-03-24>
- Creswell, J.W. (2013). Nitel araştırma yöntemleri. (M. Bütün, S.B. Demir, Çev). Siyasal Kitabevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 2007)
- Çanakçı, A. A. (2015). Cami cemaatinin din görevlilerine bakışı: Balıkesir örneği. *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 272.
- Çapcıoğlu İ. ve Kaya E. (2021). *Pandemi döneminde Türkiye’de dini hayat: Din görevlileri örneğinde din hizmetlerine genel bir bakış*. Diyanet-Sen.
- Çelik, H., Başer Baykal, N. ve Kılıç Memur, H. N. (2020). Nitel veri analizi ve temel ilkeleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 379-406.
<https://doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.8c.1s.16m>
- Dam, H. (1992). *Yetişkinlerin din eğitimi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Darıcı, M. (2020). Politika Yapım Süreçlerinde Bilim İnsanlarının Roller: Covid-19 İle Mücadele Kapsamında Oluşturulan Bilim Kurulu Örneği. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 15 (2), 464-472 . DOI: 10.48145/gopsbad.767226
- Denzin, N. K. ve Lincoln, Y. S. (2008). *The landscape of qualitative research*. Sage.
- Din İşleri Yüksek Kurulu (2020). *Koronavirüs salgını sebebiyle cuma namazı ile vakit namazlarının cemaatle kılınması*. <https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/Karar/38748/koronavirus-salgini-sebebiyle-cuma-namazi-ile-vakit-namazlarinin-cemaatle-kilinmasi>

- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2014). *Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliği*.
<https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=19795&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeli&mevzuatTertip=5>
- Diyanet Haber (2020, 6 Mart). *Cuma hutbesi – 6 Mart 2020*.
<https://www.diyanethaber.com.tr/hutbeler/cuma-hutbesi-6-mart-2020-h9396.html>
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2020). *Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü Uygulama Genelgesi*.
<https://hukukmusavirligi.diyanet.gov.tr/Documents/DinHizmetleriUygulamaGenelgesi.pdf>
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2020, 13 Mart). *Diyanet İşleri Başkanı Erbaş, koronavirüsle ilgili tedbirleri açıkladı*.
<https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/29392/diyanet-isleri-baskani-erbas-koronavirusle-ilgili-tedbirleri-acikladi>
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2020, 16 Mart). *Cami ve mescitlerde Cuma ve vakit namazların cemaatle kılınmasına ara verildi*.
<https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/29402/cami-ve-mescitlerde-cuma-ve-vakit-namazlarin-cemaatle-kilinmasina-ara-verildi>
- Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi. *T.C. Resmi Gazete* (16926, 11 Mart 1980). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/16926.pdf>
- Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun. *T.C. Resmi Gazete* (12038, 2 Haziran 1965). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12038.pdf>
- Duvar English. (2020, 9 Mayıs). *Man attempts to burn istanbul church for spread of coronavirus*. <https://www.duvarenglish.com/domestic/2020/05/09/man-attempts-to-burn-istanbul-church-for-spread-of-coronavirus-in-turkey>

- Emerson, R. M., Fretz, R. I., ve Shaw, L. L. (1995). *Writing ethnographic fieldnotes*. The University of Chicago Press.
<http://dx.doi.org/10.7208/chicago/9780226206851.001.0001>
- Erdem, A.K. (2020, 19 Mart). Cuma namazını camide cemaatle kılma konusunda direnenlere 392 lira ceza kesilebilir. Independent Türkçe.
<https://www.indyturk.com/node/149001/haber/cuma-namazini-camide-cemaatle-kilma-konusunda-direnenlere-392-lira-ceza>
- Evrensel (2020, 2 Eylül). *Koronavirüsten ölen imamın eşi: Eğitim ve koruyucu ekipman verilmedi*. <https://www.evrensel.net/haber/413053/koronavirusten-olen-imamin-esi-egitim-ve-koruyucu-ekipman-verilmedi>
- Fichter, Joseph H. (2016). *Sosyoloji nedir*. (N. Çelebi, Çev.; 2. baskı.). Anı Yayıncılık. (Orijinal çalışma basım tarihi 1957)
- Flynn, M. (2020, 3 Nisan). *Police break up New Jersey rabbi's funeral, charge 15 men in another case of religion clashing with public health*.
- Freidson, E. (2001). *Professionalism, the third logic*. The University of Chicago Press
- Glaser, B.G. ve Strauss, A.L. (1967). *The discovery of grounded theory*. Aldine de Gruyter.
- Gültekin, M. B. (2020). Covid-19 pandemisi sürecinde din görevlileri - cami - cemaat ilişkileri (Ankara / Yenimahalle örneği). *Kocaeli İlahiyat Dergisi*, 4(2), 131-164.
- Hammersley, M. ve Atkinson, P. (1995). *Ethnography: Principles in practice* (2. baskı.). Routledge.
- Hilburn, G. (2020, 28 Kasım). *Supreme Court passes on case of Louisiana pastor defying governor's COVID order*. News Star.

<https://www.thenewsstar.com/story/news/2020/11/28/supreme-court-passes-case-louisiana-pastor-tony-spell-defying-covid-order-life-tabernacle-church/6450310002/>

Honigsbaum M. (2009). Pandemic. *The Lancet*, 373(9679), 1939. [10.1016/S0140-6736\(09\)61053-9](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(09)61053-9).

Husserl, E. (2012). *Ideas: General introduction to pure phenomenology* (D. Carr, Çev.). Northwestern University Press. (Orijinal çalışma basım tarihi 1931)

İmamoğlu A. (2008). Afet sırasında yapılacak psikososyal destek sürecinde din hizmetlerinin yeri ve önemi. A. Çap (Ed.), *Olağanüstü hallerde din hizmetleri* içinde (s. 35-42). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kaya, U. (2021). 2017-2020 yılları arasında yayımlanan hutbelerle ilgili bir analiz. *Amasya İlahiyat Dergisi*, (17), 221-258. [10.18498/amailad.989085](https://doi.org/10.18498/amailad.989085)

Kiriş, H. M. (2022). Yaygın din eğitimi alanında önemli bir meslek olarak imam-hatiplik ve statüsü. *Tokat İlmiyat Dergisi*, 10(1), 249 – 275

Kleiman, S. (2004). Phenomenology: To wonder and search for meanings. *Nurse Researcher*, 11(4), 7-19. <https://doi.org/10.7748/nr2004.07.11.4.7.c6211>

Kocabıyık, O.O. (2016). Olgubilim ve gömülü kuram: Bazı özellikler açısından karşılaştırma. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 55-66.

Koytak, M.E. (2022). *Mesleğin dönüşümü: Hekimler ve avukatlar* [Doktora tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Koytak, M.E. (2020). Meslek sosyolojisinde teorik yaklaşımlar [Özel sayı]. *Journal of Economy Culture and Society*, (1), 1-27. [10.26650/JECS2020-0010](https://doi.org/10.26650/JECS2020-0010)

- Köylü M. (1989). *Din görevlilerinin mesleki problemleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Kula, N. (2006). İstenmedik ve beklenmedik olaylarla karşılaşan bireylere yönelik moral ve manevi desteğin önemi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6(3), 73-94.
- Kurutkan, M. N. (2010). *Hekimlerin profesyonelleşme anlayışı* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Küçükaşcı, M. S. (t.y.) İmam. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/imam>
- LeVasseur, J. J. (2003). The problem with bracketing in phenomenology. *Qualitative Health Research*, 31(2), 408-420.
- Lincoln, Y. S. ve Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Sage. [http://dx.doi.org/10.1016/0147-1767\(85\)90062-8](http://dx.doi.org/10.1016/0147-1767(85)90062-8)
- Majumdar, S. (2022, 29 Kasım). *How COVID-19 restrictions affected religious groups around the world in 2020*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/religion/2022/11/29/how-covid-19-restrictions-affected-religious-groups-around-the-world-in-2020/>
- Meçin, H. (2018). *İmamların gözünden imamlık mesleğinin toplumsal statüsü (Mersin örneği)* [Yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=D0d9q6tNeph702wIt4uQvQ&no=YY0PpFrC8nEuWHoptDOHLw>
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation: Revised and expanded from qualitative research and case study applications in education*. Jossey-Bass.
- Mil Diyanet Sen. (2020, 26 Ekim). *Yetkililere sesleniyoruz: Yeter artık!* Facebook.

[https://m.facebook.com/MilDiyanettSen/posts/382773149738665/?
locale=sw_KE](https://m.facebook.com/MilDiyanettSen/posts/382773149738665/?locale=sw_KE)

Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (2016). *Genişletilmiş bir kaynak kitap: Nitel veri analizi* (S. Akbaba-Altun ve A. Ersoy, Ed. ve Çev.) Pegem Akademi. (Orijinal alışma basım tarihi 1994)

Miller, S. (2003). Analysis of phenomenological data generated with children as research participants. *Nurse Researcher*, 10(4), 68-82.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programları*.
[https://dogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_02/25182918_AYHL_Mesle
k_Dersleri_Ogretim_Programi_Turkce.pdf](https://dogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_02/25182918_AYHL_Meslek_Dersleri_Ogretim_Programi_Turkce.pdf)

Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. Sage.

Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicel yaklaşımlar* (1. cilt). (S. Özge, Çev.). Yayın Odası. (Orijinal alışma basım tarihi 1994)

Oxford English Dictionary (t.y.) Profession. *Oxford English Dictionary* içinde. Erişim adresi:
[https://www.oed.com/viewdictionaryentry/Entry/152052;jsessionid=4FA3434
1530D31D2410EF6A763691D68](https://www.oed.com/viewdictionaryentry/Entry/152052;jsessionid=4FA34341530D31D2410EF6A763691D68)

Öcal, M. (1999). *Din eğitimi ve öğretiminde metodlar*. TDV Yayınları.

Öcal, M. (2002, 28-29 Mayıs). *Dünden bugüne din görevlileri ve mesleki yeterlilikleri* [Konferans sunumu]. Yaygın din eğitiminin sorunları sempozyumu, Kayseri.

Özdamar K. (1999). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Özdemir, H. (2005). *Salgın hastalıklardan ölümler: 1914-1918*. Türk Tarih Kurumu.

- Özkaya, T. (2020, 24 Nisan). *Diyanet İşleri Başkanı Erbaş: 61 bin hocamız resmi olarak Vefa Sosyal Destek Gruplarında çalışıyor*. Anadolu Ajansı.
<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/diyanet-isleri-baskani-erbas-61-bin-hocamiz-resmi-olarak-vefa-sosyal-destek-gruplarinda-calisiyor/1817196>
- Öztürk H. (2020). *İslam'ın salgın hastalıklara bakışı*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. Sage.
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (2. baskı). (M. Bütün ve S.B. Demir, Çev.). Pegem Akademi. (Orijinal çalışma basım tarihi 2001)
- Polat, A. (2022). Nitel araştırmalarda yarı-yapılandırılmış görüşme soruları: Soru form ve türleri, nitelikler ve sıralama [Özel sayı]. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 161-182. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1227335>
- Polat, A., Küçükali, H., Demircioğlu, Z., Tokaç, A. Z., & Yılmaz, B., (2022). *Covid-19 pandemi sürecinde İstanbul'daki fiyasyon ekiplerinin deneyimleri bir fenomenolojik inceleme*. 6. Uluslararası 24. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi, Antalya, Turkey.
- Sharma, G. (2020, 3 Eylül). *Nepal police fire tear gas to stop religious rally amid COVID-19 surge*. Reuters. <https://www.reuters.com/article/health-coronavirus-nepal-festival-idINKBN25U21D>
- Silverman, D. (2016). *Qualitative research*. Sage.
- Sofuoğlu, S. N. (2009). *Alfred Schutz'un fenomenolojik sosyolojisi ve din sosyolojisine uygulanabilirliği* [Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Dokuz Eylül Üniversitesi Açık Erişim Sistemi.

<https://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12397/12220/253751.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Suher, H. K. (2003). *Sosyo-ekonomik statü ölçüm uygulamaları ve Türkiye için model önerisi* [Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi]. Anadolu Üniversitesi Akademik Arşiv Sistemi. <https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/handle/11421/8553>

Sunar, L. (2020). *Türkiye’de çalışma hayatı ve meslekler*. Toplumsal Yapı Araştırmaları Programı. <https://tyap.net/turkiye-calisma-hayati-ve-meslekler-arastirmasi>

Tekindal, M. ve Uğuz Arsu, Ş. (2020). Nitel araştırma yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımın kapsamı ve sürecine yönelik bir derleme. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 20(1), 153-182.

The Washington Post. <https://www.washingtonpost.com/nation/2020/04/03/funeral-coronavirus-violations/>

Toprak, H. (2017). Türkiye Cumhuriyeti’nde dini kurumsallaşma: Diyanet İşleri Başkanlığının kuruluşu. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 14(51), 217-233.

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1970). *TBMM Zabıt Ceridesi* (Devre 2, ikinci içtima, cilt:7). <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c007/>

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı. (2020). *31 ilde uygulanan sokağa çıkma kısıtlaması*. <https://www.icisleri.gov.tr/31-ilde-30042020-03052020-tarihlerinde-uygulanacak-sokaga-cikma-kisitlamasi>

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı. (2020). *Cami ve mescitlerde cemaatle ibadet genelgesi*. <https://www.icisleri.gov.tr/cami-ve-mescitlerde-cemaatle-ibadet-edilmesi-genelgesi>

Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı. (2020a). *Bakan Fahrettin Koca, Bilim*

Kurulu Toplantısı'nın Ardından Açıklama Yaptı.

<https://www.saglik.gov.tr/TR,64896/bakan-fahrettin-koca-bilim-kurulu-toplantisinin-ardindan-aciklama-yapti.html>

Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. (2020).

COVID-19 genel bilgiler, epidemiyoloji ve tanı.

<https://covid19.saglik.gov.tr/Eklenti/39551/0/covid-19rehberigenelbilgilerepidemiyolojivetanipdf.pdf>

Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. (2021). *Covid-19 (SARS-Cov-2 Enfeksiyonu) Temaslı Takibi, Salgın Yönetimi, Evde Hasta İzlemi ve Filyasyon.*

<https://covid19.saglik.gov.tr/Eklenti/41623/0/covid-19rehberitemaslitakibievdehastaislemivefilyasyon-021021pdf.pdf>

U.S. Department of State. (2021). *2020 report on international religious freedom: India.*

<https://www.state.gov/reports/2020-report-on-international-religious-freedom/india/>

Usta N. (2007, 3-4 Kasım). *Yaygın din eğitimi hizmetlerinin zihniyet değişimindeki rolü* [Konferans sunumu]. I. Din Hizmetleri Sempozyumu. Ankara.

Uygun, H. (2002). *Halktaki din adamı imajı ve din görevlilerinden beklentileri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

Van Manen, M. (1990). *Researching lived experience*. State University of New York Press.

Van Manen, M. (2007). Phenomenology of practice. *Phenomenology & Practice*, 1(1), 11-30. <https://doi.org/10.29173/pandpr19803>.

Volodzko, D. (2020, 19 Ağustos). *South Korea's COVID-19 church scapegoat is fighting back*. Foreign Policy.

<https://foreignpolicy.com/2020/08/19/south-korea-coronavirus-scapegoat-shincheonji/>

World Health Organization. (2020). *WHO director-general's opening remarks at the media briefing on COVID-19*.

<https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>

Yaprak, Y. (2008). Olağanüstü hallerde din görevlilerinin fonksiyonu. A. Çap (Ed.), *Olağanüstü hallerde din hizmetleri içinde* (s. 55-68). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, Ö. (2018, 8-9 Ekim). *Camilerin imar ve ihyasında din görevlilerinin önemi* [Konferans Sunumu]. Uluslararası Cami Sempozyumu. Malatya.
https://isamveri.org/pdfdrg/G00464/2018/2018_YILMAZO.pdf

Young, D. S. ve Casey, E. A. (2018). An examination of the sufficiency of small qualitative samples. *Social Work Research*, 43(1), 53-58.

EKLER

EK-1 Görüşme Soruları

Demografik Sorular:

- Yaş:
- Şehir:
- Meslekte çalışma süresi:
- Camide çalışma süresi:
- Görev yerleri:

1. Pandemi sürecinde müftülük tarafından nasıl görevlendirildiniz?
 - a. Hangi pozisyonda görevlendirildiniz?
 - b. Ne kadar süre görevlendirildiniz?
2. Dönüşümlü mesai uygulamasından etkilendiniz mi?
 - a. Çalışma şartlarınız nasıl etkilendi?
 - b. Pandemi ile birlikte yaptığınız görevlerde farklılıklar oldu mu?
Eski ve yeni görevlerinizi karşılaştırabilir misiniz?
 - c. Pandemi ile birlikte sorumluluklarınız nasıl değişti? Örnekler verebilir misiniz?
3. Pandemi ile birlikte farklı bir görevlendirmede bulunduysanız yeni görevinizi nasıl öğrendiniz?
4. Bu süreçte mesleki olarak karşılaştığınız durumlardan bahseder misiniz?
 - a. Neler tecrübe ettiniz?
 - b. Yaşadığınız olumlu ve olumsuz şeylerden bahseder misiniz?
5. Pandemi sürecinde bir din görevlisi olarak filyasyon çalışmalarında bulunmak size nasıl hissettirdi?

- a. Filyasyonda olmak sizin için ne anlam ifade etti?
 - b. Filyasyon görevinizden Nasıl etkilendiniz?
6. Cami cemaatinden uzaklaşmak mesleki olarak sizi nasıl etkiledi?
 - a. Cami cemaatinden ne tür tepkilerle karşılaştınız? Örnek verebilir misiniz?
 - b. Aynı şekilde camiden uzaklaşmak sizi nasıl etkiledi?
7. Pandemi sürecine dair neler hatırlıyorsunuz? (mesleki olarak)
 - a. Hiç unutamayacağınızı düşündüğünüz şeyler yaşadınız mı?
 - b. Neler deneyimlediniz?
 - c. Yaşadıklarınızı paylaştığınız kişiler oldu mu? Kimlerle niçin..?
 - d. Deneyimlerinizi kaydettiniz mi?
8. Pandemi sürecinde görev yaptığınız muhite yönelik toplumsal, ekonomik, kültürel gözlemlerinizi oldu mu? Örnekler verebilir misiniz?
 - a. Cami dışında cemaatle temas kurmak sizi nasıl etkiledi?
 - b. Cami dışında cemaatle temas kurmanız toplum tarafından nasıl karşılandı?
9. Filyasyonda bir din görevlisi olarak halk tarafından nasıl karşılandınız?
 - a. Sizi din görevlisi olduğunuzu nasıl anladılar? Diğer sağlık çalışanlarıyla sizi nasıl ayırdılar?
 - b. Cemaat nasıl ilişki kurdu? Size sorular sordular mı? Sizden yardım istedikleri konular oldu mu?
 - c. Siz halkla temasınızda neler gördünüz, neler gözlemlediniz?
10. Bir din görevlisi olarak bu süreçte dini alanla ilgili alınan tedbirler ve yasaklar hakkında neler düşündünüz?
 - a. Önlemleri uygularken ne gibi zorluklarla karşılaştınız? İşinizi kolaylaştıran durumlarla karşılaştınız mı?
11. Benim atladığım, sormadığım ya da sizin eklemek istediğiniz bir şey var mı?

EK-2 Katılımcı Bilgilendirme Metni

Öncelikle araştırmama katılmayı kabul ettiğiniz için teşekkür ederim. Bu araştırma imamların COVID-19 pandemi sürecindeki mesleki deneyimlerinin değişim ve dönüşümlerini anlayıp açıklamaya yönelik olarak yürütülmektedir. Türkiye’de camilerde görevli imamların pandemi sürecini mesleki olarak nasıl deneyimledikleri, üstlendikleri yeni roller, toplumun bu yeni rolleri nasıl karşıladığı ve imamların karşılaştıkları zorluk ve kolaylıkları öğrenmek temel amaçlardandır.

Sorulara istediğiniz uzunlukta cevap verebilirsiniz. Yanıtlamak istemediğiniz herhangi bir soru olursa geçebilirsiniz. Vereceğiniz bilgiler yalnızca bilimsel amaçlarla ve anonim olarak değerlendirilecek, hiçbir şekilde kişisel olarak sizinle ilişkilendirilmeyecektir. Görüşmeleri dinleyip değerlendirebilmek için izniniz olursa görüşmelerin ses kaydını almak istiyorum. Ses kayıtları kimse ile paylaşılmayacaktır.

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi

Beyzanur Yılmaz Narin